



PRIZE PUBLICATION FUND.

Founded by the generosity of  
 H.H. THE RAJA OF COCHIN, K.C.S.I.,  
 THE MAHARAJA GAJAPATI RAO, C.I.E.,  
 THE RAJA OF PARIAKIMEDI  
 and other Chiefs and Gentlemen of South

5

37519

FOR REFERENCE ONLY





PUBLISHED ONLY

PRIZE PUBLICATION FUND

VOL. I

# PRAKRITARUPAVATARA

A PRAKRIT GRAMMAR  
BASED ON THE VALMIKISUTRA

BY

SIMHARAJA

SON OF SAMUDRABANDHAYAJVAN

EDITED BY

E. HULTZSCH

PRINTED AND PUBLISHED BY THE  
ROYAL ASIATIC SOCIETY

AND SOLD AT

22 ALBEMARLE STREET

1909

*(Copyright, by the Royal Asiatic Society, in England and in India)*

✓ RMIC LIBRARY ✓	
Acc. No. 37,519	
✓ Class No.	492 ✓
Date	11.5.60
St. Card	G.S.
Class.	✓
Cat	✓
Ex. Card	✓
Checked	✓

HERTFORD :  
STEPHEN AUSTIN AND SONS, LTD

# FOR REFERENCE ONLY

## PREFACE

IN his dissertation *De Grammaticis Præcriticis* (Breslau, 1874) Professor Pischel was the first to describe from MSS., and to draw attention to the value of, Siṃharāja's treatise on Prākṛit grammar. His *Grammatik der Prākṛit-Sprachen* (Strassburg, 1900) contains a short summary of his former statements, in the course of which he remarks (p. 43) that "the *Prākṛitarūpācatāra* is not unimportant for the knowledge of the declension and conjugation, chiefly because Siṃharāja frequently quotes more forms than Hēmachandra and Trivikrama. No doubt many of these forms are theoretically inferred; but they are formed strictly according to the rules and so are not without interest". It was on the strength of these remarks that I induced my old friend Pandit V. Srinivasa Sastri to provide me with the MS. T, which is described below. When I told Professor Pischel that I had copied the text from this MS. for publication, he immediately made over to me his own copy of the London MS. (called R in the sequel). Along with it he was good enough to allow me the use of his two MSS. of Trivikrama's commentary (Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2</sup>), the first of which he had written with his own hand. The originals of Professor Pischel's copies of Siṃharāja and Trivikrama were kindly placed at my disposal by Miss Hughes and Mr. Thomas on behalf of the Royal Asiatic Society and the India Office Library respectively, and the Government of Madras were good enough to furnish me with another MS. of Trivikrama (Tri.<sup>3</sup>). It is a pleasant duty to thank all those who have thus contributed materials for the present edition. But the heaviest debt of gratitude

is due to Professor Pischel, whose careful copies of R and Tri.<sup>1</sup> saved me much troublesome work, while his edition of Hēmachandra's Prākṛit grammar (Halle, 1877) assisted me in settling the text of many Sūtras.<sup>1</sup>

The *Prākṛitarūpātāra*, i.e. 'the descent of Prākṛit forms', may be called a counterpart of the *Laghukaumudī* of Varadarāja. The latter contains the more important of Pāṇini's aphorisms, arranged in a systematic manner so as to illustrate the different chapters of Sanskrit grammar. Siṃharāja undertook a similar arrangement of the rules of Prākṛit grammar. Like Varadarāja, he did not compose the rules themselves, but drew on the same collection of Sūtras which, in their original sequence, are known to have been commented on by Trivikrama, just as Pāṇini's aphorisms by the authors of the *Kāśikā* commentary.

The time of Trivikrama can be settled only within rather wide limits. He quotes Hēmachandra,<sup>2</sup> who lived in the twelfth century, and he is quoted in the *Ratnāṇḍa* of Kumārasvāmin,<sup>3</sup> who belonged to the fifteenth or sixteenth century.<sup>4</sup> Consequently Trivikrama has to be assigned to about the thirteenth, fourteenth, or fifteenth century. It may be added here that Trivikrama and Hēmachandra are named in the *Shatbhāshā-chandrikā* of Lakshmīdhara,<sup>5</sup> and that Trivikrama, Hēmachandra, and Lakshmīdhara are referred to in the *Prākṛitanuṣṭhāpanikā*.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> Since this was written, Richard Pischel, the great scholar to whom Prākṛit grammar owes so much, died on his way to Calcutta in the General Hospital, Madras, on December 26, 1908.

<sup>2</sup> Pischel, *De Gr. Pr.*, p. 29. Rangacharya, *Madras Catalogue*, p. 1086.

<sup>3</sup> Pischel, *op. cit.*, p. 38.

<sup>4</sup> Mallinātha, the father of Kumārasvāmin, is perhaps referred to in Ballāla's *Bhāgyaprabandha* (Bombay, 1904, p. 19, verse 222), which belongs to the end of the sixteenth century (Aufrecht's *Oxford Catalogue*, p. 151a, and *Cat. Cat.*, p. 368). A verse of Mallinātha occurs in an inscription of A.D. 1532 (*Ind. Ant.*, vol. 5, p. 20, note †), and he quotes the *Tasantarāṅgiya* (*Oxf. Cat.*, p. 113b), which was composed about A.D. 1400 (*Ep. Ind.*, vol. 4, p. 327).

<sup>5</sup> Hultzsch, *Reports on MSS.*, No. 3, pp. ix and 122; Rangacharya, *Madras Catalogue*, pp. 1089, 1091, 1092.

<sup>6</sup> Hultzsch, *Reports*, No. 1, pp. viii and 68; *Granthapradasāṇi*, No. 3, Vizagapatam, June, 1895; Pischel, *Grammatik*, p. 45.

The ninth of the opening verses of Trivikrama's commentary runs as follows :<sup>1</sup> —

प्राकृतपदार्थसार्थप्राप्तौ निजसूत्रमार्गमनुजिगमिषताम् ।  
वृत्तिर्यथार्थमिद्वि त्रिविक्रमेणागमक्रमात्क्रियते ॥

Here Professor Pischel has interpreted the word *nija* in two different ways. Originally (*De Gr. Pr.*, p. 30) he took it to mean 'their own', and referred it to *anujigamishatām*, while later on (*Grammatik*, p. 12) he connected it with the instrumental *Trivikramēṇa*. As *nija* is synonymous with the reflexive pronoun *seā*, each of the two interpretations seems to be equally possible. If the second alternative were correct, it would follow that Trivikrama was the author, not only of the commentary, but of the Sūtras as well. But a repeated consideration of this difficult detail suggests to me that Trivikrama, being a Southerner, may have used the word *nija* in the sense of 'proper, real, true', which is attached to it in the Dravidian languages. This meaning is registered in the Telugu, Kannaḍa, Tamil, and Malayāḷam dictionaries. The two last consider *nija*, if used in this sense, a *tadbhava* of *nischaya*. But such a violent change is impossible, and even in Sanskrit *nija* is thus employed before the name of the 'proper' or 'real' month in contradistinction to the intercalary (*adhika* or *dehitya*) month. That the expression *nija-sūtra-mārga* has to be similarly interpreted, is rendered likely by the two following quotations:—

Kittel's *Kannaḍa Dictionary*, p. 866 : *nija-mārga*, the proper, orderly way or method.

*Dictionnaire Tamoul-Français*, vol. ii, p. 276 : *niśa-mārkkanz dappugiradu*, s'égarer du vrai chemin (i.e. to stray from the true way).

A Pūrvapakshin might object that, in explaining the word *nija-sūtra-mārga*, we ought to consult not the Dravidian

<sup>1</sup> Pischel, *De Gr. Pr.*, p. 29 ; Burnell, *Tanore Catalogue*, p. 43b. *Grantha-pradarsanī*, No. 1, p. 2 ; Rangacharya, *Madras Catalogue*, p. 1085.



but the Sanskrit dictionaries, and that accordingly the commentator Trivikrama might still be assumed to have called himself the author of 'his own' Sūtras. This objection can now be easily disposed of by *reductio ad absurdum*, since Professor Rangacharya's *Madras Catalogue* (p. 1083, No. 1548) informs us that the Sūtras commented on by Trivikrama and arranged by Śiṅharāja are attributed by tradition to no less a person than the great Rishi Vālmiki, the reputed author of the *Rāmāyaṇa*. Besides, Vālmiki is expressly mentioned in Lakshmīdhara's *Shadhbhāshāchandrīkā* as the author of the *Mālasūtra*,<sup>1</sup> i.e. of the original Sūtra on which Lakshmīdhara is commenting. The Madras MS contains only the two first *adhyāyas* (not the third) of the *Vālmikisūtra*.<sup>2</sup> The full text of the *Vālmikisūtra*, with *gaṇas*, *vārttikas*, *dēśīyas*, and *ishṭas*, has been printed in Telugu characters at Mysore in 1886 as an appendix to the *Shadhbhāshāchandrīkā*.<sup>3</sup>

After this unavoidable digression I return to verse 9 of Trivikrama's commentary. I dissolve the two compound words in the first hemistich by प्राकृतपदान्येवार्थलेषां सार्थलस्य प्राप्ति and निजः सूत्रमेव मार्गस्तं, and suspect from the context that the two words *vyāpti* and *āgama* are used in a double sense. The translation would run thus :—

"In accordance with tradition Trivikrama composes (*this*) commentary [or: in accordance with (*his*) income he supplies a maintenance] for the proper success of those who desire to follow the right road, viz. the Sūtra, in order to acquire a heap of riches, viz. of Prākṛit words."

Those who are familiar with the ways of Indian 'poets'

<sup>1</sup> Rangacharya, *Madras Catalogue*, p. 1091.

<sup>2</sup> Another MS. of the same work is registered in Mr. Rice's *Mysore Catalogue*, p. 26, No. 242, as being in the possession of Viśveśvara Śāstri at Bangalore. But Mr. Krishna Śāstri informs me that this entry refers to a copy of Trivikrama's commentary, which was written by the owner himself about thirty years ago.

<sup>3</sup> In this edition the *Shadhbhāshāchandrīkā* occupies 209 pages, the *Vālmikisūtra* 51 pages, and an alphabetical index of the Sūtras 42 pages.

will agree that this translation, though at first sight it appears to be far-fetched, is probably the correct one. At any rate, I hope to have proved that the Sūtra to which Trivikrama alludes was the *Vālmikisūtra*, and that he was the author of the Vṛitti alone, but not of the Sūtra itself.

In his dissertation *De Grammaticis Prācīticis* (pp. 8, 37) Professor Pischel expressed the opinion that either Trivikrama or the unnamed author of the Sūtras may have drafted the text of the latter in accordance with Hēmachandra's grammar. Before deciding the former point, it will be best to wait until a critical edition of the original *Vālmikisūtra* is available. But, as both the printed text of the *Vālmikisūtra* and the author of the *Shad̐bhāṣhāchandrīkā* ascribe the composition of the Sūtra to an ancient Ṛishi, the possibility of its having been drawn up in the interval between Hēmachandra and Trivikrama seems to be excluded.

This changed position of affairs affects likewise the question to what time Sīmharāja, the author of the *Prākṛitarūpātāra*, has to be allotted. As stated by Professor Pischel (*De Gr. Pr.*, p. 10), "Trivikrama and Sīmharāja no doubt drew from the same source, but they have nothing in common besides the rules themselves and the preface, nor can either of them be proved to have used the other's grammar." As the time of the composition of the *Vālmikisūtra* is quite unknown, that of the *Prākṛitarūpātāra* becomes equally uncertain and must be settled by internal evidence. Sīmharāja mentions the Eastern (*Pūra*, xii, 42), Kaumāra (i.e. Kātantra), and Pāṇinīya grammars (ii, 2), and frequently quotes the *Aṣṭādhyāyī* without naming it. Once (viii, 11) he quotes Kshīrasvāmin's commentary on the *Amarakōṣa*. As Kshīrasvāmin belongs to the eleventh century,<sup>1</sup> Sīmharāja must have flourished after this period. Two other quotations seem to prove that he is quite a modern author. A passage from the *Bhāṣhya* (x, 13) is not found, as might be expected,

<sup>1</sup> See Professor Zachariac's *Ind. Wörterbuch*, p. 21.

in Patañjali's *Mahābhāṣya*, but in Bhaṭṭōji Dikṣita's *Siddhāntakaumudī*, which was written about A.D. 1600;<sup>1</sup> and an anonymous quotation (v, 10) can be traced to the *Paribhāṣhēnduśekhara* by Nāgōji Bhaṭṭa, who lived only about 200 years ago.<sup>2</sup> It is, however, not impossible that both Siṃharāja and the two authors of the *Siddhāntakaumudī* and *Paribhāṣhēnduśekhara* took the wording of the two passages from some older grammatical work.

Of Siṃharāja's personal circumstances we gather from the preamble of his work that, unlike the two Jainas Hēmachandra and Trivikrama, he was a member of the Hindū faith. In verse 3 his father, Samudrabandhayajvan,<sup>3</sup> is said to have made his own name Sindhubandha (i.e. Samudrabandha) true to its meaning by constructing a deep causeway (*śēta*) in the shape of a commentary across the ocean (*sindhu*) of sciences (*śāstra*) and poetics (*sāhitya*). This statement may imply that he wrote a commentary entitled *Śēta* on an Alaukāra work named *Śāstrasāhityasindhu*; but no such title can be found in the published catalogues of Sanskrit MSS.

\* \* \* \* \*

My text of the *Prākṛitarūpātāra* is based on the following materials:—

1. R, a palm-leaf MS. in Malayāḷam characters, No. 154 (old No. 159) of the Whish collection of the Royal Asiatic Society, and Professor Pischel's Romanized copy of it. The original MS. is numbered on the left margin of the first side of each palm-leaf. The first leaf bears the word *śrī* (instead of the figure 1). The following leaves are numbered from 1 to 72, and the last leaf has the figure 76. Consequently leaves 73-5 are missing. In preparing his copy, Professor Pischel used also a paper MS. in Malayāḷam characters

\* <sup>1</sup> See Aufrecht's *Cat. Cat.*, p. 395, and ZDMG, vol. 45, p. 306.

<sup>2</sup> Compare Kielhorn's edition, pt. 2, p. xxv, note; Aufrecht's *Cat. Cat.*, p. 283; Preface to the *Rasagāṅgādhara* (Kāvyamālā, 12), p. 6.

<sup>3</sup> See the colophons of chapters xiii, xvii, and xxii.

which cannot be traced now. Its loss is of little consequence, because, as Professor Pischel remarks, it had been copied from the palm-leaf MS. and showed the same omissions and mistakes.<sup>1</sup>

2. T, a very clear and careful Nāgarī MS. of 92 pages, written in 1904 by Pandit V. Srinivasa Sastri of Namakal, who remarks on it as follows:—"The original is in the possession of one Ayyasvami Sastriar, a pensioned Tahsildar of Kumbakonam. I was allowed to take a copy of it in his house through the influence of Diwan Bahadur R. Raghunatha Rao. During my last vacation I went to Tiruvasulore, my native place, which is at a distance of 4 miles from Kumbakonam. I used to go daily to Ayyasvami Sastriar's house at Kumbakonam from my native place and take the copy of Sīmharāja. Within thirty days a rough copy in Grantha characters was taken, which looks very ugly; for the copy was made in a hurry. After the reopening of my school I came to Namakal, where I finished a good fresh copy in Nāgarī characters, which is sent to your address. The original is written in Grantha letters 200 years ago."

Curiously enough, it can be definitely proved that the Grantha original of the Nāgarī MS. T must either be a copy, or go back to a copy, of the Malayāḷam MS. R. For the portion of the *Prākṛitarūpātātā* which occupied the missing leaves of R (73-5) is missing in T as well, and the colophon of T contains a peculiar mistake which is due to a correction made by the writer of R.<sup>2</sup> In spite of this fact, some of the readings of the MS. T are decidedly preferable to the corresponding ones of R, and it must be supposed that the text of the Grantha original of T was corrected by an intelligent Pandit either conjecturally or with the help of other MSS. Though my text is chiefly based on R, I was sometimes forced to adopt the readings of T, owing to their greater clearness and correctness. In other cases I had to

<sup>1</sup> *De Gr. Pr.*, p. 39.

<sup>2</sup> See below, p. 107, n. 6.

alter the text by conjecture and to transfer the readings of both R and T to the footnotes. As regards the Sandhi of words, I have tacitly selected that reading of either R or T which was more easily intelligible, without burdening the footnotes with superfluous variants. The only portion of the *Prākṛitarūpātātāra* which seems to be irrecoverably lost extends from xxii, 66, to the Sūtra which I have provisionally numbered xxii, 67.

For the text of the single *Vālmikisūtras* the following MSS. of Trivikrama's commentary were also consulted:—

3. *Tri*<sup>1</sup>, Professor Pischel's Romanized copy and its original, a Grantha paper MS. from Tanjore in the India Office Library, Burnell, No. 347 (old No. 84).

4. *Tri*<sup>2</sup>, a Nāgarī paper MS. from Tanjore, the property of Professor Pischel; see the remark in his *Grammatik*, p. 42 and n. 1.

5. *Tri*<sup>3</sup>, an incomplete Nāgarī MS. of the Government Oriental MSS. Library, Madras, written in 1884 and described in Professor Rangacharya's *Catalogue*, p. 1084, No. 1549. The MS. is written with very destructive bāzār ink on inferior paper, which falls to pieces when being turned over.

The abbreviations *Pā.* and *Hē.* refer to Pāṇini's Sūtras and to Hēmachandra's Prākṛit grammar respectively.

\* \* \* \* \*

In his preface *Simharāja* states that he is going to treat of those Prākṛit words which are identical with Sanskrit or derived from Sanskrit, to the exclusion of provincialisms (*dēśya*). His *Prākṛitarūpātātāra* is divided into six parts of unequal length—

- (1) *Sanjñāvivbhāga* (technical terms).
- (2) *Paribhāṣāvivbhāga* (explanatory rules).
- (3) *Samhitāvivbhāga* (euphonic rules).
- (4) *Subantāvivbhāga* (declension).
- (5) *Tiñantāvivbhāga* (conjugation).
- (6) *Śaurasēnyādivivbhāga* (dialects).

As will be seen from the table of contents, I have, for easy reference, added consecutive Roman figures to the subdivisions of parts 4-6, and have thus divided the whole book into 22 chapters. Within these I have numbered the rules quoted for the first time from the *Vālmikisūtra*, and added a reference to Hémachandra's Prākṛit grammar in the margin of each of them. If the same rule of the *Vālmikisūtra* is quoted a second or further time, its number in the *Prākṛita-rūpātātāra* is given in a footnote. This expedient will enable anyone, who is slightly familiar with the terminology of the native grammarians, to find his way through Siṃharāja's work. It may, however, be useful to give a list of the additional terms which the *Vālmikisūtra* employs besides Pāṇini's: <sup>1</sup>—

### I. *Pratyāhāras*.

- śus*, Nominative.
- as*, Accusative.
- ṭās*, Instrumental.
- ñēs*, Dative.
- ñasis*, Ablative.
- ñam*, Genitive.
- ñip*, Locative.

### II. Abbreviations.

- ha*, a short vowel (*hrasva*).
- di*, a long vowel (*dīrgha*).
- śu*, a sibilant (*śa, śha, sa*).
- sa*,<sup>2</sup> a compound word (*samāsa*).
- khu*, the first letter of a word.
- ga*, the first word of a *gaṇa*.

<sup>1</sup> See *Prākṛitarūpātātāra*, i and ii, and Pischel, *De Gr. Pr.*, pp. 35-7.

<sup>2</sup> Tri., i, 1, 8. The same term is used in Vopadēva's *Mugdhabōdha*; see Bohtlingk's edition, p. viii. Professor Zacharine kindly informs me that the abbreviation *sa* occurs also in Hémachandra's *Anīkārthasāṅgraha* (ii, 512) and in the *Jainēndravijākaraṇa* (*Ind. Ant.*, vol. 10, p. 77).

*phu*, the second letter of a word.

*stu*, a consonant group (*saṃyukta*).

*tu*, an optional rule.

*nap*, a neuter (*napuṃśaka*).<sup>1</sup>

### III. *Anubandhas*.

*lit*, an affix which is added invariably.

*śit*, an affix which lengthens the preceding vowel.

*ñit*, an affix which involves an *anunāsika*.

*rit*, an affix which doubles its consonant.<sup>2</sup>

At the end of the text I have added an alphabetical list of all the rules of the *Vālmikisūtra* which have been quoted and explained by Simharāja.

E. HULTZSCH.

HALLE (SAALE).

June 15, 1908.

<sup>1</sup> Below, iv, 49, 54 ; vi, 2 ; xvii, 36, 43. See also the *Jaiminīdravyākaraṇa*, loc. cit. Professor Zachariae notes the same abbreviation in Śāntanava's *Phoṣsūtras* and in Śākatāyana's *Laṅgānuśāsana* ; see the references in his *Ind. Wörterbücher*, p. 16, n. 4.

<sup>2</sup> Below, iv, 19 = Tri. i, 4, 85.

# CONTENTS

I. TECHNICAL TERMS ( <i>saṃjñā</i> ) . . . . .	PAGE 1
II. EXPLANATORY RULES ( <i>paribhāṣā</i> ) . . . . .	2
III. EUPHONIC RULES ( <i>saṃhitā</i> ) . . . . .	3
IV. DECLENSION OF MASCULINES ENDING IN VOWELS—	
<i>vr̥kṣha</i> . . . . .	PAGE 6
paradigm of the same . . . . .	10
<i>sarva</i> . . . . .	11
<i>katama</i> . . . . .	12
<i>ēka</i> . . . . .	12
<i>prathama</i> . . . . .	12
<i>dr̥iṭiya</i> . . . . .	13
<i>agni</i> . . . . .	14
paradigm of the same . . . . .	16
<i>dvī</i> . . . . .	16
<i>tri</i> . . . . .	17
<i>grāmaṇī</i> . . . . .	17
<i>taru</i> . . . . .	17
<i>khalapū</i> . . . . .	17
<i>bhartṛi</i> . . . . .	18
paradigm of the same . . . . .	18
<i>pitṛi</i> . . . . .	19
V. DECLENSION OF FEMININES ENDING IN VOWELS—	
<i>prāśna</i> . . . . .	20
<i>sarvā</i> . . . . .	21
<i>ruchi</i> . . . . .	21
<i>lakṣmī</i> . . . . .	22
<i>śrī</i> . . . . .	22
<i>tanu</i> . . . . .	23
<i>bhrū</i> . . . . .	23
<i>svasṛi</i> . . . . .	23
<i>mātṛi</i> . . . . .	23
<i>nau</i> . . . . .	24
VI. DECLENSION OF NEUTERS ENDING IN VOWELS—	
<i>guṇa</i> . . . . .	24
<i>sarva</i> . . . . .	25
<i>dadhi</i> . . . . .	25
<i>bīndu</i> . . . . .	25
<i>karṭṛi</i> . . . . .	26
VII. DECLENSION OF MASCULINES ENDING IN CONSONANTS—	
<i>chatur</i> . . . . .	26
<i>kim</i> . . . . .	27
<i>idam</i> . . . . .	28
<i>rājan</i> . . . . .	29
<i>ātman</i> . . . . .	30
<i>tad</i> . . . . .	31
<i>yad</i> . . . . .	32
<i>ēlad</i> . . . . .	32
<i>śarad</i> . . . . .	33
<i>prāyriṣh</i> . . . . .	33
<i>yaśas</i> . . . . .	34
<i>adas</i> . . . . .	34



## VIII. DECLENSION OF FEMININES ENDING IN CONSONANTS—

	PAGE		PAGE
<i>gir</i> . . . . .	35	<i>yad</i> . . . . .	36
<i>kim</i> . . . . .	35	<i>ēlad</i> . . . . .	36
<i>īdam</i> . . . . .	35	<i>pratipad</i> . . . . .	37
<i>kakubh</i> . . . . .	36	<i>sarīt</i> . . . . .	37
<i>kshudh</i> . . . . .	36	<i>apsaras</i> . . . . .	37
<i>tad</i> . . . . .	36	<i>adas</i> . . . . .	37

## IX. DECLENSION OF NEUTERS ENDING IN CONSONANTS—

<i>kim</i> . . . . .	38	<i>dhanus</i> . . . . .	38
<i>īdam</i> . . . . .	38	<i>adas</i> . . . . .	38
<i>yad, tad, īlad</i> . . . . .	38		

X. DECLENSION OF *yashmad* . . . . . 39XI. DECLENSION OF *asmad* . . . . . 14

## XII. PRĀKRIT FORMS OF CERTAIN NOUNS . . . . . 47

## XIII. INDECLINABLES . . . . . 63

## XIV. CONJUGATION.

## 1. Present Indicative—

<i>has, sah, bhū</i> . . . . .	67	<i>rush, etc.</i> . . . . .	71
<i>chi, dhū</i> . . . . .	70	<i>śak, etc.</i> . . . . .	71
<i>kri</i> . . . . .	71	<i>as</i> . . . . .	71
<i>vrish, etc.</i> . . . . .	71		

## 2. Potential and Imperative—

<i>has, sah, bhū</i> . . . . .	72
--------------------------------	----

## 3. Future—

<i>has</i> . . . . .	73	<i>rach, much, rud, śru, bhuj</i>	75
<i>kri</i> . . . . .	74	periphrastic future of	
<i>dris, gam</i> . . . . .	75	<i>has</i> and <i>bhū</i> . . . . .	75
<i>bhid, vid, chhid</i> . . . . .	75		

## 4. Conditional—

<i>has</i> . . . . .	76
----------------------	----

## 5. Aorist, Imperfect, and Perfect—

<i>has</i> . . . . .	76
<i>kṛt</i> . . . . .	76
<i>as</i> . . . . .	76

# CONTENTS.

xv

## 6. Passive—

	PAGE
<i>has</i> . . . . .	77
<i>kri</i> . . . . .	77
<i>śru</i> . . . . .	77
potential and imperative of <i>has</i> and <i>kri</i> . . . . .	77

## XV. CAUSAL—

<i>has, sah, bhā, kri</i> . . . . .	78
passive of <i>has</i> . . . . .	78

XVI. SUBSTITUTES OF CERTAIN ROOTS . . . . .	79
---	----

XVII. VERBAL NOUNS . . . . .	83
------------------------------	----

XVIII. THE ŚAURASĒNĪ DIALECT . . . . .	85
--	----

XIX. THE MĀGADHĪ DIALECT . . . . .	88
------------------------------------	----

XX. THE PAŚČĪCHĪ DIALECT . . . . .	91
------------------------------------	----

XXI. THE CHŪLIKĀPAŚČĪCHĪ DIALECT . . . . .	94
--	----

XXII. THE APABHRANŚA DIALECT . . . . .	95
--	----

INDEX TO THE SŪTRAS QUOTED IN SĪMHAARĀJA'S PRĀKRITA- RŪPĀVATĀRA FROM THE VĀLMĪKISŪTRA . . . . .	109
--	-----

ERRATA . . . . .	120
------------------	-----



## PRAKRITARUPAVATARA.

### FIRST SECTION.

अनारायान्तमसविध्वंसनविभाकरम् ।

दैत्यपद्मोपमदेन्दुं वन्दे करिमुखं महः ॥ १ ॥

उत्तराभिमुखा भक्ता यस्य वाचस्यतावपि ।

भजामि भागधेयं तं प्रसन्नं दक्षिणामुखम् ॥ २ ॥

संतु व्याख्यानरूपं गहनमकृत यस्यास्त्रसाहित्यसिन्धो-<sup>1</sup>

बुद्ध्या बद्धा<sup>2</sup> यथार्थी व्यरचयत निजां सिन्धुबन्धेति संज्ञाम् ।

नत्वा तं यायजूकं निगमविधिविदं तातमस्य प्रसादा-

द्वाक्तं रूपावतारं विरचयति मितं सिंहराट् प्राकृतीयम् ॥ ३ ॥

इह प्राकृतशब्दास्त्रिधा । संस्कृतसमाः संस्कृतभवा देशाश्चेति । संस्कृतभवाश्च द्विधा । साध्यमानसंस्कृतभवाः सिद्धसंस्कृतभवाश्चेति । तच्च देशवर्जितचिबिधप्राकृतशब्दविषयं प्राकृतव्याकरणमारब्धम् । भाषान्तरविषयत्वे सत्यपि प्रायिकत्वात्संस्कृतलक्षणप्रकृतिसंबन्धित्वस्य भाषान्तरेष्वपि विद्यमानत्वाद्वा प्राकृतव्याकरणमिति व्यवहारः । प्रक्रियांशस्य शास्त्रे व्याकीर्णत्वात्तत्सुखज्ञानार्थमस्याभिरयं प्राकृतरूपावतारः प्रसूयते । तच्चादौ शास्त्रीयसंयवहारश्चापनार्थं संज्ञापरिभाषे वर्ण्यते ॥

### मुप्स्वादिरन्यहला ॥ १ ॥

स्वादिषु विभक्तिषु आदिवर्णो वचनं वा अन्यहला सह संज्ञा स्यात् । आदिषु वर्णः सव्यञ्जनो निर्व्यञ्जनो वा । यथा । सु औ ञस् । सुस् । ञम् औट् शस् । ञस् । एवं टास् । डेस् । डसिस् । डम् । ऋप् । लाघवादसुखोच्चारणाभावाच्च डसिति वक्तव्ये डसिसिति तु<sup>3</sup> वचनं ङसा षष्ठीकवचनेन संदेहो मा भूदिति ।

हो ह्रस्वः ॥ २ ॥

ह्रस्वो हसंज्ञः स्यात् ।

<sup>1</sup> °सिद्धान्तसिन्धो° T.

<sup>2</sup> बुद्ध्या T.

<sup>3</sup> T om. तु.

दीर्घाः ॥ ३ ॥

दीर्घा दिसंज्ञः स्यात् ।

शषसाशुः<sup>१</sup> ॥ ४ ॥

श ष स इत्येते वर्णाः शुसंज्ञाः स्तुः ।

आदिः स्तुः ॥ ५ ॥

आदिः खुसंज्ञः स्यात् ।

गो गणपरः<sup>२</sup> ॥ ६ ॥

गणप्रधान आदिशब्दो गसंज्ञः स्यात् ।

द्वितीयः फुः ॥ ७ ॥

शब्दस्य द्वितीयो वर्णः फुसंज्ञः स्यात् ।

संयुक्तं स्तु<sup>३</sup> ॥ ८ ॥

संयुक्तं व्यञ्जनं स्तुसंज्ञं स्यात् ॥

इति संज्ञाविभागः ॥

## SECOND SECTION.

अथ परिभाषा ॥

सिद्धिलोकाच्च ॥ १ ॥

प्राकृतशब्दसिद्धिलोकाच्चवति । ऋलृवर्णाभ्यामैकारौकाराभ्यामसंयुक्त-  
ऊञकाराभ्यां द्विवचनेन<sup>४</sup> च विरहितस्य शब्दोच्चारस्य देशानां च लो-  
कव्यवहारादेवोपलभ्यमानत्वात् । चकाराद्व्यभाषाण्युच्चारणादेनेकान्ताच्च<sup>५</sup> ।  
अनेकान्तत्वं बङ्गलाधिकारत्वात्<sup>६</sup> । अत एव तत्तदादेशमुखेन ऋलृवर्णाव्य-  
प्रयोगसंपादकेषु<sup>७</sup> अतोऽत<sup>८</sup> ऐच एङ्<sup>९</sup> इत्यादिषु शास्त्रेषु सत्स्वपि प्राकृ-  
तशब्दोच्चारस्य ऋलृवर्णादिविरहितत्वे लोकव्यवहार एव साधकत्वेनाङ्गी-  
कृतः<sup>१०</sup> । अन्यथा बङ्गलाधिकारादृलृवर्णादीनामप्रयोगो न नियतः स्यात् ।

<sup>१</sup> T om. the text and commentary of i, 4 and 5.

<sup>२</sup> गणपरः T.

<sup>३</sup> संयुक्तं स्तुः Tri.

<sup>४</sup> द्विवचने T.

<sup>५</sup> °भाषाच्च लघादने° T.

<sup>६</sup> iii, 1.

<sup>७</sup> °प्रयोगसंपाद° T.

<sup>८</sup> iv, 3.

<sup>९</sup> v, 17.

<sup>१०</sup> साधनत्वेना° T.

अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवत् ॥ २ ॥

इहानुक्तसंज्ञापरिभाषादि कीमारपाणिनीयादिषु व्याकरणेषु यथोक्तं  
तथैव वेदितव्यम् ।

तु विकल्पे ॥ ३ ॥

विभाषायां तुशब्दः प्रयुज्यते ।

प्रायो लिति न विकल्पः ॥ ४ ॥

लकारेत्संज्ञके कार्ये विकल्पः प्रायो न भवति ।

शिति दीर्घः ॥ ५ ॥

शकारेत्संज्ञके कार्ये सति पूर्वस्वाचो दोषो भवति ।

सानुनासिकोच्चारं ङित् ॥ ६ ॥

ङकारेत्संज्ञकं<sup>१</sup> कार्यं सानुनासिकोच्चारं भवति । सानुनासिकोच्चारे  
हेतुर्भवतीत्यर्थः ॥

इति परिभाषाविभागः ॥

### THIRD SECTION.

अथ संहिताविभागः ॥

बहुलम् ॥ १ ॥

Hs. i, 2.

प्राकृतोक्तं लक्षणं बहुलं वेदितव्यम् । ततश्च “क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्र-  
वृत्तिः क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव” भवति । तच्च प्रयोगायत्तम् ॥

यामि चेत्तम् । यामि हेत्तं<sup>२</sup> । व्यासच्छधिः । वासइसी । विषमात्तपः ।  
विसमआअवो । कवीश्वरः । कइईसरो । स्वादूदकम् । साउ उअअं । इति  
स्थिते । अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवदिति<sup>३</sup> नित्यं तुगादी<sup>४</sup> प्राप्ते ।

संधिस्त्वपदे ॥ २ ॥

Hs. i, 5.

संस्कृतोक्तः सर्वः संधिः प्राकृते तु<sup>५</sup> भवति । अपदे । एकपदे न भवति ।  
यामिच्छेत्तं । यामि हेत्तं । वासेसी । वासइसी । विसमाअवो । विसमआ-  
अवो । कइसरो । कइईसरो । साऊअअं । साउ उअअं । अपद इति

<sup>१</sup> ०त्संज्ञिकं T.

<sup>२</sup> छेत्तं R and T.

<sup>३</sup> ii, 2.

<sup>४</sup> Pā. vi, 1, 73.

<sup>५</sup> ii, 3.

किम् । मुञ्चाद् । महद् । इत्यत्र विकल्पोऽपि न भवति । अन्वहलो-  
ऽश्रुदीत्यादिना<sup>1</sup> लोपादिविधानेन पदान्तवर्तिना व्यञ्जनानामभावा-  
दतो ङो विसर्ग इत्यादिना<sup>2</sup> ङोविधानेन सोर्लुगित्यादिना<sup>3</sup> लुगादि-  
विधानेन च विसर्जनीयत्वादीनामभावाच्च व्यञ्जनविसर्जनीयत्वादिसंधी-  
नामचाप्रचुरः प्रयोगः ॥

दध्यधिकम् । मध्यधिकम् । दहि अहिचं । मज्ज अहिचं । इति स्थिते  
यणि प्राप्ते<sup>4</sup> ।

Hs. i, 6.

न यण् ॥ ३ ॥

प्राकृते यणादेशो न भवति । दहि अहिचं । मज्ज अहिचं ॥  
देवोऽ आसणं । पंचाळादो आगच्छो । मणे अहं । देवो अणंतो ।  
तुह एसो । तुह ओअणं । इति स्थिते अयवोः<sup>5</sup> पूर्वरूपे<sup>6</sup> वृद्धौ<sup>7</sup> च  
प्राप्तेषु ।

Hs. i, 7.

एङः ॥ ४ ॥

एदोतोः संधिर्न भवति । देवोऽ आसणं । पंचाळादो आगच्छो ।  
मणे अहं । देवो अणंतो । तुह एसो । तुह ओअणं । ऐकारीकारयोः  
प्रयोगाभावादेदोत्संबन्धिव संधिर्निषिद्धः । अहो<sup>8</sup> अच्छरिचं । इत्यादयः  
प्रकृतिभावविषयाः संस्कृतवदेव ॥

गन्धकुटी । गंधउडी । प्रदीपाः । परैवा । इति स्थिते गुणे प्राप्ते<sup>9</sup> ।

Hs. i, 8.

शेषेऽच्यवः ॥ ५ ॥

युक्तस्य हलो लोपेऽवशिष्टः शेषः<sup>10</sup> । अच्यवः संधिरित्यनुवादः । एकः<sup>11</sup>  
पूर्वपरयोरित्यधिकारविहितः संधिरित्यर्थः । स संधिः परोऽच्य शेषश्चेन्न  
भवतीत्यर्थः । गंधउडी । परैवा । वज्रभाधिकारात्<sup>12</sup> कृषिद्विकल्पः ।  
कुम्भकारः । कुम्भजारी । कुम्भारो । सुपुष्यः । सुउरिसो । सूरिसो ।

<sup>1</sup> vii, 2.      <sup>2</sup> vii, 28.      <sup>3</sup> iv, 6.      <sup>4</sup> Pā. vi, 1, 77.  
<sup>5</sup> Pā. vi, 1, 78.      <sup>6</sup> Pā. vi, 1, 109.      <sup>7</sup> Pā. vi, 1, 88.  
<sup>8</sup> Pā. i, 1, 15.      <sup>9</sup> Pā. vi, 1, 87.      <sup>10</sup> परिशिष्टः शेषः T.  
<sup>11</sup> Pā. vi, 1, 84.      <sup>12</sup> iii, 1.

क्वचित्संधिरेव । शातवाहनः । साआहणो<sup>१</sup> । साअवाहनः । साळाहणो ।  
 चक्रवाकः । चक्राओ । शेष इति किम् । साऊअअं । साउ उअअं ॥  
 भवतीह । होइ इह । इति स्थिते सवर्णदीर्घे प्राप्ते<sup>२</sup> ।

तिङः ॥ ६ ॥

Ms. i, 9.

तिङ्संबन्धिनोऽचोऽचि परे संधिर्न भवति । होइ इह ॥  
 चिदशेशः<sup>३</sup> । तिअसईसो । निअसोच्छासी । यीसासऊसासा ।  
 मदनोत्सवः । मअणऊसवो । इति स्थिते ।

लोपः ॥ ७ ॥

Ms. i, 10.

अचोऽचि परे बङ्गलं लोपो भवति । तिअसीसो । यीसासूसासा ।  
 मअणूसवो ॥  
 यदीमाः । अइ इमा । तवाच । तुह एत्य । इति स्थिते । आदेरिति  
 वर्तमाने ।

लुगव्ययत्यदाद्यात्तदचः ॥ ८ ॥

Ms. i, 40.

अव्ययाद्यदादेच परस्मादेकदचस्योरेवाव्ययत्वदाद्योरचो बङ्गलं  
 लुगभवति । अइमा । अईमा । अइ इमा । तुहत्य । तुह एत्य ॥  
 किम् अपि । तम् अपि । इति स्थिते ।

अपेः पदात्<sup>४</sup> ॥ ९ ॥

Ms. i, 41.

पदात्परस्मापोलुपसर्गस्यादेर्लुगवा भवति । किंपि । तं पि । लुगभावपक्षे ।

बिन्दुर्ल्<sup>५</sup> ॥ १० ॥

Ms. i, 23.

शब्दानामन्वयमकारस्य जित् बिन्दुर्भवति । प्रायो जिति न विकल्प  
 इति<sup>६</sup> जित्त्वान्नित्यम् । इति नित्यं बिन्दौ प्राप्ते । मज्जति वर्तमाने ।

<sup>१</sup> R om. this word.

<sup>२</sup> Pā. vi, 1, 101.

<sup>३</sup> ०शा R, ०शो T.

<sup>४</sup> T om. this word.

<sup>५</sup> बिन्दुल् Tri.

<sup>६</sup> ii, 4.



Hs. i, 24.

मोऽचि वा ॥ ११ ॥

अन्वमकारस्याचि परे वा मकारो भवति । किमवि<sup>१</sup> । किञ्चवि<sup>१</sup> ।  
तमवि<sup>१</sup> । तं अवि<sup>१</sup> ॥

प्रिय इति । पिप्पो इति<sup>२</sup> । इति स्थिते । इतेरिति<sup>३</sup> वर्तमाने ।

Hs. i, 42.

तोऽचः ॥ १२ ॥

अचः परस्थितिशब्दस्यादेरिकारस्य तकारो भवति । इतीकारस्य  
तकारे ओकारस्य स्वरूपेणैव ह्रस्वे सति । पिप्पोक्ति । अच इति किम् ।  
किमिति । तमिति । किं इति । तं इति । इति स्थिते ।

Hs. i, 29.

लुङ्मांसादौ ॥ १३ ॥

मांसादिषु बिन्दोर्वा लुग्भवति । इति बिन्दोर्लुकि सत्यचः परत्वे-  
नेतेरिकारस्य तकारे च सति<sup>४</sup> किति तत्तोति भवति<sup>५</sup> ॥

इति संहिताविभागः ॥

## FOURTH SECTION.

अथ विभक्तिविभागः प्रदर्शते ॥

तत्राजन्तेषु पुङ्क्तिषु प्रथममकारान्तावृचशब्दाद्विभक्तयो योज्यन्ते ।  
वृच इति स्थिते । स्तोः स्वेडकगे खलिति वर्तमाने ।

Hs. ii, 127.

वृश्च स्त्वृक्षे ॥ १ ॥

वृचे संयुक्तस्य जित्स्वी भवति तत्संनियोगेन वृकारस्य च दकारः ।

Hs. ii, 17,  
23.

स्पृहादौ ॥ २ ॥

स्पृहादिषु स्तोःश्चो भवति । विधानसामर्थ्यादुभयोरादेशयोर्विकल्पेन  
प्रवृत्तिः । छादेशपचे ।

Hs. i, 126.

ऋतोऽत ॥ ३ ॥

आदेशकारस्यात्वं भवति । अदिति तकारस्य<sup>६</sup> तावन्नाचदर्शनार्थत्वा-  
द्वाङ्मलाद्वा उरण्यपर इति<sup>७</sup> रपरो न भवति ।

<sup>१</sup> पि for वि T. <sup>२</sup> Rand Tom. इति. <sup>३</sup> इताविति T. <sup>४</sup> iii, 12.

<sup>५</sup> भवतीति R. <sup>६</sup> Pā. i, 1, 70. <sup>७</sup> Pā. i, 1, 51.

### शेषादेशस्याहोऽचोऽखोः ॥ ४ ॥

Hs. ii, 89,  
98.

संयुक्तयोरेकतरस्य लोपे योऽवशिष्यते स शेषः । तस्य संयुक्तादेशस्य च अहः हकाररेफवर्जितस्याचः परस्य अखोः अनादौ वर्तमानस्य द्वित्वं भवति । इति द्वित्वेन खकारे ककारे च प्राप्ते ।

### पूर्वमुपरि वर्गयुजः ॥ ५ ॥

Hs. ii, 90.

वर्गसंबन्धिनो युगवर्णस्यादेशस्य वा द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वमक्षरं भवति । वर्गाणां द्वितीयस्योपरि प्रथमं चतुर्थस्योपरि<sup>1</sup> तृतीयमित्यर्थः । इति खकारोपरि ककारः ककारोपरि चकारः । इकल । वच्छ । इति स्थिते एकत्वविवचायां प्रथमैकवचनं सु ।

### सोर्लुक् ॥ ६ ॥

प्रातिपदिकात्परस्य प्रथमैकवचनस्य लुग्भवति । इति लुकि प्राप्ते । अतो ङो विसर्ग इति<sup>2</sup> वर्तमाने ।

### सोः ॥ ७ ॥

Hs. iii, 2.

अकारात्परस्य सोः स्थाने ङिदोकारो भवति । अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवदिति<sup>3</sup> द्वित्वभस्यापि<sup>4</sup> अनुबन्धकरणसामर्थ्याद्विरिति<sup>5</sup> टिञोपः । इकलो । वच्छो । द्वित्वविवचायाम् ।

### द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥ ८ ॥

Hs. iii,  
130.

खादीनां तिवादीनां च द्विवचनस्य बहुवचनं भवति । इति जस् ।

### झुगजशसोः ॥ ९ ॥

Hs. iii, 4

जसशसोः झुग्भवति । शित्वाच्छिति दीर्घ इति<sup>6</sup> दीर्घः । इकला । वच्छा । बहुत्वविवचायामप्येतदेव रूपम् । एवं सर्वत्र बोद्धव्यम् । संबोधनविवचायां सौ ।

<sup>1</sup> चतुर्थोपरि T.<sup>2</sup> vii, 28.<sup>3</sup> ii, 2.<sup>4</sup> Pā. i, 4, 18.<sup>5</sup> Pā. vi, 4, 143.<sup>6</sup> ii, 5.

Hs. iii, 38.

डोष्कुतौ तु संबुद्धे ॥ १० ॥

सोरिति<sup>1</sup> प्राप्नो ङोच्चादेशः सुगनपि सोरिति<sup>2</sup> प्राप्तः सुक् च संबुद्धे<sup>3</sup>  
भवतः । पचे सोर्लुक्<sup>4</sup> । हे एकलो । हे वच्छो । हे एकल । हे वच्छ ।  
जसि । हे एकला । हे वच्छा । द्वितीयैकवचने ।

Hs. iii, 5.

अमः ॥ ११ ॥

प्रातिपदिकात्परस्य सुप्तबन्धिनोऽमो द्वितीयैकवचनस्य मकारो  
भवति । बिन्दुर्लिति<sup>5</sup> बिन्दुः । एकलं । वच्छं । द्वित्वविवक्षायां वज्रवचनं<sup>6</sup>  
ग्रस् ।

Hs. iii, 14.

शस्येत् ॥ १२ ॥

शसि परे अकारस्य एकारो वा भवति । सुगजशसोरिति<sup>7</sup> सुक् ।  
एकले । वच्छे । एत्वाभावपचे सुकि । शिति दीर्घ इति<sup>8</sup> दीर्घः । एकला ।  
वच्छा । तृतीयैकवचने ।

Hs. iii, 6,  
14.

टो डेणल् ॥ १३ ॥

अतः परस्य टावचनस्य ङिञिञ<sup>9</sup> एण इत्यादेशो भवति । लिच्चा-  
न्नित्यम्<sup>10</sup> ।

Hs. i, 27.

क्लासुपोस्तु मुणात् ॥ १४ ॥

क्लाप्रत्ययस्य सुपस्य संबन्धिनः सुकाराणकाराच्च परो बिन्दुस्तु<sup>11</sup>  
भवति । एकलेणं । एकलेण । वच्छेणं । वच्छेण । भिसि ।

Hs. iii, 7.

हिंहिंहि भिसः ॥ १५ ॥

भिसः सबिन्दुः सानुनासिकः केवलस्य हिर्भवति ।

Hs. iii, 15.

भिसभ्यस्सुपि ॥ १६ ॥

भिस भ्यस् सुप् इत्येतेषु परेषु अत एत्वं भवति । एकलेहिं । एकलेहिं ।  
एकलेहि । वच्छेहिं । वच्छेहिं । वच्छेहि । चतुर्थैकवचने ।

• <sup>1</sup> iv, 7.<sup>2</sup> iv, 49 ; जशसोरिति (iv, 9) for सुगनपि

सोरिति T.

<sup>3</sup> ii, 3.<sup>4</sup> iv, 6.<sup>5</sup> iii, 10.<sup>6</sup> iv, 8.<sup>7</sup> iv, 9.<sup>8</sup> ii, 5.<sup>9</sup> ङिञ्च लिच्चा T.<sup>10</sup> ii, 4.<sup>11</sup> ii, 3.

ऊंसो ङम् ॥ १७ ॥

Hs. iii,  
131.

ऊंसस्तुर्ध्याः ऊं षष्ठो भवति ।

ङसोऽस्त्रियां स् ॥ १८ ॥

Hs. iii, 10.

ङसः सरित्थयमादेशो भवत्यस्त्रियाम् ।

रितो द्वित्वल् ॥ १९ ॥

रेफेत्संज्ञकादेशव्यञ्जनस्य<sup>१</sup> लित्<sup>२</sup> द्वित्वं भवति । इकत्वस् । वच्छस् ।  
वङ्गवचनम् आम् ।

णशामः ॥ २० ॥

Hs. iii, 8.

आमो णशादेशो भवति । शित्त्वाद्दीर्घः<sup>३</sup> । क्तामुपोस्तु सुणादिति<sup>४</sup>  
विन्दुविकल्पः । इकत्वाणं । इकत्वाण । वच्छाणं । वच्छाण । ङसौ ।

हिनोत्तोदोदु ङसिम् ॥ २१ ॥

Hs. iii, 8,  
9.

ङसिस् पञ्चमी हिनो त्तो दो दु इति चतुर आदेशानापद्यते ।

दिर्दोत्तोदुङसौ ॥ २२ ॥

Hs. iii, 12.

पञ्चम्यादेशेषु दोत्तोदुषु ङसौ पञ्चम्यैकवचने च परे पूर्वस्य दीर्घो  
भवति<sup>५</sup> ।

ङसेष्ट्युक् ॥ २३ ॥

Hs. iii, 8.

अतः परस्य ङसेः द्युगवा भवति । शित्त्वाद्दीर्घः<sup>६</sup> ।

ङसिसो हि ॥ २४ ॥

Hs. iii, 8,  
9.

अतः परस्य ङसिस् पञ्चम्याः हि इति वा भवति । इकत्वा । इकत्वाहि ।  
इकत्वाहितो । वच्छा । वच्छाहि । वच्छाहितो ।

संयोगे ॥ २५ ॥

Hs. i, 84.

संयोगे परे पूर्वस्य स्वरस्य ह्रस्वो भवति । इति छतेऽपि दीर्घे<sup>७</sup> ह्रस्वः ।  
इकत्वत्तो । वच्छत्तो । अखोरखोरच इति वर्तमाने ।

<sup>१</sup> °त्संज्ञिका° T.

<sup>२</sup> ii, 4.

<sup>३</sup> ii, 5.

<sup>४</sup> iv, 14.

<sup>५</sup> Compare Pischel on Hs. iii, 12.

<sup>६</sup> ii, 5.

<sup>७</sup> iv, 22.

Hs. i, 177.

प्रायो लुक्कगचजतदपयवाम् ॥ २६ ॥

असंयुक्तानामनादौ वर्तमानानामचः परेषां क ग च ज त द प य व  
इत्येतेषां प्रायो लुगभवति । इक्खाओ<sup>१</sup> । वक्खाओ । इक्खाउ<sup>१</sup> ।  
वक्खाउ ।

Hs. iii, 9.

मुंतो भ्यसः ॥ २७ ॥

पञ्चमीबहुवचनस्य मुंतो इति च भवति । हिंतो इत्यादीनां ऊसिस  
इति<sup>२</sup> विधानसामर्थ्यात्समुच्चयो लब्धः ।

Hs. iii, 13.

दिर्वा भ्यसि ॥ २८ ॥

अतो भ्यसादेशे परे दीर्घो वा भवति । भिसभ्यस्सुपोति<sup>३</sup> पञ्चे एत्वम् ।  
इक्खासुंतो । एत्वे आदेशप्रत्यययोरिति<sup>४</sup> षत्वम् ।

Hs. i, 260.

शोस्सल् ॥ २९ ॥

शोः शेषसानां लिट्<sup>५</sup> सकारो भवति । इति षकारस्य सकारः ।  
इक्खासुंतो<sup>६</sup> । इक्खेसुंतो । इक्खाहि । इक्खेहि । इक्खाहिंतो ।  
इक्खेहिंतो । इक्खत्तो । इक्खाओ । इक्खाउ । त्तोदोदुषु दीर्घ एव<sup>७</sup> ।  
वक्खासुंतो । वक्खेसुंतो । वक्खाहि । वक्खेहि । वक्खाहिंतो । वक्खेहिंतो ।  
वक्खत्तो । वक्खाओ । वक्खाउ । चतुर्थीवत्पष्ठौ ।

Hs. iii, 11.

डेर्मिर् ॥ ३० ॥

डेः सप्तम्येकवचनस्य मिरादेशो भवत्यस्त्रियाम् । रितो द्वित्वलिति<sup>८</sup>  
द्वित्वम् ।

Hs. iii, 11.

डेर्डे ॥ ३१ ॥

अतः परस्य डिवचनस्य डिदेत्त्वं<sup>९</sup> वा भवति । इक्खे । इक्खम्मि ।  
वक्खे । वक्खम्मि । सुपि । भिसभ्यस्सुपीत्येत्त्वम्<sup>१०</sup> । क्खामुपोरिति<sup>११</sup>  
बिन्दुः । इक्खेसुं । इक्खेसु । वक्खेसुं । वक्खेसु ॥  
प्रथमा<sup>१२</sup> ॥ इक्खो । वक्खी ॥ इक्खा । वक्खा ॥  
संयुद्धिः ॥ हे इक्खी । हे इक्ख । हे वक्खी । हे वक्ख ॥ हे इक्खा ।  
हे वक्खा ॥

<sup>१</sup> iv, 22. <sup>२</sup> iv, 21 and 24. <sup>३</sup> iv, 16. <sup>४</sup> Pā. viii, 3, 59.

<sup>५</sup> ii, 4. <sup>६</sup> T om. this word. <sup>७</sup> iv, 22. <sup>८</sup> iv, 19. <sup>९</sup> iv, 7.

<sup>१०</sup> iv, 16. <sup>११</sup> iv, 14. <sup>१२</sup> R om. the names of the cases.

द्वितीया ॥ एकलं । वच्छं ॥ एकले । एकला । वच्छे । वच्छा ॥  
 तृतीया ॥ एकलेणं । एकलेण । वच्छेणं । वच्छेण ॥ एकलेहिं । एकलेहिं ।  
 एकलेहि । वच्छेहिं । वच्छेहिं । वच्छेहि ॥  
 चतुर्थी ॥ एकलस्त । वच्छस्त ॥ एकलाणं । एकलाण । वच्छाणं ।  
 वच्छाण ॥  
 पञ्चमी ॥ एकला । एकलाहि । एकलाहिंतो । एकलन्तो । एकलाओ ।  
 एकलाउ । वच्छा । वच्छाहि । वच्छाहिंतो । वच्छन्तो । वच्छाओ ।  
 वच्छाउ ॥ एकलासुंतो । एकलेसुंतो । एकलाहि । एकलेहि । एकलाहिंतो ।  
 एकलेहिंतो । एकलन्तो । एकलाओ । एकलाउ । वच्छासुंतो । वच्छेसुंतो ।  
 वच्छाहि । वच्छेहि । वच्छाहिंतो । वच्छेहिंतो । वच्छन्तो । वच्छाओ ।  
 वच्छाउ ॥  
 सप्तमी ॥ एकले । एकलस्मि । वच्छे । वच्छस्मि ॥ एकलेसुं । एकलेसु ।  
 वच्छेसुं । वच्छेसु ॥  
 इह खलु सर्वत्र वज्रवचनवत् द्विवचनं षष्ठीवस्तुर्थी ॥  
 सर्वशब्दस्य भेदः ।

लवरामधश्च ॥ ३२ ॥

H6. ii, 79.

संयुक्तस्याधो वर्तमानानां चकारादुपरि स्थितानां च जुगभवति ।  
 शेषादेशस्याहो ऽचो ऽखोरिति<sup>1</sup> हित्वम् । सञ्च इति स्थिते शेषं पूर्ववत् ।  
 सञ्चो ।

सर्वादेर्जसो ऽतो डेत्<sup>2</sup> ॥ ३३ ॥

H6. iii, 58.

सर्वादेरदन्तात्परस्य असो ङिदेत्त्वं<sup>3</sup> भवति । सञ्च । चतुर्थीवज्रवचने ।  
 डेसो ङमित्याम्<sup>4</sup> ।

आमां<sup>5</sup> डेसिं ॥ ३४ ॥

H6. iii, 61.

सर्वादेरतः परस्यामो ङिदेसिं चादेशस्तु<sup>6</sup> भवति । सञ्चिसिं । पचे ।  
 णशाम इति<sup>7</sup> णशादेशः । त्वामुपोस्तु मुणादिति<sup>8</sup> बिन्दुः<sup>9</sup> । सञ्चाणं ।  
 सञ्चाण । ङी ।

<sup>1</sup> iv, 4.

<sup>2</sup> डे Tri.

<sup>3</sup> iv, 7.

<sup>4</sup> iv, 17.

<sup>5</sup> आमां

Tri., आमां तु T, आमो R; but see the remarks on the Dat. Plur. of *sarvā* and *kā* under v, 8, and viii, 3, respectively.

<sup>6</sup> अदन्तात्सर्वादिः परेषामामां ङेसिमादेशस्तु T.—ङित् iv, 7.—तु ii, 3.

<sup>7</sup> iv, 20.—R om. आम इति णशादेशः.

<sup>8</sup> iv, 14.

<sup>9</sup> T om. this sentence.

Hs. iii, 59.

डेस्त्वस्सिंम्मि<sup>1</sup> ॥ ३५ ॥सर्वादेरदन्तात्परस्व डेः त्य स्सिं<sup>1</sup> म्मि इति द्विरुक्ता आदेशा भवन्ति ।

Hs. iii, 60.

अनिदमेतदस्तु किंयत्तदस्त्रियां च<sup>2</sup> हिं ॥ ३६ ॥

इदमेतद्वर्जिताददन्तात्सर्वादेः परस्व डेः हिं इत्यादेशस्तु<sup>3</sup> भवति ।  
 किंयत्तज्यः स्त्रियामपि । विधानसामर्थ्याद्विकल्पे सिद्धेऽपि विकल्पवचन-  
 मुभयाभावे डेडे इत्यस्व<sup>4</sup> प्राप्त्यर्थम् । अनेनैव प्रकारेण सञ्जमि इति रूपे  
 मिरादेशसिद्धेऽपि<sup>5</sup> म्मि इत्यादेशवचनं च लितो विकल्पाभावे प्रायो-  
 ग्रहणाद्वित्त्वात्प्राप्तवतो<sup>6</sup> द्वित्वस्व लित्त्वाच्च<sup>7</sup> कदाचित्प्रसजतः सञ्जमि<sup>8</sup> इति  
 रूपस्य निवृत्त्यर्थमित्याहुः । सञ्जहिं । सञ्जत्य । सञ्जस्तिं । सञ्जमि । सञ्जे ॥  
 कतमशब्दस्य भेदः ।

Hs. ii, 48.

मध्यमकतमे च ॥ ३७ ॥

चकारः फोरित्वस्यानुवृत्त्यर्थः । मध्यमकतमयोः फोः द्वितीयस्यावर्णस्य  
 इत्वं भवति । प्रायो लुगिति<sup>9</sup> तकारस्य लुक् । शेषं सर्वशब्दवत् ।  
 कइमो ॥

एकशब्दस्य भेदः ।

वैकादौ गः ॥ ३८ ॥

एकादिषु कवर्गस्य गकारो वा भवति । एगो । पचे ।

Hs. ii, 99.

दैवगेषु ॥ ३९ ॥

दैवादिध्वनादौ वर्तमानस्य व्यञ्जनस्य यथादर्शनं द्वित्वं वा भवति ।  
 संयोग इति<sup>10</sup> स्वरूपेण द्रष्टव्यः । एङ्गो । प्रायो लुगिति<sup>11</sup> लुकि । एणो ।  
 शेषं सर्वशब्दवत् ॥

प्रथमशब्दस्य भेदः । लवरामधत्तेति<sup>12</sup> रेफस्य लुक् ।<sup>1</sup> स्ति for स्सिं R and T, स्सिं Hs. iii, 59 and Tri.<sup>1</sup><sup>2</sup> स्त्रियां च Tri., स्त्रियामपि R and T; but under x, 14 the reading of R and T agrees with Tri. <sup>3</sup> ii, 3. <sup>4</sup> iv, 31.<sup>5</sup> iv, 30.<sup>6</sup> \*प्राप्तवतो T.<sup>7</sup> iv, 19.<sup>8</sup> \*सञ्जतः सञ्जमि T.<sup>9</sup> iv, 26.<sup>10</sup> iv, 25.<sup>11</sup> iv, 26.<sup>12</sup> iv, 32.

प्रथमे प्योः ॥ ४० ॥

Hs. i, 55.

प्रथमशब्दे पकारयकारयोः संबन्धिनो<sup>1</sup> वर्णस्य युगपत्क्रमेण चोत्पन्नं भवति ।

प्रथमशिथिलमैथिलनिषधेषु<sup>2</sup> ॥ ४१ ॥

Hs. i, 215,  
226.

प्रथमादिषु तवर्गस्य ढकारो भवति । पुढुमो । पुढमो । पढुमो । पढमो । शेषं वृचशब्दवत् ॥

द्वितीयशब्दस्य भेदः ।

गभीरग<sup>3</sup> इत् ॥ ४२ ॥

Hs. i, 101.

गभीरादिष्वादेरीकारस्येत्त्वं<sup>4</sup> भवति ।

यो जर्तीयानीयोत्तरीयकृद्घेषु ॥ ४३ ॥

Hs. i, 248.

तोये अनीये च प्रत्यये उत्तरीयशब्दे कृद्विहिते यत्प्रत्यये<sup>5</sup> च यकारस्य रित् अकारस्तु<sup>6</sup> भवति । रिच्चात् द्वित्वम्<sup>7</sup> ।

द्विनीष्टुप्रवासिषु ॥ ४४ ॥

Hs. i, 94,  
95.

द्विशब्दे नि इत्युपसर्गे इष्टुप्रवासिशब्दयोश्च आदेरित् उत्पन्नं भवति । लवरामधश्चेति<sup>8</sup> वलोपः । प्रायो लुक्कचञेति<sup>9</sup> तकारलोपः<sup>10</sup> । दुर्हञो । दुर्हञो । अस्य नित्यत्वेऽपि बङ्गलाधिकाराद्व्यवस्थितनिकल्पत्वे<sup>11</sup> ।

कगटडतदप×क×पशोरूपर्यद्रे ॥ ४५ ॥

Hs. ii, 77,  
80.

कगटडतदपानां जिह्वामूलीयोपध्मानीययोः शषसानां च संयुक्तसंबन्धनामुपरि स्थितानां लुगभवति । अद्रे । द्र इत्यत्र दकारस्य न भवति । विहञो । विहञो । बङ्गलाधिकारादेकपदेऽपि संधौ<sup>12</sup> । वीषो । अत्र च बवयोरभेदेन<sup>13</sup> वकारस्य<sup>14</sup> वकारः । वीषो । विहञो इति च

<sup>1</sup> कारसंबन्धिनो T.

<sup>2</sup> For °मैथिल° Tri. reads °मैथि-

शिर° (but Tri.<sup>2</sup> has °मैथिलशिथिर°).

<sup>3</sup> गभीर R and T,

गभीरग Tri.

<sup>4</sup> °द्विषीकार° T.

<sup>5</sup> Pā. iii, 1, 97; यप्रत्यये R.

<sup>6</sup> ii, 3. <sup>7</sup> iv, 19. <sup>8</sup> iv, 32. <sup>9</sup> iv, 26. <sup>10</sup> R om. this sentence.

<sup>11</sup> iii, 1. <sup>12</sup> iii, 1 and 2. <sup>13</sup> बवयो° T. <sup>14</sup> T om. this word.



वृक्षते । तद्वृक्षाधिकारादित्वस्य<sup>1</sup> पाषिकले द्रष्टव्यम् । शेषं  
वृक्षशब्दवत् । ङित्वचनेषु सर्वनामलेऽपि सर्वादित्वाभावात् त्वस्तिन्मी-  
त्याद्यभावः<sup>2</sup> ॥

इकारान्तोऽपिशब्दः ।

He. ii, 102.

स्नेहाग्न्योर्वा ॥ ४६ ॥

स्नेहाग्न्योः संयुक्तस्यान्यद्वलः प्रागन्तं वा भवति ।

He. i, 228.

नः ॥ ४७ ॥

अखोरखोरचः<sup>3</sup> परस्व नकारस्य णो भवति । अन्वाभावपक्षे ।

He. ii, 78.

मनयाम् ॥ ४८ ॥

संयुक्तस्याधो वर्तमानानां मकारनकारयकाराणां लुगभवति । शेषा-  
देशस्याहोऽचोऽखोरिति<sup>4</sup> द्वित्वम् । अगणि । अगि । इति स्थिते ।  
सो । सोर्लुगिति<sup>5</sup> लुकि प्राप्ते । इदुतोर्दिरिति वर्तमाने ।

He. iii, 19.

स्युगनपि सोः ॥ ४९ ॥

इदुज्यां परस्व सोः शानुबन्धो लुगभवति । नपुंसके न भवति ।  
शित्वाहीर्धः<sup>6</sup> । अगणी । अगो । असि ।

He. iii, 20.

पुंसो जसो डउडञ्चो ॥ ५० ॥

पुलिङ्गाभ्यामिदुज्यां परस्व जसो ङितो<sup>7</sup> अउ अचो इत्येतौ वा भवतः ।

He. iii, 22.

णो शसश्च ॥ ५१ ॥

पुलिङ्गाभ्यामिदुज्यां परस्व शसः चकारात् असश्च णो इत्यादेशो वा  
भवति । अगणश्च । अगणश्चो । अगणिणो । अगणउ । अगणञ्चो । अगणिणो ।  
आदेशाभावे सुक्<sup>8</sup> । अगणी । अगो । संबुद्धौ । डोसुको तु संबुद्धेरिति<sup>9</sup>  
विकल्पेन सुकि । हे अगणो । हे अगो । सुगभावे । सोर्लुगिति<sup>10</sup> लुक् ।

<sup>1</sup> iii, 1, and iv, 42.

<sup>2</sup> iv, 35.

<sup>3</sup> i, 8 and 5.

<sup>4</sup> iv, 4.

<sup>5</sup> iv, 6.

<sup>6</sup> ii, 5.

<sup>7</sup> iv, 7.

<sup>8</sup> iv, 9.

<sup>9</sup> iv, 10.

<sup>10</sup> iv, 6.

हे अगणि । हे अगिग । अमि । अम इति<sup>1</sup> मकारो बिन्दुर्लिति<sup>2</sup> बिन्दुश्च ।  
अगणिं । अगिगं । शसि । यो शस्येति<sup>3</sup> योच्चादेशः<sup>4</sup> । अगणिणो ।  
अगिगयो । सुकि<sup>5</sup> । अगणी । अगगी । तृतीयैकवचने ।

टो णा ॥ ५२ ॥

Hs. iii, 24.

पुनपुंसकयोर्वर्तमानाभ्यामिदुज्जा परस्व टावचनस्य णा भवति ।  
अगणिणा । अगिगणा । भिसि । हिहिं हि भिसः<sup>6</sup> ।

इदुतोर्दिः ॥ ५३ ॥

Hs. iii, 16.

भिस भ्यस् सुप् इत्येतेषु परेषु इदुतोर्दीर्घो भवति । अगणीहिं ।  
अगणीहिं । अगणीहि । अगणीहिं । अगणीहिं । अगणीहि । चतुर्थैकवचने ।

नूनपि ऊसिऊसोः ॥ ५४ ॥

Hs. iii, 23.

पुनपुंसकाभ्यामिदुज्जा परयोर्ऊसिऊसोर्णोच्चादेशो वा भवति । अग-  
णिणो । अगिगणो । पचे । ऊसोऽस्त्रियां सरिति<sup>7</sup> सरि । अगणिसि ।  
अगिगस्त । अमि । यश्चि<sup>8</sup> बिन्दो<sup>9</sup> च । अगणीयं । अगणीय । अगणीयं ।  
अगणीय । ऊसी । नूनपि ऊसिऊसोः<sup>10</sup> । अगणिणो । अगिगणो ।  
हिंतोत्तोदोदु ऊसि<sup>11</sup> । दिर्दोत्तोदुऊसी<sup>12</sup> । अगणीहिंतो । अगणीहिंतो ।  
संयोग इति<sup>13</sup> ह्रस्वः<sup>14</sup> । अगणिक्तो । अगिगक्तो । प्रायो लुगिति<sup>15</sup>  
लुक्<sup>16</sup> । अगणीञो । अगणीञो । अगणीउ । अगणीउ । भ्यसि । सुंतो  
भ्यसः<sup>17</sup> । इदुतोर्दिरिति<sup>18</sup> दीर्घः । अगणीसुंतो । अगणीसुंतो । अगणी-  
हिंतो । अगणीहिंतो । अगणिक्तो । अगिगक्तो । अगणीञो । अगणीञो ।  
अगणीउ । अगणीउ । डौ । डेर्मिरिति<sup>19</sup> मिर् । अगणिमि । अगिगमि ।  
सुपि । इदुतोर्दिरिति<sup>20</sup> दीर्घः बिन्दुविकल्पश्च<sup>21</sup> । अगणीसुं । अगणीसु ।  
अगणीसुं । अगणीसु ॥

<sup>1</sup> iv, 11.

<sup>2</sup> iii, 10.

<sup>3</sup> iv, 51.

<sup>4</sup> R om. आदेशः.

<sup>5</sup> iv, 9.

<sup>6</sup> iv, 15.

<sup>7</sup> iv, 18.

<sup>8</sup> iv, 20.

<sup>9</sup> iv, 14.

<sup>10</sup> iv, 54.

<sup>11</sup> iv, 21.

<sup>12</sup> iv, 22.

<sup>13</sup> iv, 25.

<sup>14</sup> T om. this sentence.

<sup>15</sup> iv, 26.

<sup>16</sup> T om. this sentence.

<sup>17</sup> iv, 27.

<sup>18</sup> iv, 53.

<sup>19</sup> iv, 30.

<sup>20</sup> iv, 53.

<sup>21</sup> iv, 14.

प्रथमा<sup>१</sup> ॥ अगणी । अगनी ॥ अगणउ । अगणो । अगणउ ।  
अगणी । अगणिणी । अगिणी । अगणी । अगनी ॥

संबुद्धिः ॥ हे अगणी । हे अगनी । हे अगणि । हे अगिग ॥ हे  
अगणिणी । हे अगिणी । हे अगणी । हे अगनी ॥

द्वितीया ॥ अगणिं । अगिगं ॥ अगणिणी । अगिणी । अगणी ।  
अगनी ॥

तृतीया ॥ अगणिणा । अगिणा ॥ अगणीहिं । अगणीहिं । अगणीहि ।  
अगणीहिं । अगणीहिं । अगणीहि ॥

चतुर्थी ॥ अगणिणी । अगिणी । अगणिस्त । अगिस्त ॥ अगणीणं ।  
अगणीण । अगणीणं । अगणीण ॥

पञ्चमी ॥ अगणिणी । अगिणी । अगणीहिंतो । अगणीहिंतो ।  
अगणिन्तो । अगिन्तो । अगणीओ । अगनीओ । अगणीउ । अगनीउ ॥  
अगणीसुंतो । अगनीसुंतो । अगणीहिंतो । अगनीहिंतो । अगणिन्तो ।  
अगिन्तो । अगणीओ । अगनीओ । अगणीउ । अगनीउ ॥

सप्तमी ॥ अगणिमि । अगिमि ॥ अगणीसुं । अगणीसुं । अगनीसुं ।  
अगनीसुं ॥

द्विशब्दस्य भेदः । अस्यसोः ।

Hs. iii, 120.

दोसिदुवेवेसि<sup>२</sup> द्वे ॥ ५५ ॥

द्विशब्दस्य अस्यसम्भा सह दोसि दुवे वेसि इति त्रय आदेशा  
भवति ।

Hs. iii, 119.

दोबु<sup>३</sup> टादौ च<sup>४</sup> ॥ ५६ ॥

द्विशब्दस्य<sup>५</sup> तृतीयादौ परतः दो बु इत्यादेशो भवतः । चकारा-  
ज्जस्यसम्भा सहितस्य च । दोसि । दुवे । वेसि । दो । बु । ठिआ ।  
पेच्छ वा । दोसि वेसि इत्यत्र संयोग<sup>६</sup> इत्येकः स्वरूपेण ब्रह्मः ।  
इत्यत्र तु ब्रह्मे<sup>७</sup> । दुसि । विसि । दोहिं । दोहिं । दोहि ।  
इदुतोर्दिः<sup>८</sup> । बूहिं । बूहिं । बूहि । आमि ।

१ R om. the names of the cases.

२ वेसि Tri.<sup>३</sup>

३ दोवे Tri.

४ T om. च.

५ T places द्विशब्दस्य after परतः.

६ iv, 25.

७ Pā. i, 1, 48.

८ iv, 53.

एहणहं संख्याया आमोऽविंशतिगे ॥ ५७ ॥

Hs. iii, 123.

संख्याशब्दात्परस्वामो यह यहं इत्यादेशो भवतः । अविंशतिगे ।  
विंशत्यादिषु न भवति । दोषह । दोषहं । बुषह । बुषहं । दोसुंतो ।  
दोहिंतो । दोत्तो । दोषो । दोउ । बूसुंतो । बूहिंतो । बुत्तो । बूषो ।  
बूउ । दोसुं । दोसु । बूसुं । बूसु ॥

चिशब्दस्य भेदः ।

तिस्सि चेः ॥ ५८ ॥

Hs. iii, 121.

चिशब्दस्य अस्यसभ्या सह तिस्सि इत्यादेशो भवति । तिस्सि ।  
तिस्सि<sup>१</sup> ।

ती<sup>२</sup> चेः ॥ ५९ ॥

Hs. iii, 118.

चिशब्दस्य टादौ परे तीष्वादेशो भवति । तीहिं । तीहिं<sup>३</sup> । तीहि ।  
संयोग इति<sup>४</sup> ह्रस्वः । तिषह । तिषहं । तीसुंतो । तीहिंतो । तिन्तो ।  
तीषो । तीउ । तीसुं । तीसु ॥

ईकारान्तो यामणीशब्दः । जवरामधर्षेति<sup>५</sup> रेफलोपः । ह्रस्वलोदृत  
इति वर्तमाने ।

क्लिपः ॥ ६० ॥

Hs. iii, 43.

क्लिपकथोरीदृतोर्ह्रस्वो भवति । अपिशब्दवत्प्रक्रिया ॥

उकारान्तस्तदशब्दः । सी । सुगनपि सोरिति<sup>६</sup> सुक् । तक् । जसि ।

डवो उतः ॥ ६१ ॥

Hs. iii, 21.

पुर्णिङ्गादुतः परस्व असो डिद्वो<sup>७</sup> इति वा भवति । विधानसामर्थ्या-  
त्प्रायो लुक् भवति<sup>८</sup> । तरवो । पषे उउउषोणीआदेशाः<sup>९</sup> । तरउ ।  
तरषो । तवषो । एतेषामभावे सुक्<sup>१०</sup> । तक् । शेषमपिशब्दवत् ॥

ऊकारान्तः खलपुशब्दः । क्लिप इति<sup>११</sup> ह्रस्वः ।

पो वः ॥ ६२ ॥

Hs. i, 231.

असंयुक्तस्त्राणादौ वर्तमानस्याचः परस्व पकारस्य वकारः प्राचो भवति ।

<sup>१</sup> T om. this word.

<sup>२</sup> ति Tri.

<sup>३</sup> R om. this word..

<sup>४</sup> iv, 25.

<sup>५</sup> iv, 32.

<sup>६</sup> iv, 49.

<sup>७</sup> iv, 7.

<sup>८</sup> iv, 26.

<sup>९</sup> iv, 50 and 51.

<sup>१०</sup> iv, 9.

<sup>११</sup> iv, 60.

Hs. iv, 308.

लो ऋः ॥ ६३ ॥

पैशाच्या लकारस्य ऋ भवति ।

Hs. iv, 447.

तद्व्यत्ययश्च ॥ ६४ ॥

प्राकृतादिभाषालक्षणानां प्रायो व्यत्ययश्च भवति । इति पैशाच्यामुक्तं<sup>१</sup>  
 ऋत्वमचापि भवति । वत्वविधानसामर्थ्यात्प्रायो लुङ्ग भवति<sup>२</sup> । प्राय इति  
 वचनात् । कपिः । कई । रिपुः । रिक्त । इत्यादी पकारस्य प्रायो लुगेव  
 भवति<sup>३</sup> । खळ्वू । खळ्वड । खळ्वञ्चो । खळ्वुणो । खळ्वू । शेषं  
 तद्व्यत्ययश्च<sup>४</sup> ॥

अकारान्तो भर्तृशब्दः<sup>५</sup> । रेफलोपः<sup>६</sup> । द्वित्वम्<sup>७</sup> । सौ ।

Hs. iii, 45.

आरस्सुपि ॥ ६५ ॥

अदन्तस्य सुपि परे आर इति भवति । इति नित्यमारादेशे प्राप्ते ।

Hs. iii, 48.

आ सौ वा ॥ ६६ ॥

अदन्तस्य सौ परे आत्वं वा भवति । इत्याकारादेशे । भत्ता । आरा-  
 देशे । भत्तारो । जसि<sup>८</sup> ।

Hs. iii, 44.

उहतां त्वस्वाममि ॥ ६७ ॥

अदन्तानामुत्त्वं तु<sup>९</sup> भवति सुषमन्त्रावर्जिते अर्थात्सुपि परे । इत्युका-  
 रादेशे तद्व्यत्ययश्च<sup>१०</sup> । आरादेशे<sup>११</sup> वृषशब्दवत् । संबुद्धौ ।

Hs. iii, 39.

उ अदन्तात्<sup>१२</sup> ॥ ६८ ॥

अदन्तात्परस्याः संबुद्धिर्भेदत्वं<sup>१३</sup> तु<sup>१४</sup> भवति । हे भत्ता । आ सौ वा<sup>१५</sup> ।  
 इत्याकारादेशे सौर्लुकि<sup>१६</sup> । हे भत्ता । आरादेशे<sup>१७</sup> डोसुकाविति<sup>१८</sup> विकल्प-  
 प्रवृत्तौ । हे भत्तारो । हे भत्तार ॥

प्रथमा<sup>१९</sup> ॥ भत्ता । भत्तारो ॥ भत्तुणो । भत्तवो । भत्तड । भत्तञ्चो ।  
 भत्तू । भत्तारा ॥

<sup>१</sup> पैशाच्युक्तं R. <sup>२</sup> iv, 26. <sup>३</sup> R places this sentence after भवति.  
<sup>४</sup> iv, 32. <sup>५</sup> iv, 4. <sup>६</sup> T om. जसि. <sup>७</sup> ii, 3. <sup>८</sup> iv, 65.  
<sup>९</sup> T om. this word. <sup>१०</sup> iv, 7. <sup>११</sup> ii, 3. <sup>१२</sup> iv, 66. <sup>१३</sup> iv, 6.  
<sup>१४</sup> iv, 65. <sup>१५</sup> iv, 10. <sup>१६</sup> R om. the names of the cases.

संबुद्धिः ॥ हे भक्त । हे भक्ता । हे भक्तारो । हे भक्तार ॥ हे भक्तुणो ।  
हे भक्तवो । हे भक्तउ । हे भक्तओ । हे भक्तू । हे भक्तारा ॥

द्वितीया ॥ भक्तारं ॥ भक्तुणो । भक्तू । भक्तारा<sup>1</sup> ॥

तृतीया ॥ भक्तुणा । भक्तारेण ॥ भक्तूहिं । भक्तूहिँ । भक्तूहि । भक्ता-  
रेहिं । भक्तारेहिँ । भक्तारेहि ॥

चतुर्थी ॥ भक्तुणो । भक्तुस्स । भक्तारस्स ॥ भक्तूणं । भक्तूण । भक्ता-  
राणं । भक्ताराण ॥

पञ्चमी ॥ भक्तुणो । भक्तूहिंतो । भक्तुत्तो । भक्तूओ । भक्तूउ । भक्तारा ।  
भक्ताराहि<sup>2</sup> । भक्ताराहिंतो । भक्तारत्तो । भक्ताराओ । भक्ताराउ ॥  
भक्तुसुंतो । भक्तूहिंतो । भक्तुत्तो । भक्तूओ । भक्तूउ । भक्तारासुंतो ।  
भक्तारेसुंतो<sup>2</sup> । भक्ताराहिंतो । भक्तारेहिंतो<sup>2</sup> । भक्तारत्तो । भक्ताराओ ।  
भक्ताराउ ॥

चतुर्थीवत्षष्ठी ॥

सप्तमी ॥ भक्तुस्मि । भक्तारे । भक्तारस्मि ॥ भक्तूसुं । भक्तूसु । भक्ता-  
रेसुं । भक्तारेसु ॥

पितृशब्दस्य भेदः ।

संज्ञायामरः ॥ ६९ ॥

Hā. iii, 47.

अदन्तास्य सुपि परे अर इति भवति संज्ञायां विषये । आ सो वेति<sup>3</sup>  
विकल्पप्रवृत्तौ । पिआ । सोर्लुगिति<sup>1</sup> पचे । पिअरो । संबुद्धिर्वर्जिते सुपि  
परे वृषशब्दवत् । संबुद्धौ ।

नाम्नि डरं ॥ ७० ॥

Hā. iii, 40.

अदन्तात्परस्याः संबुद्धेर्भित्<sup>5</sup> अरं इति तु<sup>6</sup> भवति नाम्नि संज्ञायां  
विषये । हे पिअरं । ड अदन्तादिति<sup>7</sup> डदिशे । हे पिअ । आ सौ  
वेत्याकारादिशे<sup>8</sup> सोर्लुकि<sup>9</sup> । हे पिआ । बाङ्गलकाङ्गादिशडरमादिशयोरा  
सौ वेत्येतन्न प्रवर्तते । प्रवृत्तौ लात्वकरणसामर्थ्याद्विलोपाभावे<sup>10</sup> एकप-  
दत्वात्संध्यभावे<sup>11</sup> च पिआअ पिआअरं इत्यनिष्टरूपप्रसङ्गः । सर्वभा-  
वपथे संज्ञायामर इत्यरादिशे<sup>12</sup> डोसुको तु संबुद्धेरिति<sup>13</sup> विकल्पप्रवृत्तौ ।

<sup>1</sup> T places this word before भक्तुणो . <sup>2</sup> R om. this word.

<sup>3</sup> iv, 66. <sup>4</sup> iv, 6. <sup>5</sup> iv, 7. <sup>6</sup> ii, 3. <sup>7</sup> iv, 68. <sup>8</sup> iv, 66.

<sup>9</sup> iv, 6. <sup>10</sup> iv, 7. <sup>11</sup> iii, 2. <sup>12</sup> iv, 69. <sup>13</sup> iv, 10.

हे पिच्छरो । हे पिच्छर । अथ यथादर्शनं सर्वेषामधुकारप्राप्त्यर्थादुद्धृतां  
स्वस्वामनीत्यथ<sup>1</sup> अतामिति बज्रवचनात् अस्यसकृत्सिद्धसटाभिस्तथ्यस-  
मुत्पु<sup>2</sup> । पिच्छणी । पिच्छणा । पिच्छहिं । पिच्छसुं । इत्यादि तद्व्यञ्जकवद्भवम् ।  
इत्यजन्ताः पुच्छिङ्गाः परिसमाप्ताः<sup>3</sup> ॥

## FIFTH SECTION.

अथाजन्ताः स्त्रीलिङ्गा उच्यन्ते ॥  
प्रश्न इति स्थिते ।

Hs. ii, 75.

अण्यत्तद्गुह्यं गहः ॥ १ ॥

अ ण्य त्त्त द्गु ण्य इत्येतेषां गहादेशो भवति ।

Hs. i, 35.

स्त्रियामिमाञ्जलिगाः ॥ २ ॥

इमान्ता अज्जम्मादयश्च शब्दाः स्त्रीलिङ्गे वा प्रयोक्तव्याः । इति  
स्त्रीलिङ्गतायां टाप्<sup>4</sup> । बज्रलाधिकारादेकपदेऽपि<sup>5</sup> नित्यं सवर्णदीर्घः<sup>6</sup> ।  
सोर्लुक्<sup>7</sup> । पयहा । अस्यसोः ।

Hs. iii, 27.

शोशू<sup>8</sup> स्त्रियां तु ॥ ३ ॥

स्त्रीलिङ्गात्परौ अस्यसो शिदोत्त्वमुत्वं च त्वापवेते<sup>9</sup> । शित्त्वमिका-  
रोकारान्तार्थम्<sup>10</sup> । पयहाचो । पयहाड । पचे सुक्<sup>11</sup> । पयहा । संवुचौ ।

Hs. iii, 41.

टापो डे ॥ ४ ॥

टावन्तात्परस्याः संवुच्छेदिदेत्वं<sup>12</sup> तु<sup>13</sup> भवति । हे पयहे । पचे सोर्लुक्<sup>14</sup> ।  
हे पयहा । अमि । अम इति<sup>15</sup> मकारो बिन्दुर्लिति<sup>16</sup> बिन्दुश्च<sup>17</sup> ।

Hs. iii, 38.

स्वरस्य बिन्दमि ॥ ५ ॥

बिन्दौ अमि च परे स्वरस्य ब्रह्मो भवति । अम इति<sup>18</sup> मकारादेशस्य  
बिन्दुर्लिति<sup>19</sup> बिन्दुभावादम उपादानं बिन्दावित्थेय सिद्धे<sup>20</sup> बाज्र-  
कप्रयुक्तं ब्रह्मस्य कृषिक्रममपि पाषिकत्वममि परे न क्वचिदपि मा  
भूदिति । पयहं । तृतीयावधीसप्तमीचतुर्थेकवचनेषु<sup>21</sup> ।

<sup>1</sup> iv, 67.<sup>2</sup> R om. भस्.<sup>3</sup> T om. this word.<sup>4</sup> Pā. iv, 1, 4.<sup>5</sup> iii, 1 and 2.<sup>6</sup> Pā. vi, 1, 101.<sup>7</sup> iv, 6.<sup>8</sup> शोशु Tri.<sup>9</sup> T om. तु; ii, 3.<sup>10</sup> ii, 5.<sup>11</sup> iv, 9.<sup>12</sup> iv, 7.<sup>13</sup> ii, 3.<sup>14</sup> iv, 6.<sup>15</sup> iv, 11.<sup>16</sup> iii, 10.<sup>17</sup> R om. च.<sup>18</sup> iv, 11.<sup>19</sup> iii, 10.<sup>20</sup> R adds अनोऽमुपादानं.<sup>21</sup> षष्ठ्येक° R.

## टाङ्ङिसाम् ॥ ६ ॥

Hs. iii, 29.

स्त्रीलिङ्गात्परेषां टा ङि ऊस् इत्येतेषां स्थाने शित<sup>1</sup> च आ इ ए इत्यादेशा भवन्ति । इति चतुर्विंशतिप्रतिष्ठे ।

## नातश्शा ॥ ७ ॥

Hs. iii, 30.

स्त्रीलिङ्गादाकारान्तात्परेषां ऊसिटाङ्ङिऊसां शात्वं न भवति । पयहान्न । पयहाइ । पयहाए । ऊसी । स्त्रियामिति वर्तमाने ।

## ऊसेश्शशशिसे ॥ ८ ॥

Hs. iii, 29.

स्त्रीलिङ्गात्परेषां ऊसेः शितश्चत्वार<sup>1</sup> च आ इ ए इत्यादेशास्तु<sup>2</sup> भवन्ति । नातश्चेति<sup>3</sup> शादेशस्य प्रतिषेधः । पयहान्न । पयहाइ । पयहाए । पयहा-  
हिंतो । इत्यादि । अनुक्तमन्यशब्दानुशासनवदिति<sup>4</sup> प्राप्तो<sup>5</sup> याद्<sup>6</sup>  
वाङ्मलकान्न भवति । एवमन्येषां प्राप्तिस्तु निवर्तनीयस्य निवर्तका-  
काराभावे इदमेव निवर्तकं वेदितव्यम् ॥

सर्वांशब्दस्य भेदः । चतुर्थीवङ्मलकवचने ऊसे ऊमित्यामि<sup>7</sup> अकारान्ता-  
भावेऽप्यामां ऊसिमिति<sup>8</sup> वङ्मलकवचनाङ्ङिसिञ्चादेशे । सञ्जेसिं । पचे । सञ्जाणं ।  
सञ्जाण । सञ्जासं इति तु सिञ्चावस्थायां स्वरस्य विग्रहमिति<sup>9</sup> वृत्तः । शेषं  
पयहाशब्दवत् । एवं एकाकारमाशब्दी । पुहुमादि पयहाशब्दवत् ॥

वचिशब्दस्य भेदः । प्रायो लुगिति<sup>10</sup> चकारस्य लुक् । लुगनपि  
सोरिति<sup>11</sup> सोर्लुक् । अस्यसोः<sup>12</sup> । शोशू स्त्रियां त्विति<sup>13</sup> शोश्चादेशौ ।  
पचे लुक्<sup>14</sup> । उभयत्रापि शित्वाहीर्धः<sup>15</sup> । ररंओ । ररंउ । ररं<sup>16</sup> । संनुडी ।  
डोडुकाविति<sup>17</sup> लुकि । हे ररं । पचे<sup>18</sup> सोर्लुकि<sup>19</sup> । हे ररं । टादौ  
शशशिसे इति चत्वारोऽपि<sup>20</sup> । ररंअ । इत्यादि । भिस्त्वस्युप् ।

<sup>1</sup> ii, 5. <sup>2</sup> ii, 3. <sup>3</sup> v, 7. <sup>4</sup> ii, 2. <sup>5</sup> T om. this word.

<sup>6</sup> Pā. vii, 3, 113. <sup>7</sup> iv, 17. <sup>8</sup> iv, 34. <sup>9</sup> v, 5.

<sup>10</sup> iv, 26. <sup>11</sup> iv, 49. <sup>12</sup> R om. इति सोर्लुक् । अस्यसोः .

<sup>13</sup> v, 3. <sup>14</sup> iv, 9. <sup>15</sup> ii, 5. <sup>16</sup> R om. this word.

<sup>17</sup> iv, 10. <sup>18</sup> R om. this word. <sup>19</sup> सोर्लुक् T; iv, 6.

<sup>20</sup> v, 6.



इदुतोर्दिः<sup>1</sup>। रईहिं। इत्यादि। ऊसि। दिर्दोत्तोदुऊसी<sup>2</sup>। रईहिंतो।  
इत्यादि। द्विचिशब्दी पुर्णिङ्गवत्। तिस्रादेशस्यापि<sup>3</sup> स्थानिवद्भावेन<sup>4</sup>  
तिथितोच्चादेशी<sup>5</sup> ॥

ईकारान्तो लक्ष्मीशब्दः। सृष्टादाविति<sup>6</sup> छः। शेषादेशश्चेति<sup>7</sup> द्वित्वम्।  
सौ असशसोश्च।

Hs. iii, 28.

आदीतस्सोश्च ॥ ९ ॥

स्त्रियामीकारान्तात्परस्य सोश्चकाराज्जसशसोश्च आत्वं तु<sup>8</sup> भवति।  
सौ ऊ इति<sup>9</sup> ऊत्वम्। ऊच्छीआ<sup>10</sup>। पश्चे सोर्लुक्<sup>11</sup>। ऊच्छी। ऊच्छीआ।  
शोश्चादेशयोः<sup>12</sup>। ऊच्छीओ। ऊच्छीउ। संबुद्धौ।

Hs. iii, 42.

ह्रस्वलीदूतः ॥ १० ॥

संबुद्धावीदूतोर्लानुबन्धो<sup>13</sup> ह्रस्वो भवति। सोर्लुक्<sup>14</sup>। हे ऊच्छि।  
विषयभेदे सत्यपि आदीतस्सोश्चेत्येतस्मिन्प्रवृत्ते<sup>15</sup> संनिपातलक्षणो विधिर-  
निमित्तं तद्विघातश्चेति<sup>16</sup> ह्रस्वस्य बाधप्रसङ्गाद्विरोधे सति विशेषेण  
विहितत्वेन<sup>17</sup> प्रथमं ह्रस्वो भवति। पश्चादादीतस्सोश्चेत्येतत्प्राप्त्यभावात्<sup>18</sup>  
प्रवर्तते इति केचिदाहुः। अन्ये तु आदीतस्सोश्चेत्यस्य वैकल्पिकत्वेन  
तदभावे ह्रस्वविधानस्य चरितार्थत्वादादौ इत्येतदेव प्रथमं प्रवर्तते।  
तच्च च संनिपातलक्षणह्रस्वाभावे हे ऊच्छीआ इति रूपमित्याहुः। अमि।  
स्वरस्य बिम्बमीति<sup>19</sup> ह्रस्वः। ऊच्छिं। शेषं वचिशब्दवत् ॥

श्रीशब्दस्य भेदः।

Hs. ii, 104,  
106.

हर्षामर्षश्रीहीक्रियापरामर्शकृत्तदिष्ट्यार्हे ॥ ११ ॥

हर्षादिषु हे इत्यत्र च संयुक्तस्यान्यहसः प्रागित्वं भवति। शोस्सजिति<sup>20</sup>  
सञ्। सिरि ॥

<sup>1</sup> iv, 53. <sup>2</sup> iv, 22. <sup>3</sup> Pā. vii, 2, 99. <sup>4</sup> Pā. i, 1, 56.<sup>5</sup> iv, 58 and 59. <sup>6</sup> iv, 2. <sup>7</sup> iv, 4. <sup>8</sup> ii, 3. <sup>9</sup> iv, 63.<sup>10</sup> T om. this word. <sup>11</sup> iv, 6. <sup>12</sup> v, 3. <sup>13</sup> ii, 4.<sup>14</sup> iv, 6. <sup>15</sup> v, 9. <sup>16</sup> Paribhāṣhendūśekhara, 85.<sup>17</sup> विशेषविहित R. <sup>18</sup> °चेत्येतत्प्राप्त्यभावात् R, °चेत्येतत्प्रबुद्धभा-वात् T. <sup>19</sup> v, 5. <sup>20</sup> iv, 29.

उकारान्तस्त्वशब्दः । न इति<sup>1</sup> णत्वम् । तणू । वचिशब्दवत् । वोतो  
गुणवचनादिति<sup>2</sup> ङीषि ।

तन्व्याभे ॥ १२ ॥

He. ii, 113.

तन्व्याभा वोतो गुणवचनादिति<sup>2</sup> ङीषन्तास्तेषु तन्व्याभेषु संयुक्तस्याप्य-  
हसः प्रागुत्वं भवति । तणुवीक्षा । लक्ष्मीशब्दवत् ॥  
भृशब्दस्य भेदः । स्वार्थे तु कश्चेति वर्तमाने ।

दुमञ्जडमञ्जौल<sup>3</sup> भुवः ॥ १३ ॥

He. ii, 167.

भृशब्दात्स्वार्थे उमञ्ज अमञ्ज इत्येती<sup>4</sup> ङितौ<sup>4</sup> भवतः । लिप्तान्निष्ठम्<sup>5</sup> ।  
भुमञ्जा । भमञ्जा ॥  
अकारान्तः स्वसुशब्दः । ङीपः प्राप्ती<sup>6</sup> ।

स्वसृगाङ्गाल् ॥ १४ ॥

He. iii, 35.

स्वसादिर्ङिच्च<sup>7</sup> लिच्च<sup>8</sup> आप्रत्ययो भवति । ससा । ससाञो । ससाउ ।  
एवं णणंदा । दुहिञ्जा ॥  
मातृशब्दस्य भेदः ।

मातृराञ्जरा<sup>9</sup> ॥ १५ ॥

He. iii, 46.

मातृशब्दस्य सुपि परे आ अरा<sup>9</sup> इत्येती<sup>4</sup> भवतः । तत्र वङ्गसाधिका-  
राज्यनन्वर्थस्य आ देवतार्थस्य अरा<sup>9</sup> इति नियमः । माञ्जा । माञ्जाञो ।  
इत्यादि । माञ्जरा<sup>9</sup> । माञ्जराञो<sup>9</sup> । तृतीयैकवचने चतुर्थैकवचने च  
उवृतां स्वाममीयुत्त्वे<sup>10</sup> । माऊए । माऊअ । माऊञा । माऊइ<sup>11</sup> ।  
चतुर्थैकवचने । तत एवागौणस्यापि ।

<sup>1</sup> iv, 47. <sup>2</sup> Pā. iv, 1, 44. <sup>3</sup> लुमुय° Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2a</sup>,  
दुमय° Tri.<sup>3</sup>; °डमयी Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2a</sup>, °डमञ्जौ Tri.<sup>2b</sup> and Tri.<sup>3</sup>,  
°डमाञ्जी R and T. <sup>4</sup> iv, 7. <sup>5</sup> ii, 4. <sup>6</sup> In Tri.  
the four rules preceding Si. v, 14 treat of the feminine affix  
ङीप्. <sup>7</sup> iv, 7. <sup>8</sup> ii, 4. <sup>9</sup> अरा Tri., आरा R and T.  
<sup>10</sup> iv, 67. <sup>11</sup> R om. the three last words and inserts माऊणं ।  
माऊण.

Hs. i, 135.

इदुन्मातुः<sup>1</sup> ॥ १६ ॥

इतोत्त्वम् । माईणं । माईण ॥

ओकारान्तो<sup>2</sup> नौशब्दः ।Hs. i, 148,  
159.

ऐच एङ् ॥ १७ ॥

ऐकारौकारयोरेकारौकारौ यथासंख्यं भवतः । इतिङादेशे प्राप्ते ।

Hs. i, 164.

नाय्यावः ॥ १८ ॥

नौशब्दे ऐच याव इति भवति ।

Hs. i, 229.

आदेस्तु ॥ १९ ॥

शब्दानामादिर्नकारस्व यस्तु<sup>3</sup> भवति । यावा । नावा ॥

इति स्त्रीलिङ्गाः परिसमाप्ताः ॥

## SIXTH SECTION.

अथ नपुंसकलिङ्गा उच्यन्ते ॥

अकारान्तो गुणशब्दः ।

Hs. i, 34.

क्लीवे गुणगाः ॥ १ ॥

गुणादयो नपुंसके वा प्रयोक्तव्याः । इति नपुंसकलिङ्गतायाम् ।

Hs. iii, 25.

मङ्लुगसंबुद्धेर्नपः ॥ २ ॥

नपुंसकात्परस्व सोर्ङानुबन्धो मकारो लुक् च भवति । असंबुद्धेः ।  
संबुद्धेर्न भवति । ऊकारः सानुनासिकोच्चारं ङिदिति<sup>4</sup> सानुनासिकोच्चा-  
रायैः । अकार उच्चारणायैः । बङ्गलाधिकारादकारान्तात् लुक्<sup>5</sup> ।  
अन्यत्र मङ्लुको पर्यायेण भवतः । लुम्बिधानेन च मङ्गा बाध्यमानः सो-  
र्ङुगिति<sup>6</sup> लुगेव प्रतिप्रसूयते । ङोआदेशसु<sup>7</sup> मङ्गा बाध्यते । गुणं । अस्त्रसोः ।

<sup>1</sup> R and T om. the first letter इ. <sup>2</sup> ओकारान्तो R and T.<sup>3</sup> ii, 3.<sup>4</sup> ii, 6.<sup>5</sup> iii, 1.<sup>6</sup> iv, 6.<sup>7</sup> iv, 7.

### त्रिंशिशिङ् जश्शस्<sup>1</sup> ॥ ३ ॥

Hs. III, 28.

नपुंसकात्परो जसश्शसौ नि इं इङ् इति चीनादेशानापद्यते । त्रिंशि-  
ङ्कोरेकः सविन्दुकः अपरो कृत्<sup>2</sup> । न इति<sup>3</sup> यत्त्वम् । गुणाणि । गुणाहं ।  
गुणाहँ । सुवजश्शसोः<sup>4</sup> श्लेत्<sup>5</sup> इत्येतावेभिरादेशैर्बाध्यते । संबुद्धी ।  
असंबुद्धेरिति<sup>6</sup> निषेधात् मळादेशो न भवति । डोसुक्ताविति<sup>7</sup> विकल्पे ।  
हे गुणो<sup>8</sup> । पथे सोर्लुकि<sup>9</sup> । हे गुण । हे गुणाणि । हे गुणाहं । हे गुणाहँ ।  
शेषं वृषशब्दवत्<sup>10</sup> ॥

सर्वशब्दस्य भेदः । प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत् । शेषं पुङ्क्तिङ्सर्वशब्द-  
वत् । प्रथमादि गुणशब्दवत् ॥

इकारान्तो दधिशब्दः ।

### खघघधभाम् ॥ ४ ॥

Hs. I, 187.

असंबुक्तानामनादी वर्तमानानामघः परेषां ख घ ध भ इत्येतेषां  
प्रायो हकारो भवति । मङ्कि<sup>11</sup> । दहि<sup>12</sup> । लुकि<sup>13</sup> । दहि । जसश्शसोः  
त्रिंशिशिङ्<sup>14</sup> । दहीणि । दहीहं । दहीहँ । संबुद्धी । अनपीति निषेधात्<sup>15</sup>  
सुङ्गन भवति । असंबुद्धेरिति निषेधात्<sup>16</sup> मङ्गन भवति । सोर्लुक्<sup>17</sup> । हे दहि ।  
शेषमपिशब्दवत् । तृतीयादिव्यक्वचनास्त्रायादेशवशीनानादित्वात्<sup>18</sup>  
बाङ्गलकाद्गानादेशाभावः<sup>19</sup> । द्वित्रिशब्दौ पुङ्क्तिङ्गवत् । यामयोशब्दो  
दधिशब्दवत् ॥

उकारान्तो बिन्दुशब्दः । क्लोमे गुणगा इति<sup>20</sup> नपुंसकत्वम्<sup>21</sup> ।

### हलि ऊजणानाम् ॥ ५ ॥

Hs. I, 25.

ऊ ज ण न इत्येतेषां हलि परे बिन्दुर्भवति । इति नित्यं बिन्दौ प्राप्ते ।

<sup>1</sup> जसश्शसौ T. <sup>2</sup> ii, 6. <sup>3</sup> iv, 47. <sup>4</sup> iv, 9. <sup>5</sup> iv, 12.

<sup>6</sup> vi, 2; असंबुद्धाविति R and T. <sup>7</sup> iv, 10. <sup>8</sup> T adds हे गुणा.

<sup>9</sup> iv, 6. <sup>10</sup> वृषशब्दवत् T. <sup>11</sup> vi, 2. <sup>12</sup> दधि R. <sup>13</sup> vi, 2.

<sup>14</sup> vi, 3. <sup>15</sup> iv, 49. <sup>16</sup> vi, 2. <sup>17</sup> iv, 6.

<sup>18</sup> वचनानास्त्राया R.—iv, 52. <sup>19</sup> Pā. vii, 1, 75. <sup>20</sup> vi, 1.

<sup>21</sup> T om. this sentence.

Hs. i, 80.

## वर्गेऽन्यः ॥ ६ ॥

बिन्दोर्वर्गे परे प्रत्यासन्नसखीव वर्गस्यान्यसु<sup>1</sup> भवति । बिन्दु<sup>2</sup> ।  
 बिन्दु<sup>3</sup> । बिन्दु<sup>4</sup> । शेषं दधिश्चद्वत । खलपूशब्दो बिन्दुश्चद्वत ॥  
 ऋकारान्तः कर्तृशब्दः । रेफलोपः<sup>5</sup> । द्वित्वम्<sup>6</sup> । सौ । आ सौ  
 वेत्यात्त्वम्<sup>7</sup> । मरुलुगसंबुद्धेरिति<sup>8</sup> मरु । खरख बिन्दुमीति<sup>9</sup> ब्रखः ।  
 कत्तं । लुकि<sup>10</sup> तु । कत्ता । पषे आरसुपीत्यारादेशे<sup>11</sup> । कत्तारं ।  
 जसादिषु । उद्धतां त्वस्वाममीत्युत्ते<sup>12</sup> । कत्तूणि । कत्तूहं । कत्तूहं ।  
 आरादेशे<sup>13</sup> । कत्ताराणि । कत्ताराहं । कत्ताराहं । संबुद्धौ । उ ऋद-  
 न्नादित्यत्ते<sup>14</sup> । हे कत्त । आ सौ वेत्यात्ते<sup>15</sup> सोलुगिति<sup>16</sup> लुक् । हे कत्ता ।  
 आरादेशे<sup>17</sup> तु डोआदेशे<sup>18</sup> । हे कत्तारो । लुकि<sup>19</sup> । हे कत्तार । उकारा-  
 देशे<sup>20</sup> बिन्दुश्चद्वत । आरादेशे<sup>21</sup> गुणश्चद्वत ॥  
 इत्यजन्ताः परिसमाप्ताः ॥

## SEVENTH SECTION.

अथ हलन्ताः प्रदर्शने<sup>22</sup> ॥

रेफान्तः पुङ्क्तिश्चतुरशब्दः । असशसोः ।

Hs. iii, 122.

## चतुरो जशसभ्यां चउरोचत्तारोचत्तारि ॥ १ ॥

चतुरशब्दस्य जशसभ्यां सह चउरो चत्तारो चत्तारि इति त्रय  
 आदेशा भवन्ति । चउरो । चत्तारो । चत्तारि । भिसादौ ।

Hs. i, 11,  
12.

## अन्यहलोऽश्रदुदि ॥ २ ॥

शब्देष्वन्यहलो लोपो भवति । अदित्यन्ये उदित्युपसर्गे च न । इति  
 रेफलोपः । इदुतोर्दिरिति<sup>23</sup> नित्यं दीर्घे प्राप्ते ।

<sup>1</sup> T om. वर्गस्य.—ii, 3. <sup>2</sup> R and T om. this word. <sup>3</sup> बिन्दु R.<sup>4</sup> बिन्दु T. <sup>5</sup> iv, 32. <sup>6</sup> iv, 4. <sup>7</sup> iv, 66. <sup>8</sup> vi, 2.<sup>9</sup> v, 5. <sup>10</sup> vi, 2. <sup>11</sup> iv, 65. <sup>12</sup> iv, 67. <sup>13</sup> iv, 65.<sup>14</sup> iv, 68. <sup>15</sup> iv, 66. <sup>16</sup> iv, 6. <sup>17</sup> iv, 65. <sup>18</sup> iv, 10.<sup>19</sup> iv, 6. <sup>20</sup> iv, 67. <sup>21</sup> iv, 65. <sup>22</sup> प्रारभ्यते T. <sup>23</sup> iv, 53.

## चतुरो वा ॥ ३ ॥

Hs. iii, 17.

चतुरशब्दस्योदनास्य भिन्नस्यस्युपि परे दीर्घो वा भवति । चउहिं ।  
 चऊहिं । चउहिं । चऊहिं । चउहि । चऊहि । चउसुंतो । चऊसुंतो<sup>1</sup> ।  
 इत्यादि । चऊसुं । चऊसु । चउसुं । चउसु । आमि । एहएहं संख्याया  
 आमोऽविंशतिने<sup>2</sup> । इति एह एहं<sup>3</sup> इत्यादेशो भवतः<sup>4</sup> । चउएह । चउएहं ॥  
 मकारान्तः किंशब्दः । सी ।

## चतसि च किमो ल्कः ॥ ४ ॥

Hs. iii, 71.

चतसोश्चकारात्सुपि च परे किंशब्दस्य लित्को<sup>5</sup> भवति । को ।  
 तृतीयैकवचने ।

## इदमेतत्किंयत्तद्वाष्टो डिणा ॥ ५ ॥

Hs. iii, 69.

एभ्यः सर्वादिभ्योऽदन्तेभ्यः परस्य टावचनस्य डिदिणा<sup>6</sup> तु<sup>7</sup> भवति ।  
 किणा । चतुर्थैकवचने ।

किंयत्तद्वा ङसः<sup>8</sup> ॥ ६ ॥

Hs. iii, 63.

किंयत्तद्वाः परस्य ङसः शित्सकारो<sup>9</sup> वा<sup>10</sup> भवति । कास । आमि<sup>11</sup> ।

## किंतद्वां सश् ॥ ७ ॥

Hs. iii, 62.

किंतद्वां परस्यामः शित्सकारो<sup>12</sup> वा भवति । कास । ङसी ।

## म्हा ङसेः ॥ ८ ॥

Hs. iii, 66.

किंयत्तद्वाः परस्य ङसेः म्हा इति तु<sup>13</sup> भवति । कम्हा ।

## किमो डीसडिणो ॥ ९ ॥

Hs. iii, 68.

डीसडिणो इत्यभिभक्तिको निर्देशः । किमः परस्य ङसेर्डिती<sup>14</sup> ईस

<sup>1</sup> चऊहि । चऊहिं । चउहि । चउहिं । चऊसुंतो । चउसुंतो R.  
<sup>2</sup> iv, 57. <sup>3</sup> R om. इति एह एहं. <sup>4</sup> R om. this word.  
<sup>5</sup> ii, 4. <sup>6</sup> iv, 7. <sup>7</sup> ii, 3. <sup>8</sup> ङस् Tri. <sup>9</sup> ii, 5.  
<sup>10</sup> T om. वा. <sup>11</sup> T om. आमि and the text and commentary  
 of vii, 7. <sup>12</sup> ii, 5. <sup>13</sup> ii, 3. <sup>14</sup> iv, 7.

इणो इति तु<sup>1</sup> भवतः। कीस। किणो। आदेशानामभावपक्षे सर्वशब्दवत्।  
सप्तम्येकवचने त्वर्थवशेन विशेषः प्रदर्शिते।

Hs. iii, 65.

डिरिआडाहेडाला काले ॥ १० ॥

कालेऽभिधेये किञ्चित्तन्त्रः परो डिः इआ इत्यादेशं डितौ<sup>2</sup> आहे  
आला इत्येतौ च<sup>3</sup> वापयते। कइआ। काहे। काळा। पक्षे कत्य इत्यादि॥  
इदंशब्दस्य भेदः। सौ।

Hs. iii, 72.

इदम इमः ॥ ११ ॥

इदमः सुपि परे इम इत्यादेशो भवति। इति नित्यमिमादेशे प्राप्ते।

Hs. iii, 73.

पुंसि सुना त्वयं स्त्रियामिमिआ ॥ १२ ॥

इदमः सुना सहितस्य पुंसि अयमिति स्त्रियामिमिआ इति च तु<sup>4</sup>  
भवति। अयं। इमो। द्वितीयातृतीययोः।

Hs. iii, 77.

टाससि णः ॥ १३ ॥

टसि तृतोयायामसि द्वितीयायां च परत इदमः स्थाने ण इत्यादेशस्तु<sup>4</sup>  
भवति। णं। ये। इमं। इमे। णेण। येहिं। इमेण। इमेहिं। अमि।

Hs. iii, 75,  
78.

इहेणं ड्युमा ॥ १४ ॥

डि अम इत्येताभ्यां सहितस्येदमः स्थाने इह इणं इत्येतौ क्रमेण तु<sup>4</sup> भवतः।  
इणं। इदमेतत्किञ्चित्तन्त्र इति<sup>5</sup> डिणादेशः<sup>6</sup>। णिणा। इमिणा। भिसि<sup>7</sup>।

Hs. iii, 74.

आत्सुप्स्सिंहिस्से<sup>8</sup> ॥ १५ ॥

इदमः सुपि डिभिसङ्सादेशेषु स्सिं हि स्स इत्येतेषु<sup>9</sup> च परतः अत्त्वं तु  
भवति। भिसम्बन्धुपीत्येत्वम्<sup>10</sup>। एहि। चतुर्थ्याम्।

<sup>1</sup> ii, 3. <sup>2</sup> iv, 7. <sup>3</sup> T-om. च. <sup>4</sup> ii, 3. <sup>5</sup> vii, 5.

<sup>6</sup> डिदिणादेशः R. <sup>7</sup> T om. भिसि. <sup>8</sup> आत्सुप्स्सिं Tri., R, and T.

<sup>9</sup> इत्यादेशेषु T. <sup>10</sup> iv, 16.

तदिदमेतदां सेसिं तु ङ्सामा ॥ १६ ॥

Ms. iii, 81.

तद् इदम् एतद् इत्येतेषां स्थाने ङस् आम् इत्याम्भां सह यथासंख्यं  
से सिं इत्यादेशो भवतः । से । अत्सुपस्सिंहस्सि<sup>१</sup> इत्यन्ते । अस्स । सिं ।  
ङी । इहेणं ञ्मेतोहादेशे<sup>२</sup> । इह । तद्भावे । ङस्स्यस्सिंमीति<sup>३</sup> चिष्यपि  
प्राप्तिषु ।

न त्थः ॥ १७ ॥

Ms. iii, 76.

इदम् परस्य ङिवचनस्य त्यादेशो न भवति । इमस्सिं । इमस्मि ।  
अत्सुपस्सिंहस्सि<sup>४</sup> इत्यन्ते । अस्सिं । सुष्यन्ते । एसुं । एसु । वैकल्पि-  
कादेशाभावे इमादेशः<sup>५</sup> । तच्च सर्वशब्दवत्प्रक्रिया ॥  
नकारान्तो राजन्शब्दः । अन्वहलोऽश्रदुदीति<sup>६</sup> नलोपः । सी ।

राज्ञः ॥ १८ ॥

Ms. iii, 49.

राजन्शब्दस्य नलोपे अन्वस्य सी परे आत्वं वा भवति । प्रायो  
लुगिति<sup>७</sup> जकारस्य लुक् । सोर्लुक्<sup>८</sup> । राच्चा । हे राच्चा । पथि सोर्लो<sup>९</sup> ।  
राचो । हे राचो । हे राच ।

पुंस्याणो राजवच्चानः ॥ १९ ॥

Ms. iii, 58.

पुंलिङ्गे वर्तमानस्थानित्यस्य<sup>१०</sup> स्थाने आण इत्यादेशो वा भवति । पथि  
राजवत्कार्यं च भवति । इत्याणादेशे । राच्चाणो । आणादेशाभावे राज  
इत्यकारान्ते च वृषशब्दवत् । तच्च विकल्पवशेन रूपभेदः प्रदर्शयते । असि ।

जश्सम्डसिङ्सां णोश् ॥ २० ॥

Ms. iii, 50.

राजः परेषां जस शस ङसि ङस् इत्येषां शानुबन्धो<sup>११</sup> णो इत्यादेशो  
वा भवति ।

<sup>१</sup> vii, 15.

<sup>२</sup> vii, 14.

<sup>३</sup> iv, 35.

<sup>४</sup> vii, 15.

<sup>५</sup> vii, 11.

<sup>६</sup> vii, 2.

<sup>७</sup> iv, 26.

<sup>८</sup> iv, 6.

<sup>९</sup> iv, 7.

<sup>१०</sup> I.e. अण इति अस्स .

<sup>११</sup> ii, 5.



H6. iii, 52.

### णोणाङिष्विदना जः ॥ २१ ॥

राजनशब्दसंबन्धिनोऽना सहितस्य जकारस्य णो णा इत्यादेशयोर्वि-  
वचने च परे हकारो वा भवति । राहणो । पचे शित्वाहीर्धे<sup>1</sup> । राआ-  
णो । अमि । 37, 819

H6. iii, 53.

### इणममामा ॥ २२ ॥

राजनशब्दसंबन्धिनोऽना सहितस्य जस्य अम् आम इतिताभ्यां सह  
इणं इत्यादेशो वा भवति । राइणं । शसि णोश्<sup>2</sup> । राहणो । राआणो ।  
तृतीयैकवचने ।

H6. iii, 51.

### टो णा ॥ २३ ॥

राजनशब्दात्परस्य टावचनस्य णा इत्यादेशो वा भवति<sup>3</sup> ।

H6. iii, 55.

### ङसङ्सितां णोणोर्डेण ॥ २४ ॥

ङसङ्सितावचनानां यो णोणादेशौ तयोः परतो राजनशब्दसंबन्धि-  
नोऽना सहितस्य जस्य ङिदणित्वादेशो<sup>4</sup> वा<sup>5</sup> भवति । रखा । पचे णो-  
णाङिष्वितीकारः<sup>6</sup> । राइणा । पचे । राअणा ।

H6. iii, 54.

### भिसभ्यसांसुप्स्वीत् ॥ २५ ॥

राजनशब्दसंबन्धिनोऽना सहितस्य जस्य भिस् भ्यस् चां सुप् इत्येतेषु  
परेष्ठीकारो वा भवति । राईहि । चतुर्थ्याम् । णोङ्सि ङि<sup>7</sup> । रखो ।  
णोणाङिष्वितीकारे<sup>8</sup> । राइणो । पचे । राआणो । भिसभ्यसांसुप्स्वीदि-  
तीकारः<sup>9</sup> । राईसुतो । इत्यादि । डौ । णोणाङिष्वितीकारः<sup>10</sup> । राइम्मि ।  
सुपि । भिसभ्यसांसुप्स्वीदितोकारः<sup>11</sup> । राईसुं<sup>12</sup> ॥  
आत्मनशब्दस्य भेदः । संयोग इति<sup>12</sup> ब्रुवः ।

\* 1 ii, 5.

2 vii, 20.

3 भवति वा T.

4 iv, 7.

5 T om. वा.

6 vii, 21.

7 vii, 24.

8 vii, 21.

9 vii, 25.

10 vii, 21.

11 vii, 25.

12 iv, 25.

### वात्मभस्मनि पः ॥ २६ ॥

Hs. ii, 51.

आत्मभस्मनोः स्तोः<sup>1</sup> पो वा भवति । द्वित्वम्<sup>2</sup> । अप्यन् इति स्थिते ।  
पुंस्त्राणो राजवद्भान इत्याणादेशः<sup>3</sup> । अप्याणो । अन्वहलोऽग्रदिति<sup>4</sup>  
नलोपः । राजवद्भावात् राज इत्यात्वम्<sup>5</sup> । अप्या । आणादेशे ।  
अप्याणो । अप्य<sup>6</sup> इत्यकारान्ते च वृषशब्दवत् । तच्च विशेषः<sup>7</sup> । राजवद्भा-  
वात् टो णा<sup>8</sup> अश्वसङ्सिङ्गो णोश्चित्ते<sup>9</sup> प्रवर्तते । णोणाङ्घ्रिदना  
वः<sup>10</sup> । इणममामा<sup>11</sup> । भिसभ्यसांसुप्स्वीत्<sup>12</sup> । ङ्सङ्सिटां णोणोर्ङ्ण<sup>13</sup> ।  
इत्येतानि तु न प्रवर्तन्ते । अनासंबन्धत्वात्<sup>14</sup> । अप्याणो चिट्ठन्ति । पेच्छ  
वा । तृतीयैकवचने ।

### टो वात्मनो णिआणइआ ॥ २७ ॥

Hs. iii, 57.

आत्मनः परस्व टावचनस्व णिआ णइआ इत्यादेशो वा भवतः ।  
अप्यणिआ । अप्यणइआ । पचे टो णा<sup>15</sup> । अप्याणा । ङ्सङ्स्योर्णोश्चि<sup>16</sup> ।  
अप्याणो धणं । आगओ वा । पादेशाभावपचे<sup>17</sup> मनयामिति<sup>18</sup> मका-  
रलोपः । द्वित्वम्<sup>19</sup> । अत्ता । शेषं पूर्ववत् । अप्यणो अत्तणो इति तु  
आत्मन इति सिद्धस्तुपादेशादी<sup>20</sup> ।

### अतो डो विसर्गः ॥ २८ ॥

Hs. i, 37.

अकारात्परो विसर्गो ङोआदेशमापद्यति । इति ङोआदेशे द्रष्टव्यम् ॥  
दकारान्तस्तदशब्दः । अन्वलोपः<sup>21</sup> । सौ ।

### तस्सौ सोऽक्लीबे तदश्च ॥ २९ ॥

Hs. iii, 86.

तदश्चकारादेतदश्च तकारस्व सो परे सकारो वा भवति । अक्लीबे  
अनपुंसके । अयं च विकल्पो बाङ्गलकादेतच्छब्द एव । तच्छब्दे तु नित्यम् ।

<sup>1</sup> i, 8.      <sup>2</sup> iv, 4.      <sup>3</sup> vii, 19.      <sup>4</sup> vii, 2 ; R om. <sup>5</sup> अग्रद.  
<sup>6</sup> vii, 18.      <sup>7</sup> अप्या R.      <sup>8</sup> T om. the passage from राज-  
वद्भावात् to विशेषः .      <sup>9</sup> vii, 23.      <sup>10</sup> vii, 20.      <sup>11</sup> vii, 21.  
<sup>12</sup> vii, 22.      <sup>13</sup> vii, 25.      <sup>14</sup> vii, 24.      <sup>15</sup> I.e. अना (vii, 21) .  
<sup>16</sup> असंबन्धत्वात् .      <sup>17</sup> vii, 23.      <sup>18</sup> vii, 20.      <sup>19</sup> vii, 26.      <sup>20</sup> iv, 48.  
<sup>21</sup> iv, 4.      <sup>22</sup> इत्यसिद्धं R.—<sup>23</sup> सुपा R and T ; vii, 26.      <sup>24</sup> vii, 2.

Hs. iii, 3.

वैतत्तदोः ॥ ३० ॥

अदन्ताभ्यामेतत्तज्ञां परस्य सोऽर्जो<sup>1</sup> वा भवति । सो । इदमेतत्किञ्चत्तज्ञ  
इति<sup>2</sup> डिणादेशः । तिणा । किञ्चत्तज्ञो ङस इति<sup>3</sup> सशादेशे । तास ।  
आमि । किञ्चत्तज्ञां सञ्चि<sup>4</sup> तस्मिन्नेवादेशे । तास । तदिदमेतदामिति<sup>5</sup>  
सेसिञ्चादेशयोः । से । सिं । ङसौ ।

Hs. iii, 67.

डो तदः ॥ ३१ ॥

तदः परस्य ङसेर्ङिदोत्त्वं<sup>6</sup> तु<sup>7</sup> भवति । तो । म्हा ङसेरिति<sup>8</sup> म्हादेशे ।  
तम्हा । ङी कालेऽभिधेये । ङिरिञ्चाडाहेङाला काले<sup>9</sup> । तद्वा । ताहे ।  
ताळा । वैकल्पिकादेशाभावे सर्वशब्दवत् ।

Hs. iii, 70.

क्वचित्सुपि तदो णः ॥ ३२ ॥

क्वचित्सुपि परे तच्छब्दस्य णसु<sup>10</sup> भवति । क्वचिदिति लक्ष्यानुसारेण ।  
णिणा । णेण । णेहिं ॥  
यद्शब्दस्य भेदः ।

Hs. i, 245.

आदेर्जेः ॥ ३३ ॥

पदादेर्यस्य ओ भवति । ओ । आमि ङेसिञ्चादेशो<sup>11</sup> णशादेशश्च<sup>12</sup> । जेसिं ।  
जाणं । जाण । शेषं तच्छब्दवत् ॥  
एतद्शब्दस्य भेदः । तस्ती सोऽङ्गीव इति<sup>13</sup> तकारस्य सकारः । वैतत्त-  
दोः<sup>14</sup> । एसो । एस । सकारादेशाभावपक्षे<sup>15</sup> प्रायो लुगिति<sup>16</sup> लुक् । एणो ।

Hs. iii, 85.

सुनैसइणमोइणं ॥ ३४ ॥

एतदः सुना सह एस इणमो इणं इत्यादेशा वा भवन्ति । एस । इणमो ।

<sup>1</sup> iv, 7.      <sup>2</sup> vii, 5.      <sup>3</sup> vii, 6.      <sup>4</sup> vii, 7; किञ्चत्तज्ञो  
• ङस इति T.      <sup>5</sup> vii, 16.      <sup>6</sup> iv, 7.      <sup>7</sup> ii, 3.      <sup>8</sup> vii, 8.  
<sup>9</sup> vii, 10.      <sup>10</sup> ii, 3.      <sup>11</sup> iv, 34.      <sup>12</sup> iv, 20.      <sup>13</sup> vii, 29.  
<sup>14</sup> vii, 30.      <sup>15</sup> R om. •देशा°.      <sup>16</sup> iv, 26.

इयं । सुबन्तादेशत्वाच्चिष्यपि लिङ्गेष्वितान्येव रूपाणि । तृतीयैकवचने<sup>1</sup> ।  
इदमेतत्किञ्चन इति<sup>2</sup> ङिणादेशः । एङ्गा । चतुर्थ्याम् । तदिदमेतदा-  
मिति<sup>3</sup> सेसिञ्चादेशौ । ऊसी ।

एत्तोएत्ताहे ऊसिनैतदः ॥ ३५ ॥

Hs. iii, 82.

एतदो ऊसिना सह एत्तो एत्ताहे इत्येती तु<sup>4</sup> भवतः । एत्तो । एत्ताहे ।  
ऊी । ऊस्त्यस्तिंमि<sup>5</sup> । एञ्चस्तिं<sup>6</sup> ।

त्ये डेल्ल ॥ ३६ ॥

Hs. iii, 83.

एतदः त्ये परे डानुवन्धं लानुवन्धं<sup>7</sup> च एत्वं भवति । अलोऽन्यस्वेत्य-  
न्यादेशः<sup>8</sup> । ङित्वाङ्गुलोपः<sup>9</sup> । संयोग इति<sup>10</sup> स्वरूपेण ब्रह्मः । एत्य ।

एतो म्मावदितौ<sup>11</sup> वा ॥ ३७ ॥

Hs. iii, 84.

ङ्यादेशे म्मौ<sup>12</sup> परे एतच्छब्दस्य एत एकारस्य च इ इत्येती वा  
भवतः । अञ्चमि । इञ्चमि । पचे । एञ्चमि । शेषं सर्वशब्दवत् ।  
शरद्शब्दस्य भेदः । अन्वलोपे<sup>13</sup> प्राप्ते ।

शरदामल्<sup>14</sup> ॥ ३८ ॥

Hs. i, 18.

शरत्प्रकाराणामन्वहलोऽत्वं भवति । शोस्त्विति<sup>15</sup> सत् ।

शरत्मावृद् ॥ ३९ ॥

Hs. i, 31.

शरत्मावृषी पुंसि प्रयोक्तव्यौ । सरञ्चो । वृचशब्दवत्प्रक्रिया ॥  
षकारान्तः प्रावृष्शब्दः । शरत्मावृडिति<sup>16</sup> पुंस्त्वम् । रेफलोपः<sup>17</sup> ।  
अतोऽदित्यत्वे<sup>18</sup> प्राप्ते ।

<sup>1</sup> T om. this word. <sup>2</sup> vii, 5. <sup>3</sup> vii, 16. <sup>4</sup> T om. तु; ii, 3.  
<sup>5</sup> iv, 35. <sup>6</sup> एञ्चस्तिं R and T. <sup>7</sup> ii, 4. <sup>8</sup> Pā. i, 1, 52.  
<sup>9</sup> iv, 7. <sup>10</sup> iv, 25. <sup>11</sup> Thus Tri.; डेम्मावेती द्विती R,  
डेम्मावेत अद्विती T. <sup>12</sup> म्मौ Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>, मौ Tri.<sup>2</sup>, R, and T. •  
<sup>13</sup> vii, 2. <sup>14</sup> ०मत् Tri. <sup>15</sup> iv, 29. <sup>16</sup> vii, 39.  
<sup>17</sup> iv, 32. <sup>18</sup> iv, 3.

Hs. i, 131.

ऋतुगे ॥ ४० ॥

ऋत्वादिष्वादेशेन उक्तं भवति । प्रायो लुगिति<sup>1</sup> वकारस्य लुक् ।  
अन्त्यलोपे<sup>2</sup> प्राप्ते ।

Hs. i, 19.

दिक्प्रावृषि ॥ ४१ ॥

दिक्प्रावृषोरन्त्यहलः सो भवति । पाउसो । शेषं पूर्ववत् ॥  
सकारान्तो यशसशब्दः ।

Hs. i, 32.

क्षमदामशिरोनभो नरि ॥ ४२ ॥

सान्तं नान्तं च शब्दरूपं नरि पुंसि प्रयोक्तव्यम् । दामन् शिरसः  
नभस इत्येतान्वर्जयित्वा । इति पुंस्त्वम् । आदेशे इति<sup>3</sup> जः । अन्त्यलोपः<sup>4</sup> ।  
जसो ॥

अदसशब्दस्य भेदः ।

Hs. iii, 88.

मुपदसोऽमुः ॥ ४३ ॥

मुपि परे अदसः स्थाने अमु इति भवति । इति नित्यमन्वादेशे प्राप्ते ।

Hs. iii, 87.

अहद्वा मुना ॥ ४४ ॥

अदसः मुना सह अहत् इत्यादेशो वा भवति । तकारस्तावन्मात्रप्रद-  
र्शनार्थः । तेन स्त्रियामात्वं न भवति । अह । पचे । अमू<sup>5</sup> । डौ ।

Hs. iii, 89.

इआऔ म्मौ<sup>6</sup> ॥ ४५ ॥

अदसो ङिवचनादेशे म्मौ<sup>6</sup> परे इअ अच इत्यादेशो वा भवतः ।  
इअम्मि । अअम्मि । पचे । अमुम्मि<sup>7</sup> । शेषं तद्वत् ॥

इति पुष्पिङ्गाः परिसमाप्ताः ॥

<sup>1</sup> iv, 26.<sup>2</sup> vii, 2.<sup>3</sup> vii, 33.<sup>4</sup> vii, 2.<sup>5</sup> vii, 43.<sup>6</sup> Thus Tri.; मौ R and T; iv, 30.<sup>7</sup> vii, 43.

## EIGHTH SECTION.

अथ स्त्रीलिङ्गाः प्रदर्शने ॥

रेफान्तो गिरशब्दः<sup>1</sup> । अन्यलोपे<sup>2</sup> प्राप्ते ।

रो रा ॥ १ ॥

Hs. i, 16.

स्त्रीलिङ्गस्थान्यरेफस्य रा इत्यादेशो भवति । गिरा । पण्हाशब्दवत् ॥  
मकारान्तः किंशब्दः । सी । ततसि च किमो ल्कः<sup>3</sup> । इति कादेशः ।  
टाप्<sup>4</sup> । जसादिषु ।

किंयत्तदोऽस्वमामि सुपि ॥ २ ॥

Hs. iii, 33.

सुञ्जम् आर्वर्जिते सुपि परे किंयत्तदः स्त्रियां ङीव्वा भवति । कीञ्चो ।  
आमि ङोप्प्रतिषेधात्कः । चतुर्थ्येकवचने अनदन्तत्वेऽपि बङ्गलाधिकारात्<sup>5</sup>  
किंयत्तञ्चो ङस इति<sup>6</sup> सशादेशे । कीस । कास ।

ईतस्सेस्सा<sup>7</sup> ॥ ३ ॥

Hs. iii, 64.

ईकारान्तेभ्यः किंयत्तञ्चः परस्य ङसः से<sup>8</sup> स्सा इति वा भवति ।  
कीसे<sup>9</sup> । संयोग इति<sup>10</sup> वृत्तः । किस्सा<sup>11</sup> । आमि । अस्वमामीति  
निषेधात्<sup>12</sup> ङीञ्च भवति । आमामिति<sup>13</sup> बङ्गवचनाङुसिंआदेशः सशा-  
देशश्च<sup>14</sup> । केसिं । कास । ङी । अनिदमेतदस्त्विति<sup>15</sup> हिंआदेशः । तच्च  
बाङ्गलकादेव किंयत्तदोऽस्वमामीति<sup>16</sup> ङीञ्च भवति । काहिं । टाबन्ते  
शेषं पण्हाशब्दवत् । ङीबन्ते लक्ष्मीशब्दवत् ॥

इदंशब्दस्य भेदः । पुंसि मुनेति<sup>17</sup> इमिआदेशः । इमिआ । पणे । इदम्  
इम इतीमादेशः<sup>18</sup> । इमा । तच्च ।

<sup>1</sup> गीर् R and T. <sup>2</sup> vii, 2. <sup>3</sup> vii, 4. <sup>4</sup> Pā. iv, 1, 4.  
<sup>5</sup> iii, 1. <sup>6</sup> vii, 6. <sup>7</sup> ईतस्सेसार Tri. <sup>8</sup> ङसेः स्ति R and T.  
<sup>9</sup> किस्ति R and T. <sup>10</sup> iv, 25. <sup>11</sup> T places किस्सा before संयोग.  
<sup>12</sup> viii, 2. <sup>13</sup> iv, 34. <sup>14</sup> vii, 7. <sup>15</sup> iv, 36. <sup>16</sup> viii, 2.  
<sup>17</sup> vii, 12. <sup>18</sup> vii, 11.

Hs. iii, 32.

## पुंसोऽजातेर्जीव्वा ॥ ४ ॥

अजातिवाचिनः पुंस्त्रिंशत्स्त्रियां वर्तमानात् ऊप्प्रत्ययो वा<sup>1</sup> भवति ।  
इति विशेषेण प्राप्तं वज्रलाधिकाराच्च<sup>2</sup> विशेषे यं<sup>3</sup> भवति । इमीओ ।  
इमीए । इमीणं । इत्यादि । द्वितीयातृतीययोश्चासि ण इति<sup>4</sup> णादेशः ।  
यं । णिं वा । इहेणं ङ्यमेतीणमादेशे<sup>5</sup> । इणं । भिस्सुपोः । अत्सुपस्सिंहिस्ते<sup>6</sup>  
इत्यत्वे तु । आहि । आसुं<sup>7</sup> । चतुर्थ्यां सेसिंडेसिंआदिशः<sup>8</sup> । ऊ । इहेणं  
ङ्यमेतीहादेशे<sup>9</sup> । इह । शेषं सर्वशब्दवत् ॥

भकारान्तः ककुभ्शब्दः ।

Hs. i, 17,  
21.

## हः क्षुत्ककुभि ॥ ५ ॥

क्षुक् ककुभ् इत्येतयोरन्त्यहलो हकारो भवति । प्राथो लुक्<sup>10</sup> । कउहा ॥  
धकारान्तः क्षुध्शब्दः । ख इति वर्तमाने ।

Hs. ii, 3.

## झः ॥ ६ ॥

ञकारस्य खो भवति । इति खत्वे प्राप्तं सृहादिवाचः<sup>11</sup> । हः  
क्षुत्ककुभीति<sup>12</sup> हत्वम् । कुहा ॥

दकारान्तसदृशब्दः । सी । तस्सी सोऽक्लीवे<sup>13</sup> । इति सकारः । सा ।  
जसादिषु कियच्छब्दवत् । चतुर्थ्याम् । तदिदमेतदामिति<sup>14</sup> सेसिंआदेशौ ।  
से । सिं । क्वचित्सुपि तदो णः<sup>15</sup> । णं । तं । णाए । ताए । णाहि । ताहि ॥

यद्शब्दः किंशब्दवत् । आमि न सशादेशः<sup>16</sup> । जा<sup>17</sup> ॥

एतद्शब्दस्य भेदः । सी । सुनैसङ्गमोइण<sup>18</sup> । पचे । तस्सी स इति<sup>19</sup> सकारः ।  
एसा । प्राथो लुगिति<sup>20</sup> लुकि । एआ । चतुर्थ्याम् । तदिदमेतदामिति<sup>21</sup>

<sup>1</sup> T om. वा.<sup>2</sup> iii, 1.<sup>3</sup> Pā. vi, 4, 148.<sup>4</sup> vii, 13.<sup>5</sup> vii, 14.<sup>6</sup> vii, 15.<sup>7</sup> आसु R.<sup>8</sup> सेस्ति° R,<sup>9</sup> सेस्ति° T.—vii, 16; iv, 34.<sup>10</sup> vii, 14.<sup>11</sup> iv, 26.<sup>12</sup> iv, 2.<sup>13</sup> viii, 5.<sup>14</sup> vii, 29.<sup>15</sup> vii, 16.<sup>16</sup> vii, 32.<sup>17</sup> vii, 7.<sup>18</sup> T om. जा.<sup>19</sup> vii, 34.<sup>20</sup> vii, 29.<sup>21</sup> iv, 26.<sup>22</sup> vii, 16; R om. चतु° to °मिति .

सेसिंआदेशौ । से । सिं । एआणं । डोपि<sup>1</sup> । एईणं । डसी । एत्तोएत्ताहे  
डसिनैतदः<sup>2</sup> । एत्तो । एत्ताहे । शेषं सर्वशब्दवत् ॥

प्रतिपदशब्दस्य भेदः ।

प्रतिगेऽप्रतीपगे ॥ ७ ॥

Hs. i, 208.

प्रत्यादिषु तवर्गस्य डो भवति । अप्रतीपगे । प्रतोपादिषु न भवति ।

तु समृद्धादौ ॥ ८ ॥

Hs. i, 44.

समृद्धादिष्वादेरवर्णस्य दोर्घस्तु<sup>3</sup> भवति ।

अविद्युति स्त्रियामाल् ॥ ९ ॥

Hs. i, 15.

स्त्रीलिङ्गस्यान्वहलो लिदात्त्वं<sup>4</sup> भवति । अविद्युति । विद्युच्छब्दे न  
भवति । रेफलोपः<sup>5</sup> । पो व इति<sup>6</sup> वत्वम् । पाडिवन्ना । पडिवन्ना ॥

तकारान्तः सरित्शब्दः । अविद्युति स्त्रियामालित्याकारः<sup>7</sup> । सरिन्ना ॥

सकारान्तोऽप्सरसशब्दः ।

स आयुरप्सरसोः ॥ १० ॥

Hs. i, 20.

अनयोरन्वहलः सो वा भवति ।

य्यश्चत्सप्सामनिश्चले ॥ ११ ॥

Hs. ii, 21.

निश्चलवर्जिते य्य च त्स प्स इत्येतेषां ङो<sup>8</sup> भवति । अच्छरसा ।  
पक्षेऽन्वलोपः<sup>9</sup> । अच्छरा । बहुवचनचित्वात्सर्वत्र बहुवचनमेव । अच्छर-  
साधो । अच्छराओ । अप्सरा इत्यपि दर्शनात्प्रायिकबहुत्वमिति<sup>10</sup>  
चीरस्वामी ॥

अदसशब्दस्य भेदः । सौ । अहदा सुनेति<sup>11</sup> अहदादेशः । सुवन्नादे-  
शत्वात्<sup>12</sup> तपरकरणाद्वा टाञ्च<sup>13</sup> भवति । अह । पक्षे<sup>14</sup> । सुष्यदसोऽमुः<sup>15</sup> ।  
अमू । शेषं तनुशब्दवत् ॥

इति स्त्रीलिङ्गाः परिसमाप्ताः ॥

<sup>1</sup> viii, 4; R places डोपि before एआणं. <sup>2</sup> vii, 35. <sup>3</sup> ii, 3.

<sup>4</sup> ii, 4. <sup>5</sup> iv, 32. <sup>6</sup> iv, 62. <sup>7</sup> viii, 9. <sup>8</sup> ङो T. <sup>9</sup> vii, 2.

<sup>10</sup> This quotation occurs actually in Kshīrasvāmin's commentary •  
on the *Amarakōśa*, edited by Borooah, p. 68 (i, 1, 51). <sup>11</sup> vii, 44.

<sup>12</sup> T adds वा. <sup>13</sup> Pā. iv, 1, 4. <sup>14</sup> T om. this word. <sup>15</sup> vii, 43.



## NINTH SECTION.

अथ नपुंसकलिङ्गाः प्रदर्शने<sup>1</sup> ॥

चतुर्शब्दः पुलिङ्गवत् । मकारान्तः किंशब्दः । स्वमोः ।

Hs. iii, 80.

किं किं ॥ १ ॥

क्लीवे वर्तमानः किंशब्दः स्वमा सहितः किमेव भवति । अन्यत्र कादेशः<sup>2</sup> । प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत् । अन्यत्र पुलिङ्गवत् ॥

इदंशब्दस्य भेदः ।

Hs. iii, 79.

क्लीवे स्वमेदमिणमिणमो ॥ २ ॥

नपुंसकस्वदेशब्दस्य सु अम् इत्येताभ्यां सहितस्य इदं इणं इणमो इत्यादेशा भवन्ति । इदं । इणं । इणमो । प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत् । शेषं पुलिङ्गवत् ॥

यत्तदेतदामन्त्यलोपे<sup>3</sup> प्रथमाद्वितीययोर्गुणशब्दवत् । अन्यत्र पुलिङ्गवत् । जं । तं । एस । इणमो । इणं । एञ् । इत्यादि ॥

सकारान्तो धनुसशब्दः ।

Hs. i, 22.

धनुषि वा<sup>4</sup> ॥ ३ ॥

धनुसशब्देऽन्त्यहलो हो वा भवति । न इति<sup>5</sup> णत्वम् । धणुहं । धणुं । सकारान्तलेऽपि<sup>6</sup> बाङ्गलकान्नपुंसकत्वम् ॥

अदसशब्दस्य भेदः ।

अहद्वा सुना<sup>7</sup> । अह । सुष्यदसोऽसुः<sup>8</sup> । अमु ॥

इति हलन्ताः परिसमाप्ताः ॥

<sup>1</sup> उच्यन्ते T.<sup>2</sup> vii, 4.<sup>3</sup> vii, 2.<sup>4</sup> हः T.<sup>5</sup> iv, 47.<sup>6</sup> vii, 42.<sup>7</sup> vii, 44.<sup>8</sup> vii, 43.

## TENTH SECTION.

युष्मद्शब्दस्य भेदः ॥

सी ।

युष्मत्सुना तुवंतुं तुमंतुह ॥ १ ॥

Hs. iii, 90.

युष्मच्छब्दः सुना सहितः तुवं तुं तुमं तुह इति चतुर आदेशान्नाप्नोति ।  
तुवं । तुं । तुमं । तुह । तं इति तु त्वमित्यस्य सिद्धस्य लवरामधश्चेति<sup>1</sup>  
वक्षोपे द्रष्टव्यम् । जसि ।

जसा भेतुभेतुह्येतुह्येतुम्<sup>2</sup> ॥ २ ॥

Hs. iii, 91.

युष्मज्जसा सह भे आदिपञ्चकमापद्यते<sup>3</sup> ।

वा ओ<sup>4</sup> म्हञ्ही ॥ ३ ॥

Hs. iii, 104.

युष्मदादेशसंबन्धिनो द्विषक्तस्य भकारस्य<sup>5</sup> म्ह ज्ञ इत्येती वा भवतः ।  
इति तुम्भे तुम्भ<sup>6</sup> इत्यनयोर्विकल्पेन म्हञ्ही प्रत्येकं भवतः । भे । तुम्भे<sup>7</sup> ।  
तुम्हे । तुम्भे । तुम्हे । उम्हे । तुम्भ<sup>8</sup> । तुम्ह । तुम्भ । इति नव रूपाणि ।  
जसि ।

अमा तुमेतुए च ॥ ४ ॥

Hs. iii, 92.

युष्मदमा सह तुमे तुए इत्येती चकारात्तुवमादि चतुष्टयं<sup>9</sup> चापद्यते ।  
तुमे । तुए । तुवं । तुं । तुमं । तुह । इति षट् । तं इति तु त्वमित्यस्य  
वक्षोपे<sup>10</sup> स्वरस्य बिम्बमीति<sup>11</sup> ह्रस्वे च द्रष्टव्यम् । जसि ।

शसा वो च ॥ ५ ॥

Hs. iii, 93.

युष्मच्छसा सह वो इति चकारात् भे<sup>12</sup> इत्यादींश्चादिशानापद्यते ।  
वो । भे । तुम्भे<sup>13</sup> । तुम्हे । तुम्भे । तुम्हे । उम्हे । तुम्भ<sup>14</sup> । तुम्ह ।  
तुम्भ । इति दश । तृतीयैकवचने ।

<sup>1</sup> iv, 32. <sup>2</sup> भे° Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>, हे° Tri.<sup>2</sup>, R, and T; °तुम्भे° Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>, °तुम्भे° Tri.<sup>2</sup>, °तुम्हे° R and T; °उम्हेतुम्भ Tri.<sup>3</sup>, °तुम्भेतुम्भ Tri.<sup>1</sup>, °तुम्भेउम्हेतुम्भ Tri.<sup>2</sup>, °उम्हेतुम्भ R, °तुम्भेउम्हे T. <sup>3</sup> हे° R and T. <sup>4</sup> ओ° Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>, हुहो Tri.<sup>2</sup>, R, and T. <sup>5</sup> हकारस्य R and T. <sup>6</sup> तुम्हे तुम्ह R and T; see Pischel, *de gr. Pr.*, p. 3. <sup>7</sup> हे । तुम्हे R and T. <sup>8</sup> तुम्ह R and T. <sup>9</sup> x, i. <sup>10</sup> iv, 32. <sup>11</sup> v, 5. <sup>12</sup> हे R and T; x, 2 and 3. <sup>13</sup> हे । तुम्हे R and T. <sup>14</sup> तुम्ह R and T.

Hs. iii, 94.

टा भेतेदेदितुमंतुमइ<sup>1</sup> ॥ ६ ॥युष्मट्वाचनेन सह भे<sup>2</sup> इत्यादि पञ्चकमापद्यते<sup>3</sup> ।Hs. iii, 94,  
101.डिटाभ्यां तुमएतइतएतुमाइतुमे<sup>4</sup> ॥ ७ ॥

युष्मत् डिटाभ्यां सह तुमए इत्यादि पञ्चकं चापद्यते । भे<sup>5</sup> । ते । दे ।  
दि । तुमं । तुमइ । तुमए । तइ<sup>6</sup> । तए<sup>7</sup> । तुमाइ । तुमे । इति दश<sup>8</sup> ।  
भिसि ।

Hs. iii, 95.

भिसा भेतुब्भेह्युब्भेह्युहेहितुयेहि<sup>9</sup> ॥ ८ ॥

युष्मद्भिसा सह भे<sup>10</sup> इत्यादीनि पञ्च<sup>11</sup> । तुब्भेहि उब्भेहीत्यनयोर्वा<sup>12</sup>  
ब्भो<sup>13</sup> म्हज्झाविति<sup>14</sup> म्हज्झादेशयोद्यत्वारि च रूपाण्यापद्यते<sup>15</sup> । भे ।  
तुब्भेहि<sup>16</sup> । तुम्हेहि । तुज्जेहि । उब्भेहि<sup>17</sup> । उम्हेहि । उज्जेहि । उय्हेहि ।  
तुयेहि । इति नव । ऊसि ।

Hs. iii, 99.

तुब्भोब्भोय्हतइतुहंतुहंतुवतुमंतुमेतुमाइतुमोदेतेदि-  
तुइए<sup>18</sup> ऊसा ॥ ९ ॥

युष्मत् ऊसा सह तुब्भाद्यष्टादशकमापद्यते<sup>19</sup> । तुब्भोब्भयोर्वा<sup>20</sup>  
म्हज्झी<sup>21</sup> । तुब्भ<sup>22</sup> । तुम्ह । तुज्झ । उब्भ<sup>23</sup> । उम्ह । उज्झ । उय्ह ।  
तइ । तुहं । तुह<sup>24</sup> । तुम्हं<sup>25</sup> । तुव । तुम । तुमे । तुमाइ । तुमो । दे । ते ।  
दि । तु । इ । ए । इति द्वाविंशतिः । आमि ।

<sup>1</sup> भे° Tri.<sup>3</sup>, हे° Tri.<sup>1</sup>, Tri.<sup>2</sup>, R, and T.<sup>2</sup> हे R and T.<sup>3</sup> Read षट्मा° (?). <sup>4</sup> °तुइ° Tri.<sup>2</sup>, Tri.<sup>3</sup>, and R; °तुए° the same and T.<sup>5</sup> हे R and T.<sup>6</sup> तुइ R and T.<sup>7</sup> तुए R.<sup>8</sup> Read इत्येकादश (?). <sup>9</sup> Thus Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>; हेतुहहेह्युहेह्यु° R and T.<sup>10</sup> हे R and T.<sup>11</sup> T adds आपद्यते.<sup>12</sup> तुहहेहि उहहेहीत्य° R and T.<sup>13</sup> हुहो R and T.<sup>14</sup> x, 3.<sup>15</sup> रूपाणि भवन्ति T.<sup>16</sup> हे । तुहहेहि R and T.<sup>17</sup> उहहेहि R and T.<sup>18</sup> Thus Tri., तुहहोहहोय्ह° R and T; °तुइतुहंतुहं° T;<sup>19</sup> तुम्हं° Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2</sup>, °तुम्ह° Tri.<sup>3</sup>, R, and T.<sup>20</sup> तुहहाब° R and T.<sup>21</sup> तुहहोहहयोर्वा R and T.<sup>22</sup> x, 3.<sup>23</sup> तुहह R and T.<sup>24</sup> उहह R and T.<sup>25</sup> तुह । तुहं T.<sup>26</sup> तुम्ह R and T.

उम्हाणतुब्भंतुब्भाणतुमाणतुवाणतुहाणतुब्भवो-  
भेत्वामा<sup>1</sup> ॥ १० ॥

Hs. iii, 100.

युष्मदामा सह उम्हाणादि दशकमापद्यते । तुब्भं तुब्भाण तुब्भ<sup>2</sup>  
इत्येतेषां वा म्हुज्झी<sup>3</sup> । उम्हाणतुब्भाणतुमाणतुवाणतुहाणानां<sup>4</sup> क्वासु-  
पोरिति<sup>5</sup> बिन्दुविकल्पः । उम्हाणं । उम्हाण । तुब्भं । तुम्हं । तुज्झं<sup>6</sup> ।  
तुब्भाणं । तुब्भाण<sup>7</sup> । तुम्हाणं । तुम्हाण । तुज्झाणं । तुज्झाण । तुमाणं ।  
तुमाण । तुवाणं । तुवाण । तुहाणं । तुहाण । तुब्भं<sup>8</sup> । तुम्ह । तुज्झ ।  
वो । भे<sup>9</sup> । तु । इति त्रयोविंशतिः । डसौ ।

तुब्भतर्हितोतुय्ह<sup>10</sup> डसिना ॥ ११ ॥

Hs. iii, 97.

युष्मत् डसिना सह तुब्भं<sup>11</sup> तर्हितो तुय्ह इति त्रीणि रूपाण्यापद्यते ।  
तुब्भेत्यस्य<sup>12</sup> वा म्हुज्झी<sup>13</sup> । तुब्भं<sup>14</sup> । तुम्ह । तुज्झ । तर्हितो । तुय्ह ।  
अथ डसौ परे प्रकृत्यादेशा उच्यन्ते ।

तुतुड<sup>15</sup> डिम्डसौ ॥ १२ ॥

Hs. iii, 96,  
102, 103.

डिप् सप्तमी । सप्तम्यां डसौ च परतो युष्मद्यथासंख्यं तु तुइ  
इत्येतावापद्यते । डिम्डस्योर्यथाप्राप्तं तुवादय आदेशा भवन्ति ।

तुवतुमतुहतुब्भं<sup>16</sup> ॥ १३ ॥

Hs. iii, 96,  
102, 103.

डिपि डसौ च परे युष्मत् तुव तुम तुह तुब्भं<sup>17</sup> इति चत्वार्यापद्यते ।  
तुब्भेत्यस्य<sup>18</sup> वा म्हुज्झी<sup>19</sup> । डिम्डस्योर्यथाप्राप्तमेव<sup>20</sup> । ईप्सितयथासंख्य-

<sup>1</sup> तुम्हाण° Tri.; °तुम्ह° (without anusvara) R and T;  
°तुम्हाण° R and T; °तुवाणतुमाण° Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2</sup>; °तुम्हवोहे°  
R and T. <sup>2</sup> तुम्ह तुम्हाण तुम्ह R, तुम्ह तुम्हाण इत्यनयोर्वा T.  
<sup>3</sup> x, 3.—T adds इति म्हुज्झादेशी. <sup>4</sup> उम्हाणतुम्हाण° R,  
उम्हाणतुम्हाण° T. <sup>5</sup> iv, 14. <sup>6</sup> तुम्ह । तुम्ह । तुज्झ R and T.  
<sup>7</sup> तुम्हाणं । तुम्हाण R and T; the latter places them after तुज्झाण.  
<sup>8</sup> तुम्ह R and T. <sup>9</sup> हे R and T. <sup>10</sup> तुब्भ° Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>,  
तुम्ह° Tri.<sup>2</sup>, R, and T; °तर्हितो° Tri. <sup>11</sup> तुम्ह R and T.  
<sup>12</sup> तुम्हे° R and T. <sup>13</sup> x, 3. <sup>14</sup> तुम्ह R and T.  
<sup>15</sup> °तइ Tri.<sup>1</sup> <sup>16</sup> °तुम्भ Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>, °तुम्भ Tri.<sup>2</sup>, °तुम्ह R and T. •  
<sup>17</sup> तुम्ह R and T. <sup>18</sup> तुम्हे° R and T. <sup>19</sup> x, 3.  
<sup>20</sup> °मेवमीप्सित° T.

सिद्धार्थो योगविभागः । तत्र तुह<sup>1</sup> इत्यादेशादुत्तरस्य ऊसः पुंनपुंसकयो-  
र्नृनपि ऊसिऊसोरिति<sup>2</sup> योआदेशो हिंतो इत्यादि चतुष्टयं<sup>3</sup> च ।  
स्त्रियां तु ऊसेश्चाग्रिणि इति<sup>4</sup> चतुष्टयं च । तुवादिषट्के पुंनपुंसकयोः  
सुगादेशो<sup>5</sup> हिंतो इत्यादि चतुष्टयं<sup>6</sup> च । स्त्रियां तु पूर्ववत् । तत्राकारा-  
न्तत्वेन टापि नातश्चेति<sup>7</sup> निषेधाच्चादेशोऽनदन्तत्वाच्चासीति केचिदाहुः ।  
अन्ये तु बाहुलकादत्र टाप न क्रियते । ततश्च शादेशादयश्च<sup>8</sup> भवन्तीत्याहुः ।  
तत्र तुहआदेशे । तुहणो । तुहंहिंतो । तुहत्तो । तुहंओ । तुहंउ ।<sup>9</sup>  
तुवादिषट्के । तुवा । तुवाहि । तुवाहिंतो । तुवत्तो । तुवाओ । तुवाउ ।  
एवं तुमा । तुहा । तुम्मा<sup>10</sup> । तुम्हा । तुम्झा । इत्यादयः प्रत्येकं<sup>11</sup> षड्विदाः  
स्युः<sup>12</sup> । इति पुंनपुंसकयोर्ऊखन्तादेशैः<sup>13</sup> सह ऊसो षट्चत्वारिंशद्विदाः ।  
स्त्रियां तु । तुहंअ । तुहंआ । तुहंइ । तुहंए । तुहंहिंतो । तुहत्तो । तुहंओ ।  
तुहंउ ।<sup>14</sup> तुवादिषट्के । तुवाअ । तुवाआ । तुवाइ । तुवाए । तुवा ।  
तुवाहि । तुवाहिंतो । तुवत्तो । तुवाओ । तुवाउ । एवं तुमाअ । तुहाअ ।  
तुम्माअ<sup>15</sup> । तुम्हाअ । तुम्झाअ । इत्यादयः प्रत्येकं<sup>16</sup> दश भिदाः । इति  
टावभावपचे त्रिसप्ततिः<sup>17</sup> । टापि पञ्चपञ्चाशत्<sup>18</sup> । एताश्च भिदाः प्रक्रिया-  
वशेन प्रदर्शिताः । यथादर्शनं प्रयोज्यम् । न हि वचिरन्तिपरः प्रयुज्यत  
इति हि भाष्यम्<sup>19</sup> । अस्मि ।

He. iii, 98.

उम्होयहतुहनुम्ह<sup>20</sup> भ्यसि<sup>21</sup> ॥ १४ ॥

भ्यसि परे युष्मत् उम्ह उय्ह तुह तुम्ह<sup>22</sup> इति चत्वार्यपचते ।  
भ्यससु यथाप्राप्तम् । तुम्भेत्वस्य<sup>23</sup> वा म्हन्स्यौ<sup>24</sup> । उम्हासुंतो । उम्हेसुंतो<sup>25</sup> ।  
उम्हाहि । उम्हेहि<sup>26</sup> । उम्हाहिंतो । उम्हेहिंतो । उम्हत्तो । उम्हाओ ।

<sup>1</sup> x, 12. <sup>2</sup> iv, 54. <sup>3</sup> iv, 21. <sup>4</sup> v, 8. <sup>5</sup> iv, 23.

<sup>6</sup> iv, 21. <sup>7</sup> v, 7. <sup>8</sup> v, 7; iv, 23 and 24; शादेशादेशौ च R.

<sup>9</sup> T adds wrongly एवं तुआदेशेऽपि. <sup>10</sup> तुहहा R and T, which places it after तुम्झा. <sup>11</sup> R om. this word. <sup>12</sup> T om. स्युः.

<sup>13</sup> x, 11. <sup>14</sup> T adds again एवं तुआदेशेऽपि. <sup>15</sup> तुहहाअ R and T, which places it after तुम्झाअ. <sup>16</sup> R om. this word.

<sup>17</sup> षट्सप्ततिः T. <sup>18</sup> अष्टपञ्चाशत् T. <sup>19</sup> The *Siddhāntakaumudī*, तिऊन्ते अदादयः, before Pā. iii, 4, 83, says :—वच परिभाषणे ।

वक्ति । वक्तुः । अयमन्तिपरो न प्रयुज्यते. <sup>20</sup> •तुम्ह Tri., •तुह R and T.

<sup>21</sup> T om. भ्यसि. <sup>22</sup> तुह R and T. <sup>23</sup> तुहहे R and T. <sup>24</sup> x, 3.

<sup>25</sup> R om. this word. <sup>26</sup> T places these two words after उम्हाउ.

उम्हाउ । एवं उय्हासुंतो । तुय्हासुंतो । तुब्हासुंतो<sup>1</sup> । तुम्हासुंतो । तुज्हासुंतो । इत्यादयो नव नव<sup>2</sup> भिदाः । आहत्य पुंनपुंसकयोश्चतुष्यश्चाशत् भिदाः<sup>3</sup> । स्त्रियां तु टाबभावे पूर्ववच्चतुष्यश्चाशत् । टापि तु । उम्हासुंतो । उम्हाहिंतो । उम्हत्तो । उम्हाओ । उम्हाउ । एवं उय्हासुंतो । तुय्हासुंतो । तुब्हासुंतो<sup>4</sup> । तुम्हासुंतो । तुज्हासुंतो । इत्यादयः पञ्च पञ्च भिदाः । आहत्य चिंशत् । ऊ । छिटाभ्यां तुमएतइतएतुमाइतुमे<sup>5</sup> इत्यादेशपञ्चके । तुमए । तइ । तए<sup>6</sup> । तुमाइ । तुमे । तुतुइ छिम्डसाविति<sup>7</sup> तु तुआदेशे डेर्मिरिति<sup>8</sup> मिरि । तुम्मि । तुव तुम तुह तुब्भ<sup>9</sup> तुम्ह तुज्ज<sup>10</sup> इत्यादेशषट्के<sup>11</sup> । डेस्त्यस्सिम्मि<sup>12</sup> । अनिदमेतदस्तु किंयत्तदस्त्रियां च हिं<sup>13</sup> । डेडे<sup>14</sup> । इत्यादेशेषु । तुवत्य । तुवस्सिं । तुवम्मि । तुवहिं । तुवे । एवं तुमत्य । तुहत्य । तुब्भत्य<sup>15</sup> । तुम्हत्य । तुज्जत्य । इत्यादयः पञ्च पञ्च भिदाः । आहत्य पुंनपुंसकयोरेकचिंशत्त्रिदाः<sup>16</sup> । ज्यन्तादेशीः<sup>17</sup> सह षट्चिंशत् । स्त्रियां तु न मिरादेशो<sup>18</sup> डेस्त्यस्सिम्मि इत्यादेशपञ्चकं<sup>19</sup> च । तुअ । तुआ । तुइ । तुए । तुवाअ । तुवाआ । तुवाइ । तुवाए । एवं तुमाअ । तुहाअ । तुब्भाअ<sup>20</sup> । तुम्हाअ । तुज्जाअ । इत्यादयश्चतस्रश्चतस्रो भिदाः । आहत्य टाबभावपञ्चे<sup>21</sup> अष्टाविंशतिः । ज्यन्तादेशीः<sup>22</sup> सह त्रयस्त्रिंशत् । टापि । तुवादिषट्के<sup>23</sup> तिस्रस्त्रिंशतो भिदाः । त्वादेशे<sup>24</sup> चतस्रः । इति ज्यन्तादेशीः सह<sup>25</sup> सप्तविंशतिः । सुपि । तुतुइ<sup>26</sup> छिम्डसाविति<sup>27</sup> त्वादेशे तुवादिषट्के च<sup>28</sup> क्वासुपोरिति<sup>29</sup> बिन्दुविकल्पे । तुसुं । तुसु । तुवेसुं । तुवेसु । इत्यादयो लिङ्गचयेऽपि चतुर्दश भिदाः । भ्यसि छिपि च पुंनपुंसकवत् ॥

इति युष्मद्दशब्दविभागः ॥

<sup>1</sup> तुह्हा° R and T. <sup>2</sup> T om. this word. <sup>3</sup> तुह्हा° R and T. <sup>4</sup> •तुइतुए° R and T; x, 7. <sup>5</sup> तुइ । तुए R and T. <sup>6</sup> x, 12. <sup>7</sup> iv, 30. <sup>8</sup> तुह्ह R and T. <sup>9</sup> R om. these two words. <sup>10</sup> x, 13. <sup>11</sup> iv, 35. <sup>12</sup> iv, 36. <sup>13</sup> iv, 31. <sup>14</sup> तुह्हत्य R and T. <sup>15</sup> •शस्त्रेदाः T. <sup>16</sup> जान्ता° R and T; x, 7. <sup>17</sup> iv, 30. <sup>18</sup> See notes 11-13. <sup>19</sup> तुह्हाअ R and T. <sup>20</sup> See the commentary on x, 13. <sup>21</sup> x, 7. <sup>22</sup> तुह्हादि° R; x, 13. <sup>23</sup> x, 12. <sup>24</sup> R om. these two words; x, 7. <sup>25</sup> R and T om. तुइ. <sup>26</sup> x, 12. <sup>27</sup> x, 13. <sup>28</sup> iv, 14.

## ELEVENTH SECTION.

अथासद्शब्दः प्रदर्शते ॥

सी ।

He. iii, 105. अस्सत्तुना अम्हिहमहअमहमहम्म्यम्मि<sup>1</sup> ॥ १ ॥

अस्सत्तुना सह अम्हादि षड्भाषयते । अम्हि । हं । अहअं । अहं ।  
अहम्मि<sup>1</sup> । अम्मि । जसि ।

He. iii, 106. मोभेवअं<sup>2</sup> जसा ॥ २ ॥

अस्सज्जसा सह मो भे वअं<sup>3</sup> इति चीनादेशानापयते<sup>4</sup> ।

He. iii, 106. अम्हेअम्होअम्ह ॥ ३ ॥

अस्सज्जसा सह अम्हे अम्हो अम्ह इति चापयते । योगविभाग उत्त-  
रार्थः । मो । भे<sup>5</sup> । वअं<sup>6</sup> । अम्हे । अम्हो । अम्ह ।

He. iii, 107. मंणेणंमिमिमममंअम्मिअहंअम्हमम्ह<sup>7</sup> असा ॥ ४ ॥

अस्सदसा सह मं णे इत्यादि दशकमापयते । मं । णे । णं । मि ।  
मिमं<sup>8</sup> । ममं<sup>9</sup> । अम्मि । अहं । अम्ह । मम्ह । शसि ।

He. iii, 108. ए च शसा ॥ ५ ॥

शसा सहासत् णे इति चकारात् अम्हे अम्हो अम्ह इति<sup>10</sup> चापयते ।  
णे । अम्हे । अम्हो । अम्ह । तृतीयैकवचने ।

He. iii, 108, 115. मिमइममाइमएमे डिटा ॥ ६ ॥

अस्सत् डिवचनेन टावचनेन च सह मोत्यादि पञ्चकमापयते । मि ।  
मइ । ममाइ । मए । मे ।

<sup>1</sup> म्मि or मि for अहम्मि Tri. <sup>2</sup> भे Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>, ०हे Tri.<sup>2</sup>, R and T; ०वअं Tri., ०वयं R and T. <sup>3</sup> हे वयं R and T.  
<sup>4</sup> R om. आदेशान्. <sup>5</sup> हे R and T. <sup>6</sup> वयं T. <sup>7</sup> मिं for मिमं T;  
मम for ममं Tri.<sup>1</sup> and T, मं R; ०मम्हअम्ह Tri. <sup>8</sup> मिं T.  
<sup>9</sup> मम R and T. <sup>10</sup> xi, 3.

ममंणेमआइममए<sup>1</sup> टा ॥ ७ ॥

Hs. iii, 109.

अखट्टावचनेन सह ममं णे मआइ<sup>1</sup> ममए इति चतुर आदेशानापद्यते ।  
ममं । णे । मआइ<sup>1</sup> । ममए । भिसि ।

णेअम्हेह्यम्हाह्यम्हेअम्ह भिसा ॥ ८ ॥

Hs. iii, 110.

अखत् भिसा सह णे इत्यादि पञ्चकमापद्यते । णे । अम्हेहि । अम्हाहि ।  
अम्हे । अम्ह । डसि ।

अम्हंमज्झंमज्झमइमहमहंमे<sup>2</sup> च डसा ॥ ९ ॥

Hs. iii, 113.

अखत् डसा सह अम्हं इत्यादि सप्तकं चकारादम्हममी चापद्यते<sup>3</sup> ।  
अम्हं । मज्झं । मज्झ<sup>1</sup> । मइ । मह । मह । मे । अम्ह । मम । अमि ।

अम्हेअम्होअम्हाणममाणमहाणमज्झाणमज्झाम्हा-  
म्हंणेणो आमा ॥ १० ॥

Hs. iii, 114.

अखदामा सह अम्हे इत्यादि कादशकमापद्यते<sup>5</sup> । क्वासुपोरिति<sup>6</sup>  
बिन्दुविकल्पः । अम्हे । अम्हो । अम्हाणं । अम्हाण । ममाणं । ममाण ।  
महाणं । महाण । मज्झाणं । मज्झाण । मज्झ । अम्ह । अम्हं । णे ।  
णो । इति पञ्चदश । डसी ।

मइमममहमज्झ डसी ॥ ११ ॥

Hs. iii, 111.

अखत् डसी परतो मइ इत्यादि चतुष्कमापद्यते । डसेषु यथाप्राप्तम् ।  
तत्र ममादित्रयादुत्तरस्य डसेः हितो इत्याद्यादेशषट्के<sup>7</sup> अष्टादश भेदाः ।  
मइ इत्यस्यादुत्तरस्य तु हितो इत्यादिचतुष्के<sup>8</sup> नृनपीति<sup>9</sup> णोआदेशे पञ्च  
भेदाः । मइणो । मईहितो । मइत्तो । मईओ । मईउ । ममा । ममाहि ।  
ममाहितो । ममत्तो । ममाओ । ममाउ । एवं महा । मज्झा । इत्यादयः  
षट् षट् भिदाः । इति पुंनपुंसकयोस्त्रयोविंशतिः । स्त्रियां तु मइ  
इत्यादेशादुत्तरस्य शादि चतुष्के<sup>10</sup> हितो इत्यादि चतुष्के<sup>11</sup> च । ममायुत्त-  
रस्य तु पूर्ववद्दशकं सप्तकं वा<sup>12</sup> । मईअ । मईआ । मईइ । मईए ।

<sup>1</sup> मआइ Tri., ममाइ R and T.

<sup>2</sup> °मज्झा° for °मज्झ° T.

<sup>3</sup> xi, 12.

<sup>4</sup> मज्झा T.

<sup>5</sup> इत्येकादश° T.

<sup>6</sup> iv, 14.

<sup>7</sup> इत्यादेश° T; iv, 21-24.

<sup>8</sup> इत्यादेशचतुष्के T; iv, 21.

<sup>9</sup> iv, 54.

<sup>10</sup> v, 8.

<sup>11</sup> iv, 21.

<sup>12</sup> See the commentary on x, 13.



मईहिंती । मइत्तो । मईओ । मईउ । ममाअ । ममाआ । ममाइ । ममाए ।  
ममा । ममाहि । ममाहिंती । ममत्तो । ममाओ । ममाउ । एवं महाअ ।  
मज्झाअ । इत्यादि । आहत्वाष्टत्रिंशदेकोनत्रिंशद्वा भेदाः । भसि ।

Hs. iii, 112.

## अम्हमम भसि ॥ १२ ॥

भसि परे अस्सत् अम्ह मम इत्थितावापयते । भसस्तु यथाप्राप्तम् ।  
तच्च सुंतो इत्याद्यादेशेषु<sup>१</sup> । अम्हासुंतो । अम्हेसुंतो । ममासुंतो ।  
ममेसुंतो । इत्यादिनवभिदाः । आहत्य पुंनपुंसकयोः स्त्रियां टाबभावपक्षे<sup>२</sup>  
चाष्टादश भेदाः । टापि तु । अम्हासुंतो । अम्हाहिंती । अम्हत्तो ।  
अम्हाओ । अम्हाउ । एवं ममासुंतो इत्यादिपक्ष । आहत्य दश भेदाः ।  
ऊ । मिमइममाइमएमे डिटेत्यादेशपक्षकम्<sup>३</sup> ।

Hs. iii, 116,  
117.

## अम्हमममज्झमह डिपि ॥ १३ ॥

डिपि सप्तम्यां परतोऽसदम्हादि चतुष्कमापयते । डिपो यथाप्राप्तम् ।  
तच्च डेरुत्थस्सिमीत्याद्यादेशपक्षके<sup>४</sup> । अम्हत्य । अम्हस्सिं । अम्हम्मि ।  
अम्हहिं । अम्हे । एवं ममत्य । मज्झत्य । महत्य । इत्यादयः पञ्च पक्ष  
भेदाः । आहत्य पुंनपुंसकयोर्विंशतिः । ज्यन्तादेशीः<sup>५</sup> सह पञ्चविंशतिः ।  
स्त्रियां तु । अम्हाअ । अम्हाआ । अम्हाइ । अम्हाए । एवं ममाअ ।  
मज्झाअ । महाअ । इत्यादयश्चतस्रश्चतस्रो भिदाः । आहत्य टाबभावपक्षे<sup>६</sup>  
षोडश । टापि द्वादश । ज्यन्तादेशीः<sup>७</sup> सह एकविंशतिः सप्तदश वा भेदाः ।  
सुपि । अम्हमममज्झमह डिपीत्यम्हादिचतुष्के<sup>८</sup> बिन्दुविकल्पे<sup>९</sup> । अम्हेसुं ।  
अम्हेसु । ममेसुं । ममेसु । मज्झेसुं । मज्झेसु । महेसुं । महेसु । इत्यष्टौ  
भेदाः<sup>१०</sup> । भिस्भस्सुपीत्येत्वं<sup>११</sup> विकल्पेन केचिदिच्छन्ति । तथापि । अम्हसुं ।  
अम्हसु । इत्यादयोऽष्टौ भेदाः । अम्हादेशे आत्त्वमपीच्छन्ति केचित् ।  
अम्हासुं । अम्हासु । इति तदाहत्य पुंनपुंसकयोः स्त्रियां टाबभावे<sup>१२</sup>  
चाष्टादश भेदाः । टापि तु । अम्हासुं । अम्हासु । इत्यादयोऽष्टौ भेदाः ॥  
अचायलिङ्गत्वपक्षे ङसी णोआदेशावभावात्<sup>१३</sup> द्वाविंशतिर्भेदाः । भसि  
डिपि च पुंनपुंसकवत् ॥

## इत्यसदशब्दविभागः ॥

<sup>१</sup> iv, 27.<sup>२</sup> See the commentary on x, 13.<sup>३</sup> xi, 6.<sup>४</sup> \*मीत्यादेश° T; see p. 43, notes 11-13. <sup>५</sup> xi, 6. <sup>६</sup> See the  
commentary on x, 13. <sup>७</sup> xi, 6. <sup>८</sup> xi, 13. <sup>९</sup> iv, 14.<sup>१०</sup> इत्यादयोऽष्टौ भिदाः T. <sup>११</sup> iv, 16. <sup>१२</sup> See the commentary  
on x, 13. <sup>१३</sup> iv, 54; see the commentary on xi, 11.

## TWELFTH SECTION.

अथ प्रातिपदिकावस्थायामेव केषांचित्प्रक्रियाविशेषः प्रदर्शयते ॥  
दर्शनम् । मनस्विनी । अतिमुक्तकम्<sup>१</sup> ।

शर्षेतप्रवज्जेष्वित्<sup>२</sup> ॥ १ ॥

Hs. ii, 105.

शर्ष<sup>३</sup> इत्येतयोस्तत्रे वज्रे च संयुक्तस्यान्वहलः प्रागित्त्वं वा भवति ।  
शोस्तल्लिति<sup>४</sup> सल् । न इति<sup>५</sup> णत्वम् । दरिसणं । पढे ।

स्वरेभ्यो वक्रादौ ॥ २ ॥

Hs. i, 26.

वक्रादिषु यथादर्शनं प्रथमादिभ्यः स्वरेभ्यः परो बिन्दुर्भवति ।  
रेफलोपः<sup>६</sup> । दंसणं । तु समृद्धादावित्यात्वम्<sup>७</sup> । वलोपः<sup>८</sup> । द्वितीयस्वरात्प-  
रतो बिन्दुश्च<sup>९</sup> । माणंसिणी ।

णो वातिमुक्तके ॥ ३ ॥

Hs. i, 208.

अतिमुक्तके तवर्गस्य णत्वं वा भवति ।

कामुकयमुनाचामुगडातिमुक्तके मो इल्लुक् ॥ ४ ॥

Hs. i, 178.

कामुकादिषु मकारस्य डानुबन्धो लुगभवति । डित्वाच्छेषः स्वरः सा-  
नुनासिकोच्चारः<sup>१०</sup> । कगटड इति<sup>११</sup> संयुक्तकारस्य लुक् । प्रायो  
लुगित्यन्त्यकारस्य<sup>१२</sup> लुक् ।

यश्चुतिरः<sup>१३</sup> ॥ ५ ॥

Hs. i, 180.

इति यश्चुतित्वम्<sup>१३</sup> । तृतीयस्वरात्परतो बिन्दुश्च<sup>१४</sup> । अणित्तं ।  
अइउत्तं<sup>१५</sup> । अणित्तं<sup>१६</sup> । अइमुत्तं । इति च दृश्यते ॥  
विश्वासः । वलोपे<sup>१७</sup> ।

<sup>१</sup> अतिमुक्तं R and T. <sup>२</sup> शर्षं Tri., शर्षं R and T. <sup>३</sup> शर्ष  
R and T. <sup>४</sup> iv, 29. <sup>५</sup> iv, 47. <sup>६</sup> iv, 32. <sup>७</sup> viii, 8.  
<sup>८</sup> iv, 32; लोपः R. <sup>९</sup> xii, 2. <sup>१०</sup> ii, 6. <sup>११</sup> iv, 45.  
<sup>१२</sup> iv, 26. <sup>१३</sup> यश्चुतिं Tri.<sup>१</sup> and Tri.<sup>२</sup>, यश्चुतिं Tri.<sup>३</sup>, R, and T.  
<sup>१४</sup> xii, 2. <sup>१५</sup> अइउत्तं R. <sup>१६</sup> T om. this word. <sup>१७</sup> iv, 32.

Hs. i, 43.

शोर्लुप्तयवरशोर्दिः ॥ ६ ॥

श्रवसानां लुप्तयवरश्रवसानामादेः स्वरस्य दीर्घो भवति । संयोगे  
उपर्यधोवर्तमानानां यवरश्रवसानां लोपे सति येऽवशिष्टाः श्रवसास्तेषा-  
मादेरचो दीर्घो भवतीत्यर्थः । शेषादेशस्वेति<sup>1</sup> द्वित्वे प्राप्ते ।

Hs. ii, 92.

दीर्घान्न ॥ ७ ॥

लाक्षण्यादलाक्षणाच्च दीर्घात्परयोः शेषादेशयोर्द्वित्वं न भवति ।  
वीसासो ॥

तीर्थम् । दुःखम् । दक्षिणः<sup>2</sup> । दीर्घः ।

Hs. ii, 72,  
91.

न वा तीर्थदुःखदक्षिणदीर्घे ॥ ८ ॥

एषु संयुक्तस्य ह्रस्वं न वा भवति ।

Hs. i, 104.

तीर्थे ह्रस्व<sup>3</sup> ॥ ९ ॥

तीर्थे ईत ऊत्वं भवति । हि<sup>4</sup> । हकारे सति । तूहं । हत्वाभावपक्षे<sup>5</sup> ।  
तित्यं । दुहं । हत्वाभावे । कगटड इति<sup>6</sup> जिह्वामूलीयलोपे । दुक्त्वं ।

Hs. i, 45.

हे दक्षिणेऽस्य ॥ १० ॥

दक्षिणशब्दादेरवर्णस्य दीर्घो भवति । हे । चस्य हकारे सति<sup>7</sup> ।  
दाहिणो । पक्षे । च इति<sup>8</sup> खत्वं द्वित्वं च<sup>9</sup> । दक्षिणो ।

Hs. ii, 171.

रो दीर्घात् ॥ ११ ॥

दीर्घशब्दात्स्वार्थे रो वा भवति । दीहरो । राभावे । दीहो ॥  
स्वप्नः ।

Hs. ii, 108.

नात्स्वप्ने ॥ १२ ॥

स्वप्ने संयुक्तस्य नकारात्प्रागित्त्वं भवति ।

Hs. i, 46.

स्वप्नादाविल् ॥ १३ ॥

स्वप्नादिष्वादेरवर्णस्य ह्रस्वं भवति । लिङ्त्वान्निवृत्त्यम्<sup>10</sup> । लवरामधस्वेति<sup>11</sup>  
वल्लोपः । पो वः<sup>12</sup> ।

<sup>1</sup> iv, 4.<sup>2</sup> ०ण R and T.<sup>3</sup> ह्रस्व Tri.<sup>1</sup><sup>4</sup> T om. हि.<sup>5</sup> ०भावे R.<sup>6</sup> iv, 45.<sup>7</sup> xii, 8.<sup>8</sup> viii, 6.<sup>9</sup> iv, 4.<sup>10</sup> ii, 4.<sup>11</sup> iv, 32.<sup>12</sup> iv, 62.

नीवीस्वप्ने वा ॥ १४ ॥

Hs. i, 259.

अनयोर्वक्ष्य मो वा भवति । सिमिणो । सिमिणो ॥  
अभिज्ञः ।

ज्ञो जोऽविज्ञाने ॥ १५ ॥

Hs. ii, 83.

ज्ञासंबन्धिनो जकारस्य लुप्ता भवति । विज्ञानशब्दे<sup>1</sup> न भवति ।  
खघयधभामिति<sup>2</sup> हत्वम् । शेषादेशस्तेति<sup>3</sup> जकारस्य द्वित्वम् । अहिज्जो ।  
लुगभावपक्षे ।

ज्ञप्नोः ॥ १६ ॥

Hs. ii, 42.

ज्ञ न इत्येतयोर्णत्वं भवति ।

ज्ञो णोऽभिज्ञादौ ॥ १७ ॥

Hs. i, 56.

अभिज्ञादिषु<sup>4</sup> जकारादेशस्य णस्यावर्णस्य उत्त्वं भवति । अहिज्जु ।  
ण इति किम् । अहिज्जो । अभिज्ञादाविति किम् । प्राज्ञः । पञ्चो ।  
पञ्चो ॥

द्वारम् ।

उत्करवल्लीद्वारमात्रचः ॥ १८ ॥

Hs. i, 58,  
79, 81.

उत्करवल्लीद्वारशब्देषु मात्राप्रत्यये च आदेरवर्णस्य एत्त्वं तु<sup>5</sup> भवति ।

द्वोर्द्वारे ॥ १९ ॥

Hs. ii, 79.

द्वारे दकारवकारयोः पर्यायेण लुगभवति ।

वा छन्नपद्ममूर्खद्वारे ॥ २० ॥

Hs. ii, 112.

एषु स्तोरन्त्यस्य हलः<sup>6</sup> प्रागुत्त्वं वा भवति । देरं । वेरं । वारं ।  
दुवारं ॥

आर्द्रम् ।

वार्द्र उदोत् ॥ २१ ॥

Hs. i, 82.

आर्द्रशब्दे आदेरवर्णस्य उत्त्वमोत्त्वं च वा भवतः ।

<sup>1</sup> विज्ञाशब्दे R and T.    <sup>2</sup> vi, 4.    <sup>3</sup> iv, 4.    <sup>4</sup> \*ज्ञादौ T.  
<sup>5</sup> ii, 3.    <sup>6</sup> i, 8; \*रन्त्यहलः R.

लो वार्दे ॥ २२ ॥

आर्दे<sup>१</sup> लोर्लत्वं<sup>१</sup> वा भवति । लो ऋ इति<sup>२</sup> ऋत्वम् । उक्कं । ओक्कं ।  
अक्कं । उहं । ओहं । अहं ॥  
श्रव्या ।

Hs. i, 57.

श्रव्यादौ ॥ २३ ॥

श्रव्यादिष्वादेरवर्णस्य एत्वं भवति ।

Hs. ii, 24.

द्यय्ययी जः ॥ २४ ॥

द्य व्य र्य इत्येतिषां जकारो भवति । संयोग इति<sup>३</sup> स्वरूपेण ह्रस्वः ।  
सेष्वा ॥  
उत्खातः ।

Hs. i, 67.

न वाव्ययोत्खातादौ ॥ २५ ॥

अव्ययेषूत्खातादिषु च आदेरातो<sup>४</sup> ह्रस्वो न वा भवति । पूर्वमुपरि  
वर्गयुज इति<sup>५</sup> द्वित्वेन ककारः । उक्कओ । उक्कओओ ॥  
प्रस्तावः ।

Hs. ii, 46.

स्तः ॥ २६ ॥

स्तकारस्य थो भवति ।

Hs. i, 68.

घञि वा ॥ २७ ॥

घञ्निमित्तस्यादिभूतस्याकारस्य<sup>६</sup> ह्रस्वो वा भवति । पत्यवो ।  
पत्यावो । क्वाचिन्न भवति । रागः । राओ ॥  
पानीयम् ।

Hs. i, 101.

वा पानीयगे ॥ २८ ॥

पानीयादिष्वादेरीकारस्य इत्वं वा भवति । पाणिचं । पाणीचं ॥  
युधिष्ठिरः ।

<sup>१</sup> i, 8.      <sup>२</sup> iv, 63.      <sup>३</sup> iv, 25.      <sup>४</sup> आदेरातो R and T.  
<sup>५</sup> iv, 5.      <sup>६</sup> Pā. iii, 3, 27.

उ युधिष्ठिरे<sup>1</sup> ॥ २९ ॥

Hs. i, 98.

युधिष्ठिरे आदेरित उत्त्वं वा भवति ।

मुकुलादौ ॥ ३० ॥

Hs. i, 107.

मुकुलादिष्वादेशकारस्य अङ्गवति । खघथधभामिति<sup>2</sup> हत्वम् ।  
कगटडेति<sup>3</sup> षकारलोपः ।

हरिद्रादौ ॥ ३१ ॥

Hs. i, 254.

हरिद्रादिषु रस्य लत्वं भवति । जुङ्गट्टिळो । अङ्गट्टिळो । जुङ्गिट्टिळो ॥  
उच्छ्वासः । उत्सवः ।

दोदोऽनुत्साहोत्सन्न<sup>4</sup> ऊ शसि ॥ ३२ ॥

Hs. i, 114.

शकारसकारयोः परयोर्बदित्युपसर्गस्य इकारेण सह ऊत्त्वं भवति ।  
उत्साहोत्सन्नशब्दौ वर्णयित्वा । ऊसासो । ऊसवो ॥  
पुष्करम् ।

ष्कस्कोर्नाम्नि ॥ ३३ ॥

Hs. ii, 4.

ष्क स्त इत्येतयोर्नाम्नि संज्ञायां खो भवति ।

स्तौ ॥ ३४ ॥

Hs. i, 116.

संयुक्ते परे आदेरित ओत्त्वं भवति । पोक्खरं ॥  
बृहस्पतिः ।

तु बृहस्पती ॥ ३५ ॥

Hs. i, 138.

बृहस्पती अत इदुतौ तु<sup>5</sup> भवतः ।

भ्यौ<sup>6</sup> बृहस्पती तु बहीः ॥ ३६ ॥

Hs. ii, 137.

बृहस्पती बकारहकारयोर्यथासंख्यं भकारयकारौ<sup>7</sup> तु<sup>5</sup> भवतः ।

स्त्रेष्मबृहस्पती तु फोः ॥ ३७ ॥

Hs. ii, 55.

अनयोः फोर्द्वितीयस्य संयुक्तस्य<sup>8</sup> फो भवति तु<sup>5</sup> ।

<sup>1</sup> उयुधि° Tri.<sup>1</sup>    <sup>2</sup> vi, 4.    <sup>3</sup> iv, 45.    <sup>4</sup> दोदोऽ Tri.,  
उदोदोऽ R and T.    <sup>5</sup> ii, 3.    <sup>6</sup> Thus Tri.<sup>3</sup>; ह्यौ all other MSS.  
<sup>7</sup> हकार° R and T.    <sup>8</sup> T om. this word.

Hā. ii, 69.

सो बृहस्पतिवनस्पत्योः ॥ ३८ ॥

अनयोः संयुक्तस्य सकारस्तु<sup>1</sup> भवति । बिहृप्फरं<sup>2</sup> । बुहृप्फरं<sup>2</sup> । बहृप्फरं<sup>2</sup> ।  
बिहृस्तरं<sup>2</sup> । बुहृस्तरं<sup>2</sup> । बहृस्तरं<sup>2</sup> । भञ्जप्फरं<sup>2</sup> । भञ्जस्तरं<sup>2</sup> । आदेशाभावे  
कगटडैति<sup>3</sup> सलोपः । बिहृप्फरं<sup>2</sup> । बुहृप्फरं<sup>2</sup> । भञ्जप्फरं<sup>2</sup> । बहृप्फरं<sup>2</sup> । इति  
द्वादश भिदाः ॥

आवृतः ।

Hā. i, 143.

दिरादृते<sup>4</sup> ॥ ३९ ॥

आवृते ऋतो दिरादेशो भवति । कगटडैति<sup>5</sup> दञ्चोपः । दीर्घान्नेति<sup>6</sup>  
द्वित्वप्रतिषेधः । आदिञो ॥

वृत्तः ।

Hā. i, 144.

दृप्तेऽरिः<sup>7</sup> प्रा ॥ ४० ॥

दृप्ते ऋतः पकारतकाराभ्यां सह ऋरि इत्यादेशो भवति । दरिञो ॥  
ऋङिः ।

Hā. i, 140.

केवलस्य रिः<sup>8</sup> ॥ ४१ ॥

केवलस्य व्यञ्जनेनासंपृक्तस्य ऋतो रिर्भवति । रिङो ॥  
सदृशः । सदृचः । सदृक् ।

Hā. i, 142.

दृशि टक् सक्क्लिपि<sup>9</sup> ॥ ४२ ॥

टक् सक्<sup>10</sup> क्लिप इत्येतदन्ते दृशि धातौ ऋतो रित्वं भवति ।  
पूर्वव्याकरणप्रक्रियया<sup>11</sup> टक् सक्<sup>12</sup> क्लिविति व्यवहारः । अद् इति<sup>13</sup>  
निषेधात् द्वित्वाभावः । सरिसो । सृष्ट्वादित्वाच्छत्वम्<sup>14</sup> । सरिच्छो ।  
अन्यलोपः<sup>15</sup> । सरी ॥

युष्मादृशः ।

Hā. i, 246.

अर्थपरे तो युष्मदि ॥ ४३ ॥

अर्थपरे युष्मच्छन्दे यस्य तकारो भवति ।

<sup>1</sup> ii, 3.<sup>2</sup> हृच् R and T.<sup>3</sup> iv, 45.<sup>4</sup> डि आवृते R.<sup>5</sup> iv, 45.<sup>6</sup> xii, 7.<sup>7</sup> रि Tri.<sup>8</sup> T om. this Sūtra.<sup>9</sup> स for सक् R and T; •क्लिपि Tri.<sup>2a</sup> and Tri.<sup>3</sup>—See Pischel on Hā. i, 142.<sup>10</sup> स R and T.<sup>11</sup> प्रतोत्था T.<sup>12</sup> स R and T.<sup>13</sup> iv, 4.<sup>14</sup> iv, 2.<sup>15</sup> vii, 2.

श्मष्मस्मामस्मरश्मौ म्हः ॥ ४४ ॥

Hs. ii, 74.

श्म ष्म स्म ह्म इत्येतेषां म्ह इत्यादेशो भवति । स्मरश्मिश्मश्मोर्न भवति । तुम्हारिसो ॥

दैत्यः ।

दैत्यादौ ॥ ४५ ॥

Hs. i, 151.

दैत्यादिष्वादेरच अह इत्यादेशो भवति ।

त्योऽचैत्ये ॥ ४६ ॥

Hs. ii, 13.

चैत्यवर्जिते त्वस्य चो भवति । दश्चो ॥

धैर्यम् ।

ई धैर्ये ॥ ४७ ॥

Hs. i, 155.

धैर्ये एच ईत्वं भवति ।

धैर्ये रः ॥ ४८ ॥

Hs. ii, 64.

धैर्ये र्यस्य रो वा भवति । धीरं । वस्त्रर्यां ज इति<sup>1</sup> जत्वम् । धिष्णं ॥  
त्रयोदश । अष्टादश । त्रयोविंशतिः ।

एत्साञ्जला त्रयोदशगेऽचः ॥ ४९ ॥

Hs. i, 165.

त्रयोदशादिष्वादेरचः साच्चेन परेण हला सह एत्वं भवति ।

रल् सप्तत्यादौ ॥ ५० ॥

Hs. i, 210.

सप्तत्यादौ तवर्गस्य रत्वं भवति । लिट्त्वान्नित्यम्<sup>2</sup> ।

प्रत्यूषदिवसदशपाषाणे तु हः ॥ ५१ ॥

Ms. i, 262,  
263;  
ii, 14

प्रत्यूषादिषु शषसानां हकारस्तु<sup>3</sup> भवति । तेरह<sup>4</sup> । तेरस ।

ष्टः ॥ ५२ ॥

Hs. ii, 34.

ष्टस्य ठो भवति । अष्टारह । अष्टारस ।

<sup>1</sup> xii, 24.

<sup>2</sup> ii, 4.

<sup>3</sup> ii, 3.

<sup>4</sup> तेरहो R and T.



Hs. i, 28,  
98.

विंशतिषु त्या क्षोपल् ॥ ५३ ॥

विंशतिप्रकारेषु ति इत्यवयवेन सह विन्दोः शिञिच्च<sup>१</sup> लोपो भवति ।  
 शित्वात्पूर्वस्य दोषः<sup>२</sup> । अदन्तात् टाप<sup>३</sup> । तेषां ॥  
 स्फटिकः ।

Hs. i, 197.

स्फटिके<sup>४</sup> ॥ ५४ ॥स्फटिके टवर्गस्य लो<sup>५</sup> भवति ।

Hs. i, 186.

निकषस्फटिकचिकुरेषु हः ॥ ५५ ॥

एषु कवर्गस्य हत्वं भवति । फळिहो ॥  
 भटः ।

Hs. i, 195.

टो डः ॥ ५६ ॥

असंयुक्तस्थानादौ स्थितस्याचः परस्य टकारस्य डत्वं भवति । भडो ॥  
 पञ्चदश । पञ्चाशत् । दत्तः<sup>६</sup> ।

Hs. ii, 43.

पञ्चदशदत्तपञ्चाशति एः ॥ ५७ ॥

एषु स्तोर्णकारो<sup>७</sup> भवति । पञ्चरस । अन्वलोपः<sup>८</sup> । पञ्चासा । स्वप्ना-  
 दाविलितीत्वम्<sup>९</sup> । दिष्टो ॥  
 मन्मथः ।

Hs. i, 242.

मन्मथे ॥ ५८ ॥

मन्मथे आदेर्मस्य वो भवति ।

Hs. ii, 61.

न्मो मः ॥ ५९ ॥

कस्य मो भवति । वम्महो ॥  
 ललाटम् ।

Hs. i, 257.

लो ललाटे च ॥ ६० ॥

ललाटे आदेर्लकारस्य णो भवति ।

<sup>१</sup> ii, 4.      <sup>२</sup> ii, 5.      <sup>३</sup> Pā. iv, 1, 4.      <sup>४</sup> R and T om.  
 this Sūtra (Tri. i, 3, 25).      <sup>५</sup> कौ R and T.      <sup>६</sup> दत्त R and T.  
<sup>७</sup> i, 8.      <sup>८</sup> T om. this word ; vii, 2.      <sup>९</sup> xii, 13.

पक्काङ्गारललाटे तु ॥ ६१ ॥

Hs. i, 47.

एष्वादेरस्य इत्त्वं तु<sup>1</sup> भवति । टो ङ इति<sup>2</sup> ङत्वम् ।

ललाटे डलोः<sup>3</sup> ॥ ६२ ॥

Hs. ii, 123.

ललाटे डलयोर्व्यत्ययो<sup>4</sup> भवति । णिडाळं । णडाळं ।  
स्थूलः<sup>5</sup> ।

स्थूले रलूतश्चौत् ॥ ६३ ॥

Hs. i, 124,  
255.

स्थूले लस्य लिङ्गत्वं<sup>6</sup> भवति । तत्संनियोगेन च ऊत ओत्त्वं भवति ।  
घोरो ॥

सुषा ।

सुषायां<sup>7</sup> एहः फोः ॥ ६४ ॥

Hs. i, 261.

सुषाशब्दे फोर्द्वितीयस्य शोः<sup>8</sup> एह इत्यादेशस्तु<sup>9</sup> भवति । मनयामिति<sup>10</sup>  
नकारलोपः । सुएहा । सुसा ॥  
विन्ध्यः । याह्यम् ।

ध्यह्योर्भल्ल ॥ ६५ ॥

Hs. ii, 26.

ध्य ह्य इत्येतयोर्लित्<sup>11</sup> झत्वं भवति । हलि ङङ्गणामिति<sup>12</sup> बिन्दुः ।  
वर्गेऽन्य इति जत्वम्<sup>13</sup> । विञ्झो<sup>14</sup> । पञ्चे बिन्दुरेव । विञ्झो<sup>15</sup> ॥  
वर्तुलम् ।

तस्याधूर्तादौ टः ॥ ६६ ॥

Hs. ii, 30.

तस्य टो भवति । धूर्तादी न । वडुळं । अधूर्तादाविति किम् । धुत्तो ॥  
मन्युः । चिह्नम् ।

<sup>1</sup> ii, 3. <sup>2</sup> xii, 56.

<sup>3</sup> डलोः Tri., डल्ळोः R and T.

<sup>4</sup> डळ्यो R and T.

<sup>5</sup> स्थूलं R and T.

<sup>6</sup> ii, 4.

<sup>7</sup> ०यां Tri., ०या R and T.

<sup>8</sup> i, 4.

<sup>9</sup> ii, 3.

<sup>10</sup> iv, 48.

<sup>11</sup> ii, 4.

<sup>12</sup> vi, 5.

<sup>13</sup> vi, 6 ; ऽन्यादावित्यत्वं R and T.

<sup>14</sup> वञ्झो R and T.

<sup>15</sup> The Prākṛit form of याह्यम् is missing.

Hs. ii, 44,  
50.

वा नान्थी मन्थुचिह्नयोः ॥ ६९ ॥

अनयोर्ध्यासंख्यं संयुक्तयोः<sup>१</sup> न न्थ इत्येती वा भवतः । मन्तू ।  
मणू । चिंधं । वाङ्मलकादादेरपि चकारस्य प्रायो लुगिति<sup>२</sup> लुकि ।  
इंधं । पचे । अण्णल्लह्लुक्काणां<sup>३</sup> गह इति<sup>४</sup> गहादेशः । चिण्हं ॥  
पुण्यम् । स्यन्दनम् ।

Hs. ii, 53.

षस्योः फः ॥ ६८ ॥

ष स इत्येतयोः फो भवति । पुष्फं । फंदणं ॥  
ब्रह्मचर्यम् । आचार्यः । सौन्दर्यम् ।

Hs. ii, 107.

स्याद्भव्यचैत्यचौर्यसमे यात् ॥ ६९ ॥

स्यात् भव्य चैत्य इत्येतेषु चौर्यसमेषु च संयुक्तस्य यकारात्प्रागित्त्वं  
भवति । ऽमष्मस्मह्नामिति<sup>५</sup> न्हादेशः । बम्हचरिञ्चं ।

Hs. i, 160.

शौण्डगे<sup>६</sup> ॥ ७० ॥

शौण्डादिष्वादेरेच<sup>७</sup> उत्त्वं भवति । सुंदरिञ्चं ।

Hs. i, 59;  
ii, 63.

डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च ॥ ७१ ॥

ब्रह्मचर्यसौन्दर्ययोश्चकारादाश्चर्ये च र्यस्य डिदेर<sup>८</sup> इति भवति ।  
बम्हचरं । सुंदरं ।

Hs. i, 73.

आचार्ये चो हश्च ॥ ७२ ॥

आचार्ये चकारसंबन्धिन आतो ह्रस्वो भवति । चकारादित्त्वं च ।  
आश्चरिञ्चो । आश्चरिञ्चो ॥  
पर्यन्तः ।

Hs. i, 58;  
ii, 65.

वा पर्यन्ते ॥ ७३ ॥

पर्यन्ते र्यस्य डेरो वा भवति । परंतो । पचे । बध्यर्था जः<sup>९</sup> । पञ्चंतो ॥  
आश्चर्यम् ।

<sup>१</sup> T om. this word.<sup>२</sup> iv, 26.<sup>३</sup> R and T om. ह्र.<sup>४</sup> v, 1.<sup>५</sup> xii, 44.<sup>६</sup> Thus Tri.<sup>३</sup>, शौण्डगेषु Tri.<sup>१</sup> and Tri.<sup>२</sup>,<sup>७</sup> शौण्डागेदिषु R and T; T adds च.<sup>८</sup> ऽदेरच T.<sup>९</sup> iv, 7.<sup>९</sup> xii, 24.

अररीअरिज्जमाश्चर्ये<sup>1</sup> ॥ ७४ ॥

Hs. ii, 67.

आश्चर्ये र्यस्य अर रीअ<sup>1</sup> रिज्ज<sup>2</sup> रत्थादेशा भवन्ति । अश्चत्तप्पामिति<sup>3</sup>  
हत्तम<sup>4</sup> । अच्छरं । अच्छरीअं<sup>5</sup> । अच्छरिज्जं । डेरो ब्रह्मचर्येति<sup>6</sup>  
डेरादेशे । अच्छरं । चोर्यसमत्वात्<sup>7</sup> । अच्छरिअं ॥

आस्रिष्टः ।

## आस्रिष्टे लघी ॥ ७५ ॥

Hs. ii, 49.

आस्रिष्टे संयुक्तयोर्यथासंख्यं लघी भवतः । आळिद्धो ॥  
सन्धः ।

## ठढी स्तब्धे ॥ ७६ ॥

Hs. ii, 39.

स्तब्धे संयुक्तयोर्यथासंख्यं ठढी भवतः<sup>8</sup> । ठड्ढो ॥  
आरब्धः<sup>9</sup> ।

तो ढो रश्मारब्धे तु<sup>10</sup> ॥ ७७ ॥

Hs. ii, 138.

आरब्धे संयुक्तस्य तकारो भवति । तत्संनियोगेन रस्य च ढः । आढत्तो ।  
ववयोरभेदाद्भवामिति<sup>11</sup> लुक् । आरब्धो ॥  
प्रेम । स्त्रोतः । यौवनम् ।

## तैलादौ ॥ ७८ ॥

Hs. ii, 98.

तैलादिषु यथादर्शनमन्वयस्यानन्वयस्य च ह्रलो द्वित्वं भवति । तेळ्ळं ।  
पेम्मं । सोत्तं । ऐच एज्<sup>12</sup> । आदेर्जः<sup>13</sup> । जोव्वणं ॥  
च्चा । रत्तम् ।

## क्षमारत्नेऽन्यहलः ॥ ७९ ॥

Hs. ii, 101.

क्षारत्तशब्दयोः संयुक्तस्यान्यहलः प्रागत्वं भवति ।

<sup>1</sup> रीअ Tri.<sup>1</sup>, रिअ Tri.<sup>2</sup>, Tri.<sup>3</sup>, R, and T.    <sup>2</sup> रिज्जं R and T.  
<sup>3</sup> viii, 11.    <sup>4</sup> हत्तं R and T.    <sup>5</sup> अच्छरिअं R and T. .  
<sup>6</sup> xii, 71.    <sup>7</sup> xii, 69.    <sup>8</sup> सः T.    <sup>9</sup> R and T om. this word.  
<sup>10</sup> ii, 3.    <sup>11</sup> iv, 32.    <sup>12</sup> v, 17.    <sup>13</sup> vii, 33.

Hs. ii, 18.

ह्मायां कौ ॥ ८० ॥

पृथिव्यां वर्तमाने आशब्दे<sup>1</sup> लोः<sup>2</sup> लो भवति । ह्मा । रक्षणं ॥  
 येषः । ज्ञानम् ।

Hs. ii, 106.

लादक्लीबेषु<sup>3</sup> ॥ ८१ ॥

संयुक्तस्य लकारात्प्रागित्त्वं भवति । क्लीबप्रकारेषु<sup>4</sup> न । सिक्केसो ।  
 मिक्काणं । अक्लीबेष्विति<sup>5</sup> किम् । क्लीबः<sup>6</sup> । कोचो<sup>7</sup> । वचयोरभेदात्प्रायो  
 लुगिति<sup>8</sup> वकारलोपः ॥  
 स्त्रिगधम् ।

Hs. ii, 109.

स्त्रिगधे त्वदितौ<sup>9</sup> ॥ ८२ ॥

स्त्रिगधे संयुक्तस्य नात्प्रागत्वमित्त्वं च भवतः । सणिहं । सिणिहं ।  
 पचे । णिहं ॥  
 स्नेहः । स्नेहागन्धोर्वैत्यत्वम्<sup>10</sup> । सणेहो । पचे । णेहो ॥  
 कृष्णः ।

Hs. ii, 110.

कृष्णे वर्णे ॥ ८३ ॥

वर्णवाचिनि कृष्णशब्दे संयुक्तस्यान्त्यहलः प्रागदितौ तु<sup>11</sup> भवतः ।  
 कसयो । कसिणो । कण्हो । वर्ण इति किम् । कण्हो । विष्णुः ॥  
 आलानम्<sup>12</sup> ।

Hs. ii, 117.

लनोरालाने<sup>13</sup> ॥ ८४ ॥

आलाने<sup>14</sup> लकारनकारयोर्वैत्ययो भवति । आलाकं ॥  
 हरिद्रा । छाया । हरिद्रादाविति<sup>15</sup> लत्वम् ।

Hs. i, 88.

मूषिकविभीतकहरिद्रापथिपृथिवीप्रतिश्रुत्यत् ॥ ८५ ॥

मूषिकादिष्वादेरिकारस्याकारो भवति । रेफलोपः<sup>16</sup> ।

Hs. iii, 34.

हरिद्राच्छाये ॥ ८६ ॥

अनयोर्डीप् वा भवति । हळही । हळहा ।

<sup>1</sup> वर्तमानस्य आशब्दस्य T.<sup>2</sup> i, 8.<sup>3</sup> Thus Tri.<sup>28</sup> andTri.<sup>2</sup> ; °कृबेषु all other MSS.<sup>4</sup> कृब for क्लीब R and T.<sup>5</sup> कचो R and T.<sup>6</sup> iv, 26.<sup>7</sup> ii, 3.<sup>8</sup> iv, 46 ; स्नेहापो

चेत्यत्वं R and T.

<sup>9</sup> ii, 3.<sup>10</sup> आलानं R.<sup>11</sup> कनो° Tri.<sup>1</sup>and R, कणो° T ; °राळाने Tri.<sup>1</sup>, Tri.<sup>2</sup>, and R, °राळाणे T.<sup>12</sup> आळाने R, आळाणे ककारणकार° T.<sup>13</sup> xii, 31.<sup>14</sup> iv, 32.

## छायायां होऽकान्तौ ॥ ८७ ॥

Hs. i, 249.

छायाशब्दे यस्य हत्वं तु<sup>1</sup> भवति । कान्तौ<sup>2</sup> न । छाही<sup>3</sup> । छाहा ।  
छाई । छाया । अकान्ताविति किम् । मुहच्छाया । मुखशोभेत्यर्थः ॥  
कुश्चरी ।

## प्रत्यये ॥ ८८ ॥

Hs. iii, 31.

टिदादिप्रत्ययान्तविहितो ङीबिह<sup>4</sup> वा भवति । कुश्चरी । पक्षे  
विकल्पसामर्थ्यादेव टापि<sup>5</sup> । कुश्चरा ॥

शतृशानजन्तयोर्भेदः । हसे हसने । षह मर्षणे । हस अत । सह आन ।  
इति स्थिते ।

## शतृशानचः<sup>6</sup> ॥ ८९ ॥

Hs. iii, 181.

शतृशानचोर्माण न्त इत्थेती प्रत्येकं भवतः ।

## हलोऽक् ॥ ९० ॥

Hs. iv, 239.

हलन्तस्य धातोरगागमो भवति ।

## वा लङ्लोटछतृषु<sup>7</sup> ॥ ९१ ॥

Hs. iii, 150.

लङ्लोटछतृषु<sup>8</sup> परतोऽत एत्वं वा भवति । हसेतो । हसंतो ।  
हसेमाणो । हसमाणो । सहेतो । सहंतो । सहेमाणो । सहमाणो ।  
स्त्रियां तु ।

## स्त्रियामी च ॥ ९२ ॥

Hs. iii, 182.

स्त्रियां शतृशानचोः स्थाने ईत्वं चकारात् माण न्त इत्थेती च  
भवन्ति । हसई । पुंसोऽजातेर्ङीब्वेति<sup>9</sup> ङीप् । हसमाणी । हसेमाणी ।  
हसंती । हसेंती । पक्षे । हसमाणा । हसंता । अप्राप्ते विभाषात्वाच्छा-  
देशमाणांताभ्यामिद्यं विभाषा न भवति । तच्च स्थानिवद्भावेनोगित्वात्<sup>10</sup>  
उगितश्चेति<sup>11</sup> प्राप्तो ङीप्प्रत्ययः प्रत्यय इति सूत्रेण<sup>12</sup> विकल्पेन

<sup>1</sup> ii, 3.<sup>2</sup> T adds तु.<sup>3</sup> xii, 86; छाई R and T.<sup>4</sup> Pā. iv, 1, 15.<sup>5</sup> Pā. iv, 1, 4.<sup>6</sup> °शानचः Tri., °शानचोः R and T.<sup>7</sup> लङ् Tri.<sup>3</sup><sup>8</sup> लट् Tri.<sup>1</sup><sup>9</sup> Tri.<sup>2</sup>, R, and T.<sup>10</sup> °छतृषु R.<sup>11</sup> viii, 4.<sup>12</sup> Pā. i, 1, 56.<sup>13</sup> Pā. iv, 1, 6.<sup>14</sup> xii, 88.

भवतीत्याहुः । हसेंती । हसंती । हसेमाणी । हसमाणी । हसेंता ।  
हसंता । हसेमाणा । हसमाणा ॥

पतिगृहम् । वेणुवनम् । यमुनातटम् । वधूसुखम् ।

Hs. ii, 144.

अपती घरो गृहस्य ॥ ९३ ॥

गृहस्य घर इति वा भवति । पतिशब्दो न चेत्यरः ।

Hs. i, 4.

दिहौ मिथस्से ॥ ९४ ॥

से समासे<sup>१</sup> दीर्घद्वस्वी अन्योन्यस्य बङ्गलं भवतः । परैघरं । पद्घरं ।  
वेणुवणं<sup>२</sup> । वेणुवणं<sup>२</sup> । कामुकयमुनेति<sup>३</sup> लुक् । समुदायापेक्षयानादित्वा-  
त्प्रायो लुगिति<sup>४</sup> तकारस्य लुक् । जउणाअडं । जउणअडं । वङ्गमुहं ।  
वङ्गमुहं ॥

कुसुमप्रकरः । आलानस्तम्भः ।

Hs. ii, 8.

स्तम्भे ॥ ९५ ॥

स्तम्भे स्तोः संयुक्तस्य खकारस्तु<sup>५</sup> भवति । हलि ङञणनामिति<sup>६</sup> मकारस्य  
बिन्दुः । खंभो । पचे । स्त इति<sup>७</sup> थत्वम् । थंभो ।

Hs. ii, 97.

वा से ॥ ९६ ॥

से समासे शेषादेशयोर्द्वित्वं वा भवति । कुसुमप्यञ्चरो । कुसुमपञ्चरो ।  
आणाळकत्वंभो<sup>८</sup> । आणाळत्वंभो ॥

प्रमुक्तः । परवशः ।

Hs. ii, 2.

कश्शक्तमुक्तदध्मृदुत्वरुणेषु ॥ ९७ ॥

एष स्तोः<sup>९</sup> ककारो वा भवति ।

प्रमुक्तगे ॥ ९८ ॥

प्रमुक्तादौ समासे यथादर्शनं व्यञ्जनस्य द्वित्वं वा भवति । पम्मुक्को ।  
पम्मुक्को । पम्मुक्तो । पम्मुक्तो । परवसो<sup>१०</sup> । परवसो ॥

एकम् एकम् । एकेन एकेन । एकं वङ्गव्रीहिवदिति<sup>११</sup> वङ्गव्रीहिवद्भावेन  
नित्यं सुपो लुकि<sup>१२</sup> प्राप्ते ।

<sup>१</sup> Tri. i, 1, 8. <sup>२</sup> वणं R. <sup>३</sup> xii, 4. <sup>४</sup> iv, 26. <sup>५</sup> ii, 3.

<sup>६</sup> vi, 5 ; but this rule does not include म. <sup>७</sup> xii, 26. <sup>८</sup> xii, 84.

<sup>९</sup> i, 8. <sup>१०</sup> परवसो T. <sup>११</sup> Pā. viii, 1, 9. <sup>१२</sup> Pā. ii, 4, 71.

### वीप्सार्थात्तदचि सुपो मस्तु ॥ ९९ ॥

Hs. iii, 1.

वीप्सार्थात्पदात्परस्य सुपः स्थाने तदचि वीप्सार्थसंनन्धित्वचि परे मस्तु<sup>१</sup> भवति । एकमेकं । एकमेकेण । पश्चे सुपो लुकि<sup>२</sup> लोप इत्यकारलोपे<sup>३</sup> च । एकैकं<sup>४</sup> । इत्यादि । समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया अन्वत्त्वात्पदस्यो-  
द्भवयोरपि संभवादन्वलोपस्य<sup>५</sup> भावाभावौ प्रयोगतोऽनुसर्तव्यौ । यथा । सज्जनः । सज्जणो । सज्जणो । सज्जिणुः । सम्भिकवू । सम्भिकवू । तनुणाः<sup>६</sup> । तनुणा । तनुणा । इत्यादि । सज्जा । उल्लङ्घं । इत्यत्र तु अश्रुदोति<sup>७</sup> निषेधः । तत्र च<sup>८</sup> बाङ्गलकान्नित्यमेव संधिः ॥

निस्सहः । दुस्सहः ।

### निर्दुरि वा ॥ १०० ॥

Hs. i, 13.

निर्दुरोरन्वहलो लोपो वा भवति । णिसहो ।

### दुरो रलुकि तु ॥ १०१ ॥

Hs. i, 115.

दुरो रेफलोपे सति आदेशत उत्तं तु<sup>९</sup> भवति । दूसहो । दुसहो । अन्वलोपाभावे कगटडिति<sup>१०</sup> सलोपे शोर्लुप्तयवरशोर्दिरिति<sup>११</sup> दीर्घे । णिसहो । दूसहो । बाङ्गलकात्सलोपाभावे । णिस्सहो । दुस्सहो ॥

### मन्तमणवन्तमाञ्जालुआलडरडल्लडल्लडत्ता<sup>१२</sup> मतुपः ॥ १०२ ॥

Hs. ii, 159.

मनुप्रत्ययस्य मन्तावादेशा यथाप्रयोगं भवन्ति । पुल्लमंतो । धणमणो । भन्तिवंतो । हणुमा । णेहाळू । लोप इति<sup>१३</sup> लोपः । जडाळो । गर्हरो । सोहिळ्ळो । दप्पळ्ळो<sup>१४</sup> । माणइत्तो<sup>१५</sup> । अत्र लोपो बाङ्गलकान्न भवति ॥ एतावत् । यावत् । तावत् । इयत् । कियत् ।

### वतुपो<sup>१६</sup> डित्तिञ्च एतल्लुक चैतद्यत्तदः ॥ १०३ ॥

Hs. ii, 156.

एतच्चत्तञ्चः परस्य वतुपो डित्<sup>१७</sup> इत्तिञ्च इति भवति । एतदो लुक च । एतावत् । इत्तिञ्चं । यावत् । जित्तिञ्चं । तावत् । तित्तिञ्चं ।

<sup>१</sup> ii, 3. <sup>२</sup> Pā. ii, 4, 71. <sup>३</sup> iii, 7. <sup>४</sup> एकैकं R and T.  
<sup>५</sup> vii, 2. <sup>६</sup> तनुणा T. <sup>७</sup> vii, 2. <sup>८</sup> T om. च. <sup>९</sup> ii, 3.  
<sup>१०</sup> iv, 45. <sup>११</sup> xii, 6. <sup>१२</sup> °आलुआल° Tri., °आळुआळ° R and T &  
°इळ्ळ° T; °इत्ता Tri.<sup>१</sup>, °इत्ता Tri.<sup>१</sup>, Tri.<sup>३</sup>, R, and T. <sup>१३</sup> iii, 7.  
<sup>१४</sup> दप्पिळ्ळो R. <sup>१५</sup> °इत्तो R and T. <sup>१६</sup> मतुपो Tri.<sup>१</sup> <sup>१७</sup> iv, 7.



Hs. ii, 157.

किमिदमश्च डेत्तिञ्चडित्तिलडेहं<sup>1</sup> ॥ १०४ ॥

किमिदंश्चामेतवत्तञ्च<sup>2</sup> परस्व वतुपो डित<sup>3</sup> एत्तिञ्च<sup>4</sup> इत्तिल एहह  
इत्यादेशा भवन्ति । एतल्लक् च । केत्तिञ्च । कित्तिलं । केहहं । एत्तिञ्च ।  
इत्तिलं । एहहं । एत्तिञ्च<sup>5</sup> । इत्तिलं । एहह<sup>6</sup> । जेत्तिञ्च<sup>7</sup> । जित्तिलं । जेहहं ।  
तित्तिञ्च<sup>8</sup> । तेत्तिञ्च । तित्तिलं । तेहहं ॥

युष्मदीयः ।

Hs. ii, 147.

केर इदमर्थे ॥ १०५ ॥

इदमर्थे<sup>9</sup> विहितस्व छप्रत्ययस्य<sup>10</sup> केरो भवति । अर्थपर इति<sup>11</sup> तकारः ।  
तुम्हकेरो ॥

पोनत्वम् ।

Hs. ii, 154.

त्वस्य तु डिमात्तणौ ॥ १०६ ॥

त्वप्रत्ययस्य डित<sup>12</sup> इमा त्तण इत्येतौ तु<sup>13</sup> भवतः । पोणिमा । पोणत्तणं ।  
पचे । पोणत्तं । त्वस्येति किम् । पोणत्ता । पोणदा ॥

चन्द्रः ।

Hs. ii, 164.

स्वार्थे तु कश्च ॥ १०७ ॥

स्वार्थे कप्रत्ययस्तु<sup>14</sup> भवति । ककारोच्चारणं पैशाचिकभाषार्थम्<sup>15</sup> ।  
चंदओ ॥

हसिता ।

Hs. ii, 145.

इरश्शीलाद्यर्थस्य ॥ १०८ ॥

शीलधर्मसाध्वर्थविहितस्य तृनादेः<sup>16</sup> प्रत्ययस्य इर इति भवति ।  
हसनशीलः । हसिरो ॥

Hs. iii, 132

तादर्थ्ये डेस्तु ॥ १०९ ॥

तादर्थ्ये डेः सस्तु<sup>17</sup> भवति । देवस्त<sup>18</sup> । देवाय । देवार्थमित्यर्थः ॥

<sup>1</sup> डेहहं Tri., ओडह R and T. <sup>2</sup> R and T om. च. <sup>3</sup> iv, 7.

<sup>4</sup> एत्तिह R and T. <sup>5</sup> एत्तिञ्च R. <sup>6</sup> T om. these three words.

<sup>7</sup> जेत्तिञ्च R and T. <sup>8</sup> xii, 103. <sup>9</sup> Pā. iv, 3, 120.

<sup>10</sup> Thus Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>; Tri.<sup>2</sup>, R, and T om. छ; Pā. iv, 3, 1.

<sup>11</sup> xii, 43. <sup>12</sup> iv, 7. <sup>13</sup> ii, 3. <sup>14</sup> xx, 4.

<sup>15</sup> Pā. iii, 2, 135. <sup>16</sup> iv, 18; ii, 3. <sup>17</sup> देवस्त R and T.

## THIRTEENTH SECTION.

अथाव्ययविभागः ॥

पुनर्<sup>1</sup> ।

शिष्टुडनपुनरि तु ॥ १ ॥

Hs. i, 65.

नपुनर्शब्दे<sup>2</sup> अन्त्यहलः शिदिकारो<sup>3</sup> लुक् च तु<sup>4</sup> भवति । णउणाद् ।  
 णउणा । पचे । णउण । णउणो इति तु सिद्धावस्थायामतो ङो विसर्ग  
 इति<sup>5</sup> ङोआदेशे द्रष्टव्यम् । पुणार् इति च दृश्यते ॥  
 उपरि ।

त्तुत उपरिगुरुके ॥ २ ॥

Hs. i, 108,  
109.

उपरिगुरुकयोरादेरकारस्य अत्त्वं तु<sup>4</sup> भवति । खरेभ्यो वक्रादाविति<sup>6</sup>  
 बिन्दुः । अवरिं । उवरिं<sup>7</sup> ॥

यथा । तथा । अथवा । न वाव्ययोत्खातादाविति<sup>8</sup> ब्रह्मः । जह ।  
 जहा । तह । तहा । अहव । अहवा ॥  
 सदा ।

इत्तु सदादौ ॥ ३ ॥

Hs. i, 72.

सदादिष्वादेराकारस्य इत्त्वं तु<sup>4</sup> भवति । सह । सञ्जा ॥  
 इति भणितम् ।

इतौ तो वाक्यादौ ॥ ४ ॥

Hs. i, 91.

वाक्यादिभूते इतिशब्दे तकारसंवन्धिन इत अङ्गवति । इअ भणिअं ॥  
 यावत् । तावत् ।

एवमेवदेवकुलप्रावारकयावज्जीवितावटार्तमानता- Hs. i, 271.

वति वः ॥ ५ ॥

एवमेवादिष्वन्तर्वर्तमानस्य वकारस्याचा सहितस्य<sup>9</sup> जुत्वा भवति ।  
 अन्त्यलोपः<sup>10</sup> । जा । जाव । ता । ताव ॥  
 इदानीम् ।

<sup>1</sup> T om. this word. <sup>2</sup> R and T om. न. <sup>3</sup> ii, 5. <sup>4</sup> ii, 3.  
<sup>5</sup> vii, 28. <sup>6</sup> xii, 2. <sup>7</sup> अपरि । उपरि T. <sup>8</sup> xii, 25.  
<sup>9</sup> °स्याच्सहितस्य T. <sup>10</sup> T om. this word ; vii, 2.

Hē. ii, 134.

एणिहं एत्ताहे इदानीमः ॥ ६ ॥

इदानीमित्यस्य एणिहं एत्ताहे इति वा भवतः । एणिहं । एत्ताहे ।  
पथे बिन्दौ<sup>1</sup> । स्वरस्य बिम्बमोति<sup>2</sup> ब्रह्मः । इच्छाणि<sup>3</sup> ।  
कुच ।

Hē. ii, 161.

हित्यहास्त्रलः<sup>4</sup> ॥ ७ ॥

चलो हि त्य ह इति चयो भवन्ति । चतसि च किमो व्य इति<sup>5</sup>  
कादेशः । कहि<sup>6</sup> । कत्य । कह ॥  
मधुरावत्<sup>7</sup> ।

Hē. ii, 150.

र्व वतेः ॥ ८ ॥

वतेः र्व इत्यादेशो भवति । बाहुजकादादेरपि रेफस्येत्संज्ञा<sup>8</sup> ।  
मङ्गरञ्च ॥  
सर्वतः ।

Hē. ii, 160.

दोत्तो तसः ॥ ९ ॥

तसप्रत्ययस्य दो त्तो इत्येतौ तु<sup>9</sup> भवतः । सञ्चदो । सञ्चत्तो । पथे ।  
अतो ङो विसर्ग इति<sup>10</sup> ङोच्चादेशः । सञ्चओ ॥  
शतकृत्वः ।

Hē. ii, 158.

ल्लुत्तं कृत्वसः ॥ १० ॥

कृत्वसुचो लानुबन्धो<sup>11</sup> ऊत्तमिति भवति । सञ्चऊत्तं ॥  
शनिः ।

Hē. ii, 168.

शनैसो डिञ्चं<sup>12</sup> ॥ ११ ॥

शनैश्चन्दात्स्वार्थे ङित्<sup>13</sup> इञ्चं इति भवति । सणिञ्चं ॥  
मनाक् ।

Hē. ii, 169.

मनाको डञ्चं च वा ॥ १२ ॥

मनाक्चन्दात्स्वार्थे ङित्<sup>13</sup> अञ्चं इञ्चं च<sup>14</sup> वा<sup>15</sup> भवतः । मणञ्चं ।  
मणिञ्चं । मणा<sup>16</sup> ।

<sup>1</sup> iii, 10. <sup>2</sup> v, 5. <sup>3</sup> इच्छाणी R, इच्छाणि T. <sup>4</sup> हिं T.  
<sup>5</sup> vii, 4. <sup>6</sup> कहि R and T. <sup>7</sup> मधुरावत् R and T. <sup>8</sup> iv, 19.  
<sup>9</sup> ii, 3. <sup>10</sup> vii, 28. <sup>11</sup> ii, 4. <sup>12</sup> लुङिञ्चं Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>  
<sup>13</sup> iv, 7. <sup>14</sup> T om. च. <sup>15</sup> R om. वा. <sup>16</sup> T om. this word.

अभ्युपगमे आम् <sup>1</sup> ॥ १३ ॥

Hs. ii, 177.

अभ्युपगमे आम् <sup>1</sup> इत्यव्ययं प्रयोज्यम् ॥

तं वाक्योपन्यासे ॥ १४ ॥

Hs. ii, 178.

तं इत्यव्ययं वाक्योपन्यासे प्रयोज्यम् ॥

णइचेअचिअच्च <sup>2</sup> एवार्थे ॥ १५ ॥

Hs. ii, 184.

अवधारणार्थे <sup>3</sup> णइ चेअ चिअ च <sup>1</sup> इति चत्वारः प्रयोज्याः <sup>5</sup> ॥

हडि <sup>6</sup> निर्वेदे ॥ १६ ॥

Hs. ii, 192.

निर्वेदे हड्योति प्रयोज्यम् ॥

मिवपिवविवविअवव्व इवार्थे ॥ १७ ॥

Hs. ii, 182.

इवार्थे <sup>7</sup> मिव पिव विव विअ व व्व इति षट् वा <sup>4</sup> प्रयोज्याः ॥

किरइरहिर किलार्थे ॥ १८ ॥

Hs. ii, 186.

किर इर हिर इति किलार्थे वा प्रयोज्याः ॥

अम्मो <sup>9</sup> आश्चर्ये ॥ १९ ॥

Hs. ii, 208.

अम्मो इत्याश्चर्ये प्रयोज्यम् ॥

आनन्तर्ये णवरिअ <sup>10</sup> ॥ २० ॥

Hs. ii, 188.

णवरिअ इत्यानन्तर्ये प्रयोज्यम् ॥

केवले णवर <sup>11</sup> ॥ २१ ॥

Hs. ii, 187.

केवलेऽर्थे णवर इति प्रयोज्यम् ॥

वा सख्या मामिहळाहळे <sup>12</sup> ॥ २२ ॥

Hs. ii, 195.

सख्या आमन्त्रणे <sup>13</sup> मामि हळा हळे इति वा प्रयोज्यम् ॥

<sup>1</sup> आम् Tri.<sup>1</sup> and T. <sup>2</sup> अच्च Tri., अच्च R and T. <sup>3</sup> अण्येऽर्थे R.

<sup>4</sup> अच्च R and T.

<sup>5</sup> प्रयोज्यत्वाः T.

<sup>6</sup> हड्यो Hs. ii, 192.

<sup>7</sup> T om. this word.

<sup>8</sup> T om. वा.

<sup>9</sup> अंहो Tri.<sup>3</sup>, अहो Tri.<sup>2</sup>

and T. <sup>10</sup> णवरि Tri.<sup>1</sup> <sup>11</sup> T om. this Sūtra.

<sup>12</sup> अहलाहळे

Tri.<sup>2a</sup> and Tri.<sup>3</sup>

<sup>13</sup> सख्यामन्त्रणे T.

Hs. ii, 196.

दे संमुखीकरणे च ॥ २३ ॥

संमुखीकरणे चकारात्सख्या आमन्त्रणे च दे इति प्रयोज्यम् ॥

Hs. ii, 190.

अणणाई नञर्थे ॥ २४ ॥

नञर्थे अण णाई इति प्रयोज्यम् ॥

Hs. ii, 207.

मस्ते<sup>1</sup> विमर्शे ॥ २५ ॥

विमर्शे मस्ते इति प्रयोज्यम् ॥

Hs. ii, 191.

माङ्<sup>2</sup> मार्थे ॥ २६ ॥

माङ् इति मार्थे प्रयोज्यम् ॥

Hs. ii, 183.

लक्षणे जेणतेण ॥ २७ ॥

जेण तेण इत्येती लक्षणे प्रयोज्यी ॥

Hs. i, 172.

त्वोऽवापोताः<sup>3</sup> ॥ २८ ॥

अव अप उत इत्येते ओ इति तु<sup>4</sup> प्रयोज्याः। ओआरो। अवतारः अपका-  
रो<sup>5</sup> वा। ओ विरएमि। उत विरचयामि<sup>6</sup>। पचे<sup>7</sup>। अवआरो। इत्यादि ॥  
प्रत्येकम् ।

Hs. ii, 210.

प्रत्येकमः पाडिण्कंपाडिक्कं<sup>8</sup> ॥ २९ ॥पाडिण्कं<sup>9</sup>। पाडिक्कं ॥

Hs. ii, 212.

इहरा इतरथा ॥ ३० ॥

Hs. ii, 211.

उअ<sup>10</sup> पश्य ॥ ३१ ॥उअह<sup>11</sup> इति च दृश्यते ॥

इति सकलविद्याविशारदस्य समुद्रबन्धयज्वनः सूनुना

सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राकृतरूपवतारे

प्राकृतभाषायां सुबन्तविभागः समाप्तः ॥

<sup>1</sup> मस्ते Tri. <sup>2</sup> माङ् Hs. ii, 191. <sup>3</sup> त्वोद्वा° Tri.<sup>2</sup> and Tri.<sup>3</sup>;  
°पोता: Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2b</sup>, °पोतो: Tri.<sup>2a</sup> and Tri.<sup>3</sup>, °पोत R and T.  
<sup>4</sup> ii, 3. <sup>5</sup> Thus Tri.; अपतारो R and T. <sup>6</sup> Thus Tri.;  
वित्तामि R, वित्यामि T. <sup>7</sup> R and T om. this word. <sup>8</sup> R and  
T om. this Sūtra (Tri. ii, 1, 69). <sup>9</sup> T om. this word. <sup>10</sup> उअ  
Tri.<sup>1</sup>, उव Tri.<sup>2</sup>, Tri.<sup>3</sup>, R, and T. <sup>11</sup> उअह Tri.<sup>1</sup>, उवह Tri.<sup>2</sup> and  
Tri.<sup>3</sup>, इवह R and T.

## FOURTEENTH SECTION.

अथ तिङ्मन्त्रविभक्तयः<sup>1</sup> प्रदर्शने ॥

हसे हसने । सह मर्षणे । वर्तमाने लट्<sup>2</sup> । हस्ति । सह ते । इति स्थिते ।

लटस्तिप्ताविजेच्<sup>3</sup> ॥ १ ॥

Hs. iii, 139.

लडादेशी तिप् त इत्येती प्रत्येकमिच् एच् इति भवतः । चकारौ ऊरचितीति<sup>4</sup> विशेषणार्था । इजादीनां प्रत्येकं तिवाद्यादेशत्वाच्च धातूनां परस्मैपदित्वादिति विशेषाभावः । हलोऽगित्यगागमः<sup>5</sup> । वा लङ्लोडित्वम्<sup>6</sup> । अपद् इति<sup>7</sup> निषेधाद्यादेशगुणवृद्धयो<sup>8</sup> न भवन्ति । हसेद् । हसद् । हसे । हस । सहद् । सह । सह । सह । द्वित्वविवक्षायां द्विवचनस्य बङ्गवचनमिति<sup>9</sup> शिञ्शौ भवतः ।

भिक्षौ नित्तेदरे ॥ २ ॥

Hs. iii, 142.

लडादेशी शिञ्शौ<sup>10</sup> । तयोः<sup>11</sup> न्ति न्ते इरे इति त्रयो भवन्ति । हसेति । हसंते । हसेदरे । हसंति । हसंते । हसदरे । सहंति । सहंते । सहदरे । सहंति । सहंते । सहदरे । इरादेशे एत्त्वपचे लोप इत्येकारलोपे<sup>12</sup> । हसिरे । सहिरे । इति रूपमित्ये ।

सिप्थ्यास्सेसि<sup>13</sup> ॥ ३ ॥

Hs. iii, 140.

लडादेशी सिप्थ्यासी प्रत्येकं से सि इति भवतः । हसेसे । हससे । हसेसि । हससि । सहसे । सहसे । सहसि । सहसि ।

थध्वमित्याहचौ ॥ ४ ॥

Hs. iii, 143.

लडादेशी थध्वमी प्रत्येकमित्या हच् इति<sup>14</sup> भवतः । हचि चकार इहहचोर्हस्वेति<sup>15</sup> विशेषणार्था । वा लङ्लोडित्वे<sup>16</sup> लोप इत्येकारलोपः<sup>17</sup> । हसित्या । सहित्या । एत्त्वाभावपचे बङ्गनाधकारादेकपदेऽपि<sup>18</sup> गुणे<sup>19</sup> संयोग इति<sup>20</sup> स्वरूपेण ह्रस्वे च । हसेत्या । सहेत्या । हादेशे । हसेह । हसह । सहह । सहह ।

<sup>1</sup> तिङ्मन्त्रविभक्तयः R. <sup>2</sup> Pā. iii, 2, 123. <sup>3</sup> ०विचेचि Tri.<sup>1</sup>, ०विचेच् Tri.<sup>2</sup> <sup>4</sup> xiv, 13; ऊरचितीति T. <sup>5</sup> xii, 90. <sup>6</sup> xii, 91. <sup>7</sup> iii, 2. <sup>8</sup> Pā. vi, 1, 78, 87, and 88. <sup>9</sup> iv, 8. <sup>10</sup> Pā. iii, 4, 78. <sup>11</sup> R om. this word. <sup>12</sup> iii, 7. <sup>13</sup> ०सी Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>8</sup> <sup>14</sup> T om. इति. <sup>15</sup> xviii, 10. <sup>16</sup> xii, 91. <sup>17</sup> iii, 7. <sup>18</sup> बाङ्गलकाधि० T; iii, 1 and 2. <sup>19</sup> Pā. vi, 1, 87. <sup>20</sup> iv, 25.

Hs. iii, 141.

मि मिबिटौ<sup>1</sup> ॥ ५ ॥

लडादेशौ मिबिटौ मि इति भवतः ।

Hs. iii, 154.

तु मौ ॥ ६ ॥

अदन्ताद्यातोर्मी परे आत्तु<sup>2</sup> भवति । हसामि । पचे एत्तेन<sup>3</sup> । हसेमि ।  
उभयाभावपचे । हसमि । एवं सहामि । सहेमि । सहमि ।

Hs. iii, 144.

मोममु मस्महिङ्<sup>4</sup> ॥ ७ ॥

लडादेशौ मस्महिङ्गौ मो म मु इति त्रयो भवन्ति ।

Hs. iii, 155.

मोममुष्विच्च ॥ ८ ॥

अकारान्ताद्यातोर्मीममुषु परेषु अत इत्त्वं चकारादात्त्वं च तु<sup>2</sup> भवति ।  
हसिमो । हसिम । हसिमु । हसामो । हसाम । हसामु । उभयाभावे एत्त्वे<sup>3</sup> ।  
हसेमो । हसेम । हसेमु । सर्वाभावपचे<sup>5</sup> । हसमो । हसम । हसमु ।  
एवं सहिमो । सहिम । सहिमु । सहामो । सहाम । सहामु । सहेमो ।  
सहेम । सहेमु । सहमो । सहम । सहमु ॥

भू सत्तायाम् ।

Hs. iv, 60.

होहुवहवा भुवस्तु ॥ ९ ॥

भवतेर्धातोः हो ऊव हव इति त्रय आदेशास्तु<sup>2</sup> भवन्ति । होइ ।  
ऊवइ । हवइ ।

Hs. iv, 238.

अचोऽचाम् ॥ १० ॥

धातुष्वचां स्थाने अचो बङ्गलं भवति । हिवइ । शेषं हसिवत् ।

Hs. iv, 240.

त्वनतः ॥ ११ ॥

अकारान्तवर्जितस्याजन्तस्य धातोरगागमस्तु<sup>2</sup> भवति । तिप्पिपोः  
इजादिषु चतुर्ष्वपि<sup>6</sup> प्राप्तिषु<sup>7</sup> ।

<sup>1</sup> मिमिबिटौ Tri.<sup>3</sup> <sup>2</sup> ii, 3. <sup>3</sup> xii, 91. <sup>4</sup> °हिङ् Tri., °हिङ्गौ R and T. <sup>5</sup> सर्वाभावे R. <sup>6</sup> इजादिष्वपि चतुर्षु T. <sup>7</sup> xiv, 1 and 3.

## अत एवैचसे ॥ १२ ॥

Hs. iii, 145.

इति तिप्पिपोरादेशी एच् से<sup>1</sup> इत्येतावकारान्तादेव भवतो नान्यस्या-  
दिति नियमात् एच् से इत्येती न भवतः । वा लङ्लोडित्यत्वम्<sup>2</sup> ।  
होएद् । होएए । होअद् । होअए । होइ । होएसे । होअसे । होएसि ।  
होअसि । होसि । अचादी<sup>3</sup> ।

हुरचिति<sup>4</sup> ॥ १३ ॥

Hs. iv, 61.

चिह्वर्जिते प्रत्यये परे भुवो ऊ इत्यादेशस्तु<sup>5</sup> भवति । लनत इत्यगागमे<sup>6</sup> ।  
ऊएन्ति । ऊअन्ति । पचे । ऊन्ति । ऊादेशाभावपचे । होएन्ति । होअन्ति ।  
होन्ति । ऊएन्ते । ऊअन्ते<sup>7</sup> । ऊन्ते । होएन्ते । होअन्ते । होन्ते । ऊएइरे ।  
ऊअइरे । ऊइरे । होएइरे । होअइरे । होइरे । अत एवैचसे इति<sup>8</sup>  
नियमात् से न भवति । ऊएसे । ऊअसे । ऊएसि<sup>9</sup> । ऊअसि । ऊसि ।  
ऊएइत्या । ऊअइत्या । होएइत्या । होअइत्या । होइत्या । हचि<sup>10</sup>  
चित्त्वेन ऊादेशाभावः<sup>11</sup> । होएह । होअह । होह । ऊआमि । ऊएमि ।  
ऊअमि । ऊमि । होआमि । होएमि । होअमि । होमि । ऊइमो । ऊइम ।  
ऊइमु । ऊआमो । ऊआम । ऊआमु । ऊएमो । ऊएम । ऊएमु । होइमो ।  
होइम । होइमु । होआमो । होआम । होआमु । होएमो । होएम ।  
होएमु । होअमो । होअम । होअमु । ऊमो । ऊम । ऊमु । होमो ।  
होम । होमु । आदेशानामभावपचे । भू इ । इति स्थिते ।

## उवर्णस्यावः ॥ १४ ॥

Hs. iv, 233.

धातोरन्त्यस्योवर्णस्य अव इत्यादेशो भवति । भवद् । शेषं हसिवत् ।  
ऊादेशे<sup>11</sup> तु विधानसामर्थ्याद्वादेशाभावः । अवादेशे क्रियमाणे  
हवादेशेनैव<sup>12</sup> सिद्धत्वात् व्यर्थं स्यात् ॥

पुनरपि हसादिषु लयेव विशेषः प्रदर्शिते ।

<sup>1</sup> xiv, 1 and 3. <sup>2</sup> xii, 91. <sup>3</sup> अचादी T; xiv, 2. <sup>4</sup> ऊरचिति  
Tri.<sup>2</sup> and Tri.<sup>3</sup>, ऊरचि Tri.<sup>1</sup>, ऊचिति R and T. <sup>5</sup> ii, 2.

<sup>6</sup> xiv, 11. <sup>7</sup> R om. this word. <sup>8</sup> xiv, 12. <sup>9</sup> R om.  
this word. <sup>10</sup> xiv, 4. <sup>11</sup> xiv, 13. <sup>12</sup> xiv, 9; ऊादेशे R.



Hö. iii, 177.

लङ्लटोश्च जर्जार्<sup>1</sup> ॥ १५ ॥

लङ्लटोश्चकाराद्विधादिषु<sup>2</sup> च विहितस्य स्थाने रिती<sup>3</sup> ज जा  
इत्येती भवतः ।

Hö. iii, 169.

ज्जाज्जे<sup>4</sup> ॥ १६ ॥

ज्जा ज्ज इत्येतयोः परतोऽत<sup>5</sup> एत्वं भवति । हसेज्ज । हसेज्जा ।  
पुष्पचयेऽथेते एव रूपे ॥

Hö. iii, 178.

मध्ये चाजन्तात् ॥ १७ ॥

अजन्ताद्वातोः प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये चकारात्मत्वयानां च स्थाने  
रिती<sup>3</sup> ज जा इत्येती भवतो लङ्लटोर्विधादिषु च । होज्जइ । होज्जाइ ।  
इत्यादि । न त्वनत इत्यगागमः<sup>6</sup> । ज्जाज्ज इत्येत्वम्<sup>7</sup> । होएज्जाइ ।  
होज्ज । होज्जा । होएज्ज । होएज्जा । झ्यादी<sup>8</sup> । ज्जइरे । ज्ज्जाइरे<sup>9</sup> ।  
इत्यादि । ज्जएज्जइरे । ज्जएज्जाइरे । ज्जज्ज । ज्जजा । ज्जएज्ज ।  
ज्जएज्जा । अन्ये त्वन्येषामपि लकाराणामिमावादेशाविच्छन्ति । होज्ज ।  
भवति भवेत् भवतु अभवत् अभूत् बभूव भूयात् भविता भविष्यति  
अभविष्यद्वा ॥

चिज् चयने । धूज् कम्पने ।

Hö. iv, 241.

णो हश्च चिजिपूश्रुधूस्तुहुलभ्यः<sup>10</sup> ॥ १८ ॥

चि जि पू श्रु धू सु ऊ लू इत्येतेभ्यः परो ण<sup>11</sup> इत्यागमो भवति ।  
तत्संनियोगेन हश्च । दीर्घस्य च ह्रस्वः<sup>12</sup> । चिणइ । अचोऽचामित्यचि<sup>13</sup> ।  
चुणइ । धुणइ<sup>14</sup> । बज्जलाधिकारात्क्वचिद्विकल्पः<sup>15</sup> । तच्च ।

Hö. iv, 237.

योरेइ ॥ १९ ॥

इश्च उश्च युः । तस्य धातोःरिवर्णोर्वर्णयोरेदोती यथासंख्यं भवतः ।

<sup>1</sup> जर्जारी Tri.<sup>3</sup> <sup>2</sup> Pā. iii, 3, 161. <sup>3</sup> iv, 19. <sup>4</sup> ज्जाज्जे Tri.,  
ज्जाज्जोः R and T. <sup>5</sup> T om. ऽत. <sup>6</sup> xiv, 11. <sup>7</sup> xiv, 16.  
<sup>8</sup> xiv, 2. <sup>9</sup> ज्जइरे । ज्ज्जाइरे R and T. <sup>10</sup> T om.  
this compound. <sup>11</sup> ण Tri., णो R and T. <sup>12</sup> दीर्घस्य ह्रस्वस्य R.  
<sup>13</sup> xiv, 10. <sup>14</sup> T om. this word. <sup>15</sup> iii, 1.

उच्चिणर् । उच्चैर् । उच्चैर्<sup>१</sup> । इत्यादि । अस्त्रोवर्णस्याप इत्यस्य<sup>२</sup>  
प्रयोगवशात् व्यवस्था द्रष्टव्या । शेषं पूर्ववत् ॥

दुक्कञ् करणे ।

कृजः कुणः ॥ २० ॥

Hs. iv, 65.

कृजः कुण इति तु<sup>३</sup> भवति । कुणर् । हसिवत्प्रक्रिया । पञ्चे ।

अर उः ॥ २१ ॥

Hs. iv, 234.

धातोरन्त्यस्य अन्वर्णस्य अर इति भवति । करर् ॥

वृष सेचने । कृष आकर्षणे । मृष तितिचायाम् । हृष तुष्टौ ।

अरि वृषाम् ॥ २२ ॥

Hs. iv, 235.

वृषप्रकाराणां धातूनामृवर्णस्य अरि इत्यादेशो भवति । शोस्सल्<sup>४</sup> ।  
हलोऽक्<sup>५</sup> । वरिसर् । करिसर् । मरिसर् । हरिसर् ॥

रुष रोषे । शुष शोषणे । पुष पुष्टौ । दुष वैकृत्ये । तुष प्रीती ।

रुषगेऽचो<sup>६</sup> दिः ॥ २३ ॥

Hs. iv, 236.

रुषादिषु धातुष्वचो दीर्घो भवति । रुसर । सूसर । पूसर । दूसर ।  
तूसर ॥

शक्नु शक्ती । षच सेचने । चुट छेदने । कुप कोपे । णश्च अदर्शने ।

शकगे ॥ २४ ॥

Hs. iv, 230.

शकादिष्वन्त्यस्य द्वे रूपे भवतः । सक्कर् । सच्चर् । तुट्टर् । कुप्पर् ।  
णस्सर् । अचोऽचामिति<sup>७</sup> बाङ्गलके दीर्घे । णासर । नासर वा ॥

अस भुवि । अस र् । अस ए । इति स्थिते । अस्तेरिति वर्तमाने ।

तिङान्थि ॥ २५ ॥

Hs. iii, 148.

अस्तेस्तिवादिना सह अत्यि इत्यादेशो भवति । तिङ्शब्देन तिबाद्या-  
देशा इजादयः<sup>८</sup> परिगृह्यन्ते । अत्यि सो । अत्यि ते । अस सि । अस से ।  
इति स्थिते ।

<sup>१</sup> उच्चैर् R and T. <sup>२</sup> xiv, 14. <sup>३</sup> ii, 3. <sup>४</sup> iv, 29. <sup>५</sup> xii, 90.  
<sup>६</sup> ऽचो Tri. ; R and T om. it. <sup>७</sup> xiv, 10. <sup>८</sup> xiv, 1.

Hs. iii, 146.

सिना सिल्<sup>1</sup> ॥ २६ ॥

अस्तेः सिना मध्यमपुरुषैकवचनेन सह लिप्ति<sup>2</sup> इति भवति। तुमं सि।  
सेआदेशे तु। अत्यि तुमं। वज्रवचने। अत्यि तुम्हे। उत्तमपुरुषे।

Hs. iii, 147.

त्वस्तेर्म्होम्हि<sup>3</sup> ममोमिना<sup>4</sup> ॥ २७ ॥

अस्तेर्म मो मि<sup>5</sup> इत्यादेशैः सह यथासंख्यं म्ह म्हो म्ह इत्यादेशास्तु<sup>6</sup>  
भवन्ति। अस्ति। मिह। स्तः। म्ह। म्हो। पचे। अत्यि अहं। अत्यि अम्हे ॥  
लिङ्लोटोः। विधिनिमन्त्रणान्मन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् लोट  
चेति<sup>7</sup> लिङ्लोटौ।

Hs. iii, 173.

एकस्मिन्नथमादेर्विध्यादिषु दुसुमु ॥ २८ ॥

विध्यादर्थविहितानां प्रथमादिपुरुषाणामेकले वर्तमानानां प्रत्ययानां  
स्थाने यथासंख्यं दु सु मु इत्यादेशा भवन्ति। हसउ। लोटि। वा  
लङ्लोटित्वेत्त्वम्<sup>8</sup>। हसेउ। सर्वत्र एत्वाभावे लिङ्वद्रूपम्। हसेत् हसतु  
वेत्यर्थः। मध्यमपुरुषैकले।

Hs. iii, 175.

लुगिज्जहीज्जस्विज्जेऽतः ॥ २९ ॥

अकारात्परस्व<sup>9</sup> सोर्लुक् इज्जहि इज्जमु इज्जे इति त्रय आदेशाय तु<sup>6</sup>  
भवन्ति। हस<sup>10</sup>। वज्रलाधिकादिपदेषु<sup>11</sup> गुणे<sup>12</sup>। हसेज्जहि। हसेज्जमु।  
हसेज्जे। लोटि एत्वे<sup>8</sup>। हसे। हसेइज्जहि। हसेइज्जमु। हसेइज्जे।

Hs. iii, 174.

सोस्तु<sup>13</sup> हि ॥ ३० ॥

सोर्मध्यमपुरुषैकवचनादेशस्य<sup>11</sup> हि इत्यादेशस्तु<sup>6</sup> भवति। हसहि। लोटि।  
हसेहि। ह्यादेशाभावे। हसमु। हसेमु। सर्वत्र हसेः हस वेत्यर्थः। हसमु।  
लोटि एत्वे<sup>8</sup>। हसेमु। अत्र मोममुष्वितोत्त्वं<sup>15</sup> न भवति। तत्र साहचर्येण  
वज्रवचनादेशस्य मु इत्यस्य ग्रहणात्। हसेयं हसानि वेत्यर्थः।  
वज्रत्वविवक्षायां।

<sup>1</sup> लिप्ति Tri.; R om. the Sūtra. <sup>2</sup> ii, 4. <sup>3</sup> Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2</sup> om. तु. <sup>4</sup> मिममोमुना T. <sup>5</sup> अस्तेर्म म मो मु T. <sup>6</sup> ii, 3. <sup>7</sup> Pā. iii, 3, 161 and 162. <sup>8</sup> xii, 91. <sup>9</sup> अकारान्तात्परस्य T. <sup>10</sup> T om. हस. <sup>11</sup> iii, 1 and 2. <sup>12</sup> Pā. vi, 1, 87. <sup>13</sup> सेस्तु Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup> <sup>14</sup> xiv, 28. <sup>15</sup> xiv, 8; ष्वित्वं R and T.

## बहौ <sup>1</sup> नुहमो ॥ ३१ ॥

Hs. iii, 176.

विध्याद्यर्थविहितानां बद्धत्वे वर्तमानानां प्रथमपुरुषादिप्रत्ययानां स्थाने यथासंख्यं नु ह मो इत्यादेशा भवन्ति । हसंतु । हसेंतु<sup>2</sup> । हसन्तु हसेयुर्वा । हसह । हसेह । हसेत हसत वेत्यर्थः । मोममुष्वच्च<sup>3</sup> । हसिमो । हसामो । हसेमो । हसमो । हसेम हसाम वेत्यर्थः । एवं सहउ । सहेउ<sup>4</sup> । होअउ<sup>5</sup> । होउ<sup>6</sup> । इत्यादि । तत्र होआदेशे त्वनत इत्यगागमाभावि<sup>7</sup> अत इति वचनात्<sup>8</sup> लुगादयो न भवन्ति । होहि । होमु । लङ्लुटोश्च जर्जारित्वादेशयोः<sup>9</sup> लिङि ।

## त्विज्जास्मिडः ॥ ३२ ॥

Hs. iii, 165.

लिङस्त्वादेशाज्ज इत्यस्मात्पर इकारस्तु<sup>10</sup> प्रयोक्तव्यः । जाज्ज इत्येत्त्वम्<sup>11</sup> । हसेज्जइ । पचे । हसेज्ज । जारादेशे । हसेज्जा । मध्ये चाज्जनादित्यनयोरादेशपचे<sup>12</sup> । होज्ज<sup>13</sup> । मध्यभूते । होज्जउ । जारि । होज्जाउ । होज्जा । लोटि । हसेज्ज । हसेज्जा । होज्जउ । होज्ज । होज्जाउ । होज्जा ॥ लृलुटोः ।

## भविष्यति हिरादिः ॥ ३३ ॥

Hs. iii, 166.

भविष्यदर्थविहिते प्रत्यये परे तस्मैवादिः हि इति प्रयोक्तव्यः ।

## एच्च क्क्षातुंतव्यभविष्यति ॥ ३४ ॥

Hs. iii, 157.

क्क्षातुंतव्येषु भविष्यत्कालविहिते<sup>11</sup> च प्रत्यये परे<sup>15</sup> अत एत्वं चकारादित्वं च भवति । इजादौ हिलुक च वेति<sup>16</sup> चापकासटस्तिताविति<sup>17</sup> लङ्विषयोक्ता इजादयो लृलुटोर्भवन्ति । हसेहिर । हसिहिर ।<sup>18</sup> हसेहिण । हसिहिण<sup>19</sup> । हसेहिंति । हसिहिंति । हसेहिंते । हसिहिंते । हसेहिरे । हसिहिरे । हसेहिसे । हसिहिसे । हसेहिंसि । हसिहिंसि । हसेहित्या । हसिहित्या । हसेहिह । हसिहिह । उत्तमपुरुषकत्वे ।

<sup>1</sup> बहौ Tri., बहूनां R and T. <sup>2</sup> R om. this word. <sup>3</sup> xiv, 8.

<sup>4</sup> सहइ । सहेइ R and T. <sup>5</sup> होअइ T. <sup>6</sup> होइ T, हो R.

<sup>7</sup> xiv, 11. <sup>8</sup> xiv, 29. <sup>9</sup> xiv, 15. <sup>10</sup> ii, 3. <sup>11</sup> xiv, 16.

<sup>12</sup> xiv, 17. <sup>13</sup> होज्जा R and T. <sup>14</sup> ऽविहितेषु R and T.

<sup>15</sup> च प्रत्ययेषु च परेषु T. <sup>16</sup> xiv, 40. <sup>17</sup> xiv, 1.

<sup>18</sup> T adds हसेहि. <sup>19</sup> हसिण T.

Hs. iii, 169.

सी<sup>1</sup> ॥ ३५ ॥

धातोः परे भविष्यति काले मेः स्थाने सं इति वा भवति । बाङ्गलका-  
दादेरपि रेफस्वेत्संज्ञा<sup>2</sup> । हसेस्सं । हसिस्सं ।

Hs. iii, 167.

हास्सा मिमोमुमे वा ॥ ३६ ॥

भविष्यदर्थे उत्तमपुरुषादेशेषु मि मो म मु इत्येतेषु<sup>3</sup> परेषु तेषामेवादी  
हा स्सा इत्येती वा प्रयोक्तव्यौ । हसिहामि<sup>4</sup> । हसेहामि । हसिस्सामि ।  
हसेस्सामि । पचे । हसेहिमि । हसिहिमि । बङ्गले ।

Hs. iii, 168.

हिस्साहित्या मुमोमस्य ॥ ३७ ॥

भविष्यति मु मो म इत्येतेषां स्थाने हिस्सा हित्या इत्येती धातोः परौ  
वा प्रयोक्तव्यौ । हसेहिस्सा । हसिहिस्सा । हसेहित्या । हसिहित्या । हास्सा  
मिमोमुमे वेति<sup>5</sup> हास्सादेशयोः । हसेस्सामो । हसिस्सामो । हसेस्सामु ।  
हसिस्सामु । हसेस्साम । हसिस्साम<sup>6</sup> । हसेहाम । हसिहाम । बाङ्गलकाङ्गसि-  
विषये भोक्तोः परतो हा न भवति । हसेहामो । हसेहामु<sup>7</sup> । पचे । हसेहिमो ।  
हसिहिमो । हसेहिमु । हसिहिमु<sup>8</sup> । हसेहिम । हसिहिम<sup>9</sup> । एवं सहेहिह ।  
सहिहिह<sup>10</sup> । इत्यादि ॥

कृञि । अन्यथेति वर्तमाने ।

Hs. iv, 214.

आ भूतभविष्यति च कृजः ॥ ३८ ॥

कृजोऽन्वस्य आ इत्यादेशो भवति भूतभविष्यत्प्रत्यये<sup>11</sup> । चकारात्तुं-  
त्यङ्कासु च परतः । काहहिह । अपदेऽपि बाङ्गलकात्संधो<sup>12</sup> । काही ।  
करिष्यति कर्ता वेत्यर्थः । उत्तमपुरुषैकत्वे ।

<sup>1</sup> सम् Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2</sup>, सरं Tri.<sup>3</sup>, रसं T. <sup>2</sup> iv, 19. <sup>3</sup> xiv, 5 and 7. <sup>4</sup> R om. this word. <sup>5</sup> xiv, 36. <sup>6</sup> R om. this word.  
<sup>7</sup> हाहामो । हाहामु R, हसामो । हसामु T. <sup>8</sup> हसिमु T. <sup>9</sup> R om. these two words. <sup>10</sup> सहिहि R. <sup>11</sup> T om. भवति भूत°. <sup>12</sup> iii, 1 and 2.

कृदो हं<sup>1</sup> ॥ ३९ ॥

Hs. iii, 170.

करोतेर्ददातेश्च भविष्यति विहितस्य मेः स्थाने हं इति वा प्रयोक्तव्यम्<sup>2</sup> ।  
काइहं । पचे । काहिमि । इत्यादि ॥  
दृशिर् प्रेषणे । गच्छु गतौ ।

डच्छ<sup>3</sup> दृशिगम इजादौ हिलुक च वा ॥ ४० ॥

Hs. iii, 172.

दृशिगमिभ्यां भविष्यदादेशेष्विजादिषु<sup>4</sup> परेषु डिदच्छ<sup>5</sup> इति वा  
भवति । हेलुक च वा भवति । एष त्वातुमित्तेकारेकारौ<sup>6</sup> । दच्छेइ ।  
दच्छेइ । दच्छेहिइ । दच्छेहिइ । गच्छेइ । गच्छेइ । गच्छेहिइ । गच्छेहिइ ।  
पचे । दरिसिहिइ । इत्यादि ।

भिदिविदिच्छिदो डेच्छ ॥ ४१ ॥

Hs. iii, 172.

भिदिविदिच्छिदिभ्यो भविष्यदादेशेष्विजादिषु<sup>7</sup> डिदच्छ<sup>8</sup> इति वा  
भवति । हिलुक च वा । भेच्छेइ<sup>9</sup> । भेच्छेइ । भेच्छेहिइ । भेच्छेहिइ । एवं  
वेच्छेइ । वेच्छेइ । इत्यादि ।

डोच्छ<sup>10</sup> वचिमुचिरुदिश्रुभुजः ॥ ४२ ॥

Hs. iii, 172.

वचिमुचिरुदिश्रुभुजिभ्यो भविष्यदादेशेष्विजादिषु डिदोच्छ<sup>11</sup> भवति ।  
हिलुक च वा । वोच्छेइ<sup>12</sup> । मोच्छेइ । रोच्छेइ । सोच्छेइ । मोच्छेइ ।  
इत्यादि । सर्वत्रोत्तमपुरुषैकले ।

उं मेच्छात्ततः<sup>13</sup> ॥ ४३ ॥

Hs. iii, 171.

उच्छेच्छेच्छोच्छानां यस्त्वेकारस्ततः परस्य मेडिदमित्यादेशो<sup>14</sup> वा  
भवति । दच्छं । गच्छं । भेच्छं । वेच्छं । छेच्छं । मोच्छं । रोच्छं ॥

लृटि त्वविशेषः । लङ्लृटोश्च जर्जार्<sup>15</sup> । हसेज्ज । हसेज्जा । इत्यादि ।  
मध्ये चाजन्तात्<sup>16</sup> । होज्जेहिइ । होज्जेहिइ । होज्ज<sup>17</sup> । होज्जाहिइ ।  
होज्जा । इत्यादि ॥

लृडि ।

<sup>1</sup> कृदो हं Tri., कृदोर्हं R and T. <sup>2</sup> भवति T. <sup>3</sup> डेच्छ R.

<sup>4</sup> xiv, 1; R and T add च. <sup>5</sup> डिदच्छ R; iv, 7. <sup>6</sup> त्वातु°  
R and T; xiv, 34. <sup>7</sup> T adds च. <sup>8</sup> iv, 7. <sup>9</sup> भेच्छेइ R and T.

<sup>10</sup> डोच्छे R. <sup>11</sup> डिदोच्छ R; iv, 7. <sup>12</sup> वोच्छेइ etc. R. <sup>13</sup> मेच्छा° T.

<sup>14</sup> iv, 7. <sup>15</sup> xiv, 15. <sup>16</sup> xiv, 17. <sup>17</sup> होज्जा T.

Hs. iii, 180.

## माणन्तील् च लृङः ॥ ४४ ॥

लृङो लिती<sup>1</sup> माणन्ती<sup>2</sup> चकाराद्रिती<sup>3</sup> जञी च भवतः । अत्र लृङः  
स्थाने<sup>4</sup> माणन्ती आदेशी<sup>5</sup> । न तु तदादेशानां तिवादीनां स्थाने । न तु  
लृङ्मात्रस्य । तेन माणन्तान्तयोः कृदन्तत्वात्प्रातिपदिककार्यं स्यात् न स्याच्च  
जजान्तयोरित्याङ्गः । अत्र च प्रमाणं वङ्गलाधिकारसहकृतः<sup>6</sup> प्रयोगः ।  
एष क्तातुमित्येकारेकारौ<sup>7</sup> । हसेमाणं । हसिमाणं । हसेत । हसित ।  
ज्जाज्ज इत्येत्वम्<sup>8</sup> । हसेज्ज । हसेज्जा । अहसिथ्यदित्यर्थः ॥

लुङ्लङ्लिट्सु ।

Hs. iii, 163.

हल ईञः<sup>9</sup> ॥ ४५ ॥

हलन्ताद्वातोः परस्य भूतार्थस्य लुङादिप्रत्ययस्य ईञ<sup>10</sup> इत्यादिशो भवति ।  
हसीञ<sup>11</sup> । अहासीत अहसत् जहास वा । वाङ्मलाकादङागमाभावो  
ऽङागमाभावश्च<sup>12</sup> । अत्र विषये सर्वत्रागागमस्यालोप इलोप इत्यन्ये ।  
अह पेच्छह<sup>13</sup> रज्जतणञो । इत्यादिषु भूतार्थेषु वर्तमानार्थप्रयोगात्  
तद्वात्ययश्चेति<sup>14</sup> व्यत्ययवचनेन साधवः ॥

डुङ्गञ् करणे ।

Hs. iii, 162.

भूतार्थस्य सीञहीञही<sup>15</sup> ॥ ४६ ॥

भूतार्थस्य लुङादिप्रत्ययस्य स्थाने सीञ हीञ ही इति चयो भवन्ति ।  
हल ईञ<sup>16</sup> इति विधानात्स्वरान्तादयं विधिः । आ भूतभविष्यतीत्वा-  
कारः<sup>17</sup> । कासीञ । काहीञ । काही । अकार्षीत अकरोत् चकार वा ॥  
अस भुवि ।

Hs. iii, 164.

## अहेस्यासी तेनास्तेः ॥ ४७ ॥

अस्तेस्तेन भूतार्थेन प्रत्ययेन सह अहेसि आसि इति भवतः । अहेसि  
सी । तुमं । अहं वा । एवम् आसि ॥

भावकर्मणोः । वर्भावकर्मणि तु यङ्लुक चेति<sup>18</sup> वर्तमाने ।

<sup>1</sup> ii, 4. <sup>2</sup> T adds आदेशी. <sup>3</sup> iv, 19. <sup>4</sup> लृङ्स्थाने T. <sup>5</sup> T om.  
this word. <sup>6</sup> iii, 1. <sup>7</sup> xiv, 34. <sup>8</sup> xiv, 16. <sup>9</sup> ईञ Tri.,  
ईआ T. <sup>10</sup> ईआ T. <sup>11</sup> हसीआ T. <sup>12</sup> Pā. vi, 4, 71; xii, 90.  
<sup>13</sup> पेच्छह T. <sup>14</sup> iv, 64. <sup>15</sup> सीहोचही Tri.<sup>1</sup>, सिंहचहि Tri.<sup>2</sup>  
and Tri.<sup>3</sup> <sup>16</sup> ईआ T; xiv, 45. <sup>17</sup> xiv, 38. <sup>18</sup> xiv, 51.

### द्वे गमिगे ॥ ४८ ॥

Hā. iv, 249.

गमादिधातोरन्त्यस्य द्वे रूपे भवतो भावकर्मणि । तत्संनियोगेन यको  
लुक् च । हस्सइ । हस्सए । पचे ।

### ईअइज्जी यक् ॥ ४९ ॥

Hā. iii, 180.

ईअ इज्ज इत्येतौ यगापद्यते । हसीअइ । हसीअए । हसिज्जइ ।  
हसिज्जए । पूर्ववदगागमाभावः<sup>1</sup> ॥

डुक्कञ् करणे ।

### ईर हकृतृजाम्<sup>2</sup> ॥ ५० ॥

Hā. iv, 250.

हकृतृजृणामन्त्यस्य भावकर्मणि ईर इति तु<sup>3</sup> भवति । तत्संनियोगेन  
यग्लुक् च । कीरइ । कीरए । पचे । अर उः<sup>4</sup> । करीअइ । करीअए ॥  
श्रु श्रवणे ।

### वर्भावकर्मणि तु<sup>3</sup> यग्लुक् च ॥ ५१ ॥

Hā. iv, 242.

भावकर्मणोश्चिजिपूशुधूसुङ्गलूभ्यः<sup>6</sup> परी रित्<sup>7</sup> वगागमस्तु<sup>8</sup> भवति ।  
यग्लुक् च तत्संनियोगेन । सुव्वइ । सुव्वए । पचे णागमे<sup>9</sup> । सुणीअइ ।  
सुणीअए । सुणिज्जइ । सुणिज्जए ॥

लिङ्गलोटोः । हस्सउ । हसीअउ । हसिज्जउ । कीरउ । करीअउ ।  
करिज्जउ । लकारत्रयेऽपि जजादेशयोः<sup>10</sup> हस्सेज्ज<sup>11</sup> । हसीएज्ज । हसिज्जेज्ज ।  
हस्सेज्जा । हसीएज्जा । हसिज्जेज्जा<sup>12</sup> । कीरेज्ज । कीरेज्जा । करीएज्ज<sup>13</sup> ।  
करीएज्जा । करिज्जेज्ज<sup>14</sup> । करिज्जेज्जा । इत्यादि ॥

अथ लिङ्ग्यव विशेषः । त्विज्जाल्लिङ्गः<sup>15</sup> । हस्सेज्जइ । हसीएज्जइ ।  
हसिज्जेज्जइ<sup>16</sup> । कीरेज्जइ । करीएज्जइ । करिज्जेज्जइ<sup>17</sup> । इत्यादि । अन्येषु  
लकारेषु भावकर्मविषयस्याप्रसिद्धत्वात् न प्रपद्यते ॥

<sup>1</sup> See the commentary on xiv, 45. <sup>2</sup> °तृजाम् Tri., °तृजृणाम्  
R and T. <sup>3</sup> ii, 3. <sup>4</sup> इः R and T; xiv, 21. <sup>5</sup> T om. तु.

<sup>6</sup> R and T om. ङ्ग; xiv, 18. <sup>7</sup> iv, 19. <sup>8</sup> Pā. i, 1, 46.

ii, 3. <sup>9</sup> xiv, 18. <sup>10</sup> xiv, 15. <sup>11</sup> हसेज्ज R and T. <sup>12</sup> हसेज्जा ।

हसीअज्जा । हसिज्जज्जा R and T. <sup>13</sup> T om. this word.

<sup>14</sup> करिज्जज्ज R, करिज्जज्जा T. <sup>15</sup> xiv, 32. <sup>16</sup> हसेज्जइ ।

हसिज्जइ । हसिज्जज्जइ R and T. <sup>17</sup> करिज्जज्जइ R and T.



## FIFTEENTH SECTION.

अथ णिजन्तविभागः ॥

हस् इ । इति स्थिते ।

Hs. iii, 149.

णिजदेदावावे ॥ १ ॥

अत् एत् आव आवे इति चतुरो णिजाप्नोति । तकारस्तावन्मा-  
चदर्शनार्थः ।

Hs. iii, 153.

अदेल्लुक्वात्खोरतः ॥ २ ॥

अत् एत् लुक<sup>1</sup> इत्येतेषु णिचः स्थाने विहितेषु आदेरकारस्य आत्वं  
भवति । हासर्<sup>2</sup> । हासेर् । हसावर् । हसावेर् । तावन्माचदर्शनार्था-  
त्तकारादाव<sup>3</sup> आवे इति द्वयोरपि ग्रहणाच्च<sup>4</sup> त्वात्त्वानि<sup>5</sup> न भवन्ति ।  
हासंति । हासिंति । हासावंति । हासावेति । हाससि । हासेसि । हसावसि ।  
हासविसि । हासह । हासेह । हसावह । हसावेह । हासमि । हासेमि ।  
हसावमि । हसावेमि । हासमो । हासम । हासमु । हासेमो । हासेम ।  
हासेमु । हसावमो । हसावम । हसावमु । हसावेमो । हसावेम ।  
हसावेमु । एवमेजादिष्वप्युदाहार्यम्<sup>6</sup> । तथा । साहर् । होअर्<sup>7</sup> ।  
कारर् । हासेज्ज । हासेज्जा । होएज्जर् । होएज्जर् । होएज्ज ।  
होएज्जा<sup>8</sup> । इत्यादि यथाप्रयोगमुन्नेयम् ॥

भावकर्मणोः ।

Hs. iii, 152.

लुगाविल् भावकर्मक्ते ॥ ३ ॥

भावकर्मविहिते प्रत्यये क्तप्रत्यये च परे लुकं लितमावि<sup>9</sup> च णिजाप्नोति ।  
हासीअर् । अदेल्लुकीत्यात्वम्<sup>10</sup> । हसावीअर् । हासिज्जर् । हसाविज्जर् ।  
अजादेश्चोः<sup>11</sup> । हासिज्जेज्ज । हासिज्जेज्जा । हसाविज्जेज्ज । हसाविज्जे-  
ज्जा<sup>12</sup> । इत्यादि ॥

<sup>1</sup> T om. लुक. <sup>2</sup> हासार् T. <sup>3</sup> °नार्थतकारा° T. <sup>4</sup> xv, 1.<sup>5</sup> त्वात्वं xiv, 6; इत्वं xiv, 8.<sup>6</sup> xiv, 1.<sup>7</sup> होअर्हि T.<sup>8</sup> हासज्ज । हासज्जा । होअज्जर् । होअज्जार् । होअज्ज । होअज्जा  
R and T. <sup>9</sup> ii, 4. <sup>10</sup> xv, 2. <sup>11</sup> xiv, 15. <sup>12</sup> °विज्जेज्जा T.

## SIXTEENTH SECTION.

अथ धात्वादेशाः केचिदुच्यन्ते ॥

रुधो न्यम्भौ ॥ १ ॥

Hs. iv, 218.

बधेरन्त्यस्य न्य भ इत्येती भवतः । रुंधद् । रुंभद् ॥

छिदिभिदो न्दः<sup>१</sup> ॥ २ ॥

Hs. iv, 218.

छिदिभिदोरन्त्यस्य न्द इति भवति । छिंदद् । भिंदद् ॥

वेष्टेः ॥ ३ ॥

Hs. iv, 221.

वेष्ट वेष्टन इत्यस्यान्त्यस्य ङो भवति । कण्टडेत्यादिना<sup>२</sup> षलोपः । वेढद् ॥

अन्यस्य हनखनोः ॥ ४ ॥

Hs. iv, 244.

हनखनोरन्त्यस्य भावकर्मणो रिन्त्यकारस्तु<sup>३</sup> भवति । तत्संनियोगेन यग्लुक् च । हम्मद् । हणिज्जद् । खम्मद् । खणिज्जद् । बाङ्गलकाञ्चन्तेः कर्तर्यपि । हम्मद् । हन्तीत्यर्थः ॥

बन्धो न्यः ॥ ५ ॥

Hs. iv, 247.

बन्धेः न्य इत्यस्य भावकर्मणि रित् झस्तु<sup>३</sup> भवति । यग्लुक् च । बज्झद् । बंधिज्जद् ॥

अर्जेर्विढप्पः ॥ ६ ॥

Hs. iv, 251.

अर्ज आर्जेन इत्यस्य भावकर्मणि विढप्प इति तु<sup>४</sup> भवति । यग्लुक् च । विढप्पद् । अज्जिज्जद् ॥

णप्पणज्जौ ज्ञः ॥ ७ ॥

Hs. iv, 252.

आनातेर्भावकर्मणि णप्पणज्जौ तु<sup>४</sup> भवतः । यग्लुक् च । णप्पद् । णज्जद् । पञ्चे ।

<sup>१</sup> °भिदो न्दः Tri. and R, °भिदोर्न्दः T. <sup>२</sup> iv, 45. <sup>३</sup> iv, 19 ; ii, 3. <sup>४</sup> ii, 3.

Hs. iv, 7.

जाणमुणौ ज्ञः ॥ ८ ॥

इति जाणमुणादेशयोः<sup>१</sup> । जाणिज्जइ । मुणिज्जइ । ज्ञञ्जोरिति<sup>२</sup> एत्वे ।  
णाइज्जइ ॥

Hs. iv, 256.

महेर्घेप्पः ॥ ९ ॥

महेर्भावकर्मणि घेप्प इत्यादेशसु<sup>३</sup> भवति । यग्लुक् च । घेप्पइ ।  
गहिज्जइ ॥

Hs. iii, 161.

दीसल् दशेः ॥ १० ॥

दृशेर्भावकर्मणि लित्<sup>४</sup> दीस इत्यादेशो भवति । यग्लुक् च । दीसइ ॥

Hs. iv, 49.

रावो रञ्जयतेः ॥ ११ ॥

रञ्जयतेर्णिजन्तस्य राव इति वा भवति । रावेइ । रंजेइ<sup>५</sup> ॥

Hs. iv, 35.

आसंघस्संभावेः ॥ १२ ॥

संभावयतेरासंघ इति वा भवति । आसंघइ । संभावेइ ॥

Hs. iv, 47.

वळ<sup>६</sup> आरोपेः<sup>७</sup> ॥ १३ ॥

आरोपेः<sup>७</sup> वळ इत्यादेशो वा भवति । वळइ । आरोवेइ<sup>८</sup> ॥

Hs. iv, 41.

प्रावेरोब्बाळपब्बाळौ<sup>९</sup> ॥ १४ ॥

प्रावयतेः ओब्बाळ पब्बाळ इत्यादेशौ वा भवतः । ओब्बाळइ ।  
पब्बाळइ । पावेइ ॥

Hs. iv, 32.

दशेर्दीवदक्खावदंसाः<sup>१०</sup> ॥ १५ ॥

दर्शयतेर्दीव दक्खाव दंस इति त्रय आदेशा वा भवन्ति । दावइ ।  
दक्खावइ । दंसइ । पवे । दरिसइ ॥

<sup>१</sup> °देशौ T. <sup>२</sup> ज्ञाञ्जो R and T; xii, 16. <sup>३</sup> ii, 3. <sup>४</sup> ii, 4; R places लित् before भवति. <sup>५</sup> रंजेइ R and T. <sup>६</sup> वळव Tri.<sup>१</sup> and Tri.<sup>२</sup>, वळ Tri.<sup>३</sup> <sup>७</sup> आरोपे: Tri., आरोपे: R and T. <sup>८</sup> आरोवेइ R. <sup>९</sup> °रोब्बाळपब्बाळौ Tri.<sup>१</sup> and Tri.<sup>२</sup>, °रोब्बाळपब्बाळौ Tri.<sup>३</sup> <sup>१०</sup> °दक्खव° Tri.

यापेर्जवः ॥ १६ ॥

Hs. iv, 40.

यापयतेर्जव इत्यादेशो वा भवति । जवइ । जावेइ<sup>1</sup> ॥

स्यस्समः खा ॥ १७ ॥

Hs. iv, 15.

संपूर्वस्य स्थायतेः खा भवति । संखाअइ । संखाइ ॥

विस्सुः पम्हुसविसरौ<sup>2</sup> ॥ १८ ॥

Hs. iv, 75.

विस्सरतेः पम्हुसविसरौ भवतः । पम्हुसइ । विसरइ । विम्हरइ इति  
तु ऽमम्मसङ्गामिति<sup>3</sup> म्हुत्वे द्रष्टव्यम् ॥

धो दहः<sup>4</sup> अदः ॥ १९ ॥

Hs. iv, 9.

अदित्यवयात्परस्य धाञो दह इति भवति । अग्रदुदीत्यन्यलोपा-  
भावः<sup>5</sup> । सइहइ ॥

नेस्सदेर्मज्जः ॥ २० ॥

Hs. iv, 123.

निपूर्वस्य सदेर्मज्ज इति भवति । द्विनीचुप्रवासिष्वित्युत्तम<sup>6</sup> ।  
गुमज्जइ । गुमज्जइ ॥

पृच्छेः पुच्छः<sup>7</sup> ॥ २१ ॥

Hs. iv, 97.

पृच्छेः पुच्छ इति भवति । पुच्छइ ॥

तुवरजअढी<sup>8</sup> त्वरेः ॥ २२ ॥

Hs. iv, 170.

त्वरतेः तुवर जअढ इत्यादेशौ भवतः । तुवरइ । जअढइ ।

अतिडि तुरः ॥ २३ ॥

Hs. iv, 172.

तिङ्बर्जिते तुरो भवति । तुरिओ ।

शतृतिडि तूरः<sup>9</sup> ॥ २४ ॥

Hs. iv, 171.

शतरि तिङि च त्वरेः तूर इति भवति । तूरंतो । तूरइ ॥

अथ वैकल्पिकाधिकारः ।

<sup>1</sup> जावेइ R and T. <sup>2</sup> °वीसरौ Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2</sup> <sup>3</sup> xii, 44.

<sup>4</sup> दह Tri., R, and T. <sup>5</sup> vii, 2. <sup>6</sup> iv, 44. <sup>7</sup> पुच्छ पृच्छेः Tri.<sup>1</sup>, .

पुच्छः पृच्छेः Tri.<sup>2</sup>, पुच्छः प्रछः Tri.<sup>3</sup> <sup>8</sup> °जअढी Tri.<sup>3</sup> <sup>9</sup> Tri. places

तूरः before शतृ°; °तिङोः Tri.<sup>3</sup>

Hs. iv, 62.

पृथक्स्पष्टे णिव्वटः<sup>1</sup> ॥ २५ ॥

पृथग्भूते स्पष्टे च कर्तरि भूवो णिव्वट इत्यादेशो भवति । णिव्वटर् ।  
पृथक् स्पष्टो वा भवतीत्यर्थः ।

Hs. iv, 63.

प्रभौ हुप्पः ॥ २६ ॥

प्रभुकर्तृकस्य ऋप्पो भवति । पऋप्पर् । पहरर् ।

Hs. iv, 56.

रा वेर्लियः<sup>2</sup> ॥ २७ ॥

विपूर्वस्य लीङ् श्लेषण इत्यस्य रा इति तु<sup>3</sup> भवति । विराश्चर् ।

Hs. iv, 59.

धुवो धूजः ॥ २८ ॥

धूवो धुव इति तु<sup>4</sup> भवति । धुवर् । धुणर् ।

Hs. iv, 58.

हणश्शृणोतेः<sup>5</sup> ॥ २९ ॥

श्रु अवण इत्यस्य हण इति तु<sup>3</sup> भवति । हणर् । सुणर् ।

Hs. iv, 132.

विसूरश्च खिदेः ॥ ३० ॥

खिद देन्य इत्यस्य विसूरश्चकाराञ्जूरश्च वा भवति । विसूरर् ।  
जूरर् । खिज्जर्<sup>6</sup> ॥

Hs. iv, 168.

भाराक्रान्ते नमेर्णिसुडः<sup>7</sup> ॥ ३१ ॥

भाराक्रान्ते कर्तरि नमेर्णिसुडस्तु<sup>8</sup> भवति । णिसुडर्<sup>9</sup> । भाराक्रान्तो  
नमतीत्यर्थः ॥

Hs. iv, 188.

भघेर्बुक्कः ॥ ३२ ॥

भघेर्बुक्क इति तु<sup>3</sup> भवति । बुक्कर् । भसर्<sup>10</sup> ॥

<sup>1</sup> निव्वटः Tri.<sup>1</sup>, णिव्वटः Tri.<sup>2</sup>, निव्वटः Tri.<sup>3</sup>      <sup>2</sup> वेर्लियः Tri.<sup>1</sup>  
<sup>3</sup> ii, 3.      <sup>4</sup> R places तु after भवति; ii, 3.      <sup>5</sup> हणश्शृ Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2</sup>,  
हण शृ Tri.<sup>3</sup>, R, and T.      <sup>6</sup> T om. this word.      <sup>7</sup> नमेर्णिसुडः Tri.<sup>1</sup>  
and Tri.<sup>2</sup>, नमेर्णिसुडः Tri.<sup>3</sup>; T om. the Sūtra.      <sup>8</sup> नमेर्णिसुडस्तु T;  
ii, 3.      <sup>9</sup> णिसुडर् T.      <sup>10</sup> हसर् R.

संदिशोऽप्याहः<sup>1</sup> ॥ ३३ ॥

Hs. iv, 180.

संदिशेरप्याह इति वा भवति । अप्याहइ । संदिसइ ॥

विसट्टो दलेः<sup>2</sup> ॥ ३४ ॥

Hs. iv, 178.

दलेर्विसट्ट इत्यादेशो वा भवति । विसट्टइ । दलइ ॥

विकसेः कोआसवोसट्टौ ॥ ३५ ॥

Hs. iv, 195.

विकसतेः कोआस वोसट्ट इत्यादेशो तु<sup>3</sup> भवतः । कोआसइ । वोसट्टइ ।  
विअसइ ॥

वळगगचडमारुहेः<sup>4</sup> ॥ ३६ ॥

Hs. iv, 206.

आरूपूर्वस्य वहेर्वळगग चड इत्यादेशो वा भवतः । वळगगइ । चडइ ।  
आरुहइ ॥

#### SEVENTEENTH SECTION.

अथ कृत्सु विशेषः प्रदर्शयते ॥

क्ते ॥ १ ॥

Hs. iii, 156.

क्तप्रत्यये परे अत इत्वं भवति । हसिअं । णमिअं । नमिअं वा ।

हू क्ते ॥ २ ॥

Hs. iv, 64.

क्तप्रत्यये परे भुवो ह इति भवति । हअं । णिजन्ते<sup>5</sup> तु । लुगाविल्  
भावकर्मक्त इति<sup>6</sup> लुगाविली । हासिअं । हसाविअं । केचिद्वाप्या-  
त्त्वमिच्छन्ति । हासाविओ<sup>7</sup> जणो सामळीए ।

गुर्वादिरविर्वा ॥ ३ ॥

Hs. iii, 150.

गुर्वादिणिचोऽवि इति वा भवति । सोसविअं । सोसिअं । तोसविअं ।  
तोसिअं ॥

<sup>1</sup> संदिशेरप्याहः T. <sup>2</sup> विसोट्टो दळेः Tri.<sup>1</sup> <sup>3</sup> ii, 3. <sup>4</sup> वळगग°  
Tri.; °चडचडुआ आरुहेः Tri.<sup>1</sup> <sup>5</sup> °न्तेषु T. <sup>6</sup> xv, 3. <sup>7</sup> हसा° T.

हसितव्य । इति स्थिते । हलोऽगित्यगागमः<sup>1</sup> । एष क्कातुमित्येकारे-  
कारौ<sup>2</sup> । मनथामिति<sup>3</sup> यकारलोपो द्वित्वं<sup>4</sup> च । हसेअञ्चं । हसिअञ्चं ॥

Hs. ii, 146.

तुमत्तुआणतूणाः क्लः ॥ ४ ॥

क्काप्रत्ययस्य तुम अत तुआण तूण इति चत्वारः स्युः । हसेउं ।  
हसिउं । हसेअ । हसिअ । हसेउआणं । हसेउआण । हसिउआणं ।  
हसिउआण । हसेऊणं । हसेऊण । हसिऊणं । हसिऊण । तुमुनि  
तुमादेशवद्दूपम् ॥  
यह उपादाने ।

Hs. iv, 210.

घेत्तुंतव्यक्कासु यहिः<sup>5</sup> ॥ ५ ॥

तुंतव्यक्कासु परतो यहिघेदिति भवति । घेत्तुं । असोरिति<sup>6</sup>  
निषेधात्पायो लुङ्ग<sup>7</sup> भवति । घेत्तञ्चं । क्का<sup>8</sup> । घेत्तुं । अदादेशे<sup>9</sup>  
बाङ्गलकात् घेदादेशो न । तत्र । गहिअ । इत्यादि भवति । घेत्तुआणं ।  
घेत्तुआण । घेत्तूणं । घेत्तूण ॥

Hs. iv, 211,  
212.

अन्यस्य वचिमुचिरुदिभुजां डोत ॥ ६ ॥

वचिमुचिरुदिभुजीनामन्त्यस्य तुंतव्यक्कासु परतो डिदोत<sup>10</sup> भवति ।  
बाङ्गलकादोदित्यत्र तकारस्येत्सञ्चा न भवति । वोत्तुं । वोत्तञ्चं ।  
वोत्तुआण । वोत्तूण । भोत्तुं । भोत्तञ्चं । भोत्तुआण । भोत्तूण । रोत्तुं ।  
रोत्तञ्चं । रोत्तुआण । रोत्तूण । भोत्तुं । भोत्तञ्चं । भोत्तुआण । भोत्तूण ॥

Hs. iv, 213.

ता दटो<sup>11</sup> दृशः ॥ ७ ॥

दृशेरन्त्यस्य तुंतव्यक्कासु परतस्तेषामेव प्रत्ययानामादिना तकारेण  
सह द्विसप्तष्टकारो<sup>12</sup> भवति । अततोऽदित्यकारः<sup>13</sup> । दटुं । दट्टञ्चं ।  
दट्टुआण । दट्टूण ॥

क्काजि । आ भूतभवित्यतोत्याकारः<sup>14</sup> । काउं । काअञ्चं । काउआण ।  
काऊण ॥

इति क्लृप्तिभागः ॥

इति<sup>15</sup> सकलविद्याविशारदस्य समुद्रबन्धयज्वनः सूनुना

सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राकृतरूपावतारे

प्राकृतभाषायां तिङन्तविभागः समाप्तः ॥

<sup>1</sup> xii, 90. <sup>2</sup> xiv, 34. <sup>3</sup> iv, 48. <sup>4</sup> iv, 4. <sup>5</sup> गृहे: Tri.<sup>3</sup>

<sup>6</sup> Tri. i, 3, 7. <sup>7</sup> iv, 26. <sup>8</sup> T om. क्का. <sup>9</sup> xvii, 4. <sup>10</sup> iv, 7.

<sup>11</sup> डो T. <sup>12</sup> ष्टकारो T. <sup>13</sup> iv, 3. <sup>14</sup> xiv, 38. <sup>15</sup> R om. इति.

## EIGHTEENTH SECTION.

अथ शीरसेन्यादिविभागः प्रदर्शयति ॥

तत्र शीरसेन्यां तावत् । जुत्तं इणं । एव्वं एदं । इति स्थितिः ।

अन्यादिदेति मो णः ॥ १ ॥

Hs. iv, 279.

अन्यान्कारात्परो णकारो वा भवति । इदेति । इकारे एकारे च परे । जुत्तमिणं । एव्वमेदं । पचे ।

शेषं प्राकृतवत् ॥ २ ॥

Hs. iv, 286.

उक्तादन्यत्कार्यं प्राकृतवदेव भवति । इति प्राकृतवद्भावात्तोऽचि वेति<sup>१</sup> मकारे । जुत्तमिणं । एव्वमेदं । तदभावे । बिन्दुर्लिति<sup>२</sup> बिन्दौ । जुत्तं इणं । एव्वं एदं ॥

आर्यशब्दस्य भेदः ।

र्यो य्यः ॥ ३ ॥

Hs. iv, 286.

र्य इत्यस्य य्य इति वा भवति<sup>३</sup> । शेषं प्राकृतवत्<sup>४</sup> । अज्जो । पचे । वर्यय्यां ज इति<sup>५</sup> जलम् । अज्जो ।

अतो ङ्सेर्दुदोश् ॥ ४ ॥

Hs. iv, 276.

अकारात्परोऽङ्सेः शितौ<sup>६</sup> दु दो इति भवतः । हितौ इत्याद्यपवादार्थं<sup>७</sup> वचनम् । अय्यादु । अय्यादो । अज्जादु । अज्जादो । बज्जवचने सुतो इत्यादौ<sup>८</sup> । अय्यासुतो । अय्येसुतो । इत्यादि ॥

पितृशब्दस्य भेदः ।

दस्तस्य शीरसेन्यामखोरचोऽस्तोः ॥ ५ ॥

Hs. iv, 260.

शीरसेन्यामखोरचः<sup>९</sup> परस्मात्तोस्तकारस्य<sup>१०</sup> दकारो भवति । विधा-  
नसामर्थ्यात्प्रायो लुङ्<sup>११</sup> भवति । पिदरो ॥

कथाशब्दस्य भेदः ।

<sup>१</sup> iii, 11. <sup>२</sup> iii, 10. <sup>३</sup> इति भवति वा T. <sup>४</sup> xviii, 2. <sup>५</sup> xii, 24.  
<sup>६</sup> ii, 5. <sup>७</sup> iv, 21. <sup>८</sup> iv, 27. <sup>९</sup> i, 5. <sup>१०</sup> i, 8. <sup>११</sup> iv, 26.



Hs. iv, 267.

यो धः ॥ ६ ॥

असोरखोरचः<sup>1</sup> परस्य यस्य<sup>2</sup> धो वा<sup>2</sup> भवति । कथा । पथे<sup>3</sup> । कहा ॥  
भगवत्शब्दस्य भेदः ।

Hs. iv, 265.

भवताम् ॥ ७ ॥

भवत्प्रकाराणां सौ परे नकारस्य भो भवति । बिन्दुः<sup>4</sup> । स्वरस्य  
बिन्दुमि<sup>5</sup> । भञ्जवं ॥  
राजन्शब्दस्य भेदः<sup>6</sup> ।

Hs. iv, 264.

मः ॥ ८ ॥

आमन्त्ये सौ परे नकारस्य मकारो वा भवति । हे रात्रं । पथे  
अन्त्यलोपः<sup>7</sup> । भो रात्र ॥  
कक्षुकिन्शब्दस्य भेदः ।

Hs. iv, 263.

आत्सी वामन्त्य<sup>8</sup> इनो नः ॥ ९ ॥

इनो नकारस्यामन्त्ये सौ परे आत्त्वं वा भवति । भो कंचुइआ ।  
पथे । डोडुकाविति<sup>9</sup> झुकि । कंचुई । कंचुइ ॥  
इदंशब्दे । इहेणं<sup>10</sup> अमेतोहादेशे ।

Hs. iv, 268.

इहहचोर्हस्य ॥ १० ॥

इदंशब्दस्य अध्मित्याहचाविति<sup>11</sup> विहितस्य हचप्रत्ययस्य च  
हकारस्य धकारो वा भवति । इध । इह ॥  
अथाव्ययानि ॥

Hs. iv, 262.

तावति खोर्वा ॥ ११ ॥

तावच्छब्दे आदेसस्य दो वा भवति । प्राकृतवज्झावादन्त्यलोपि<sup>12</sup>  
च एवमेवेति<sup>13</sup> वलोपस्य । ता । दा । दाव । ताव ॥

<sup>1</sup> xviii, 5. <sup>2</sup> T om. this word. <sup>3</sup> vi, 4. <sup>4</sup> iii, 10. <sup>5</sup> v, 5.  
<sup>6</sup> T om. the text and commentary of xviii, 8. <sup>7</sup> vii, 2.  
<sup>8</sup> आत्सी वा° Tri.<sup>1</sup>, आत्सावा° Tri.<sup>2</sup>, आ सावा° Tri.<sup>3</sup>, R, and T.  
<sup>9</sup> iv, 10. <sup>10</sup> इहेण R and T; vii, 14. <sup>11</sup> xiv, 4. <sup>12</sup> xviii, 2;  
vii, 2. <sup>13</sup> xiii, 5.

इदानीमो लदाणि<sup>1</sup> ॥ १२ ॥ Hs. iv, 277.  
इदानीमो लिहाणि<sup>2</sup> भवति । दाणिं<sup>3</sup> ॥

तस्मात्तोता<sup>4</sup> ॥ १३ ॥ Hs. iv, 278.  
तस्माच्छब्दः तो ता इति भवति<sup>5</sup> । तो । ता ॥

णं नन्वर्थे ॥ १४ ॥ Hs. iv, 283.

अम्महे<sup>6</sup> हर्षे ॥ १५ ॥ Hs. iv, 284.

हीही वैदूषके ॥ १६ ॥ Hs. iv, 285.  
विदूषकसंबन्धिनि हर्षे हीही इति प्रयोज्यम् ॥

एवार्थे व्येव<sup>7</sup> ॥ १७ ॥ Hs. iv, 280.  
अवधारणार्थे<sup>8</sup> व्येव<sup>9</sup> इति प्रयोज्यम् ॥

हंजे चेज्याहाने ॥ १८ ॥ Hs. iv, 281.  
अथ तिङन्ते विशेषः ॥

इजेचोर्दत् ॥ १९ ॥ Hs. iv, 278.  
तिप्तादेश्योरिजेचोर्दङागमो<sup>10</sup> भवति । टित्त्वादादिः<sup>11</sup> । हसदि ।  
हसदे । मध्यमवज्रत्वे । इहहचोर्हस्येति<sup>12</sup> धकारः । हसध । हसह ।  
इत्यादि ॥

भुवो भः<sup>13</sup> ॥ २० ॥ Hs. iv, 289.  
भवत्यादेशस्य<sup>14</sup> हकारस्य<sup>15</sup> भकारो वा भवति । भोदि । होदि ।  
भुवदि । ऊवदि । इत्यादि ॥  
सुहृल्लटोः ।

<sup>1</sup> लदाणि Tri., लदाणी R and T. <sup>2</sup> णी R and T; ii, 4.  
<sup>3</sup> दाणी R and T. <sup>4</sup> तस्मात्ता Tri. <sup>5</sup> भवतः R. <sup>6</sup> अम्महे Tri.  
<sup>7</sup> एव Tri. and T. <sup>8</sup> अवधारणे R. <sup>9</sup> एव T. <sup>10</sup> xiv, l.  
<sup>11</sup> Pā. i, 1, 46. <sup>12</sup> xviii, 10. <sup>13</sup> भः Tri., इभा R, इभौ T.  
<sup>14</sup> xiv, 9. <sup>15</sup> हकारो T, ह R.

Hs. iv, 275.

भविष्यति स्मिः ॥ २१ ॥

भविष्यत्प्रत्यये स्मिर्भवति । हिस्सादीनामपवादः<sup>1</sup> । हसिस्मिदि ।  
भविस्मिदि । हविस्मिदि ॥

Hs. iv, 271.

इन्द्रदूणी क्लः<sup>2</sup> ॥ २२ ॥

क्लाप्रत्ययस्य इञ्च दूण इति वा भवतः । हसिञ्च । हसिदूण ॥

Hs. iv, 272.

कृगमो डदुञ्चः<sup>3</sup> ॥ २३ ॥

कृगमिभ्यां परस्य क्वाप्रत्ययस्य डित्<sup>4</sup> अदुञ्च इति वा भवति<sup>5</sup> ।  
कदुञ्च । पचे । करिञ्च । करिदूण ॥

Hs. iv, 215.

छर्गमिथ्यमासाम् ॥ २४ ॥

गम् इष् यम् आस् इत्येतेषामन्त्यस्य रित्<sup>6</sup> ङो भवति । गच्छिञ्च ।  
गच्छिदूण ॥

इति श्रीरसेनीविभागः ॥

## NINETEENTH SECTION.

अथ मागधीविभागः ॥

पुरुषशब्दस्य भेदः । शेषं प्राकृतवदिति<sup>7</sup> प्राकृतवद्भावः ।

Hs. i, 110,  
111.रोर्भुकुटिपुरुषयोरित्<sup>8</sup> ॥ १ ॥

भुकुटिपुरुषयोः रेफसंन्धिन उकारस्य इत्त्वं भवति । शोस्त्विति<sup>9</sup>  
सञ् ।

Hs. iv, 288.

स्रोश्चौ<sup>10</sup> ॥ २ ॥

सकाररेफयोः झौ शकारलकारौ यथासंख्यं भवतः । पुलिश सु ।  
इति स्थिते<sup>11</sup> ।

<sup>1</sup> xiv, 33 ff. <sup>2</sup> क्लः Tri., क्तः R and T. <sup>3</sup> कृगमो ड° Tri.,  
कृगमोङ° R and T; °दुञ्चः Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2</sup>, °दुञ्च Tri.<sup>3</sup>, R, and T.  
<sup>4</sup> iv, 7. <sup>5</sup> इति भवति वा T. <sup>6</sup> iv, 19. <sup>7</sup> xviii, 2.  
<sup>8</sup> रो भुकुटी° Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>3</sup>; Tri.<sup>2</sup> and T om. इत्. <sup>9</sup> iv, 29.  
<sup>10</sup> स्रोश्चौ R and T. <sup>11</sup> Instead of the text and commentary of  
xix, 3, T has only पुलिशे.

सौ पुंस्येलतः ॥ ३ ॥

Hs. iv, 287.

पुञ्जि अकारस्य लिदेकारो<sup>1</sup> भवति सौ परे । सोर्लुक्<sup>2</sup> । पुलिशे ।

त्वाङ्गाहो ङसः ॥ ४ ॥

Hs. iv, 289.

अवर्णात्परस्य ङसो डिदाह<sup>3</sup> इति तु<sup>4</sup> भवति । पुलिशह । पुलिशश्च ।

आमो ङित्<sup>5</sup> ॥ ५ ॥

Hs. iv, 300.

अवर्णात्परस्यामो डाहादेशो ङित्वा भवति । ङित्त्वात्सानुनासिकोच्चारः<sup>6</sup> । पुलिशह । पुलिशणं । पुलिशण । ङसौ ।

मागध्यां शौरसेनीवत् ॥ ६ ॥

Hs. iv, 302.

मागध्यामुक्तादन्यत्कार्यं शौरसेनीवद्द्रष्टव्यम् । इति शौरसेनीवद्भावात् अतो ङसेर्दुदोशिति<sup>7</sup> दुदोशी । पुलिशदु । पुलिशदो ॥ हस्तिशब्दस्य भेदः । कगटडेति<sup>8</sup> सलोपे प्राप्ति ।

सस्सषोस्संयोगेऽयीष्मे ॥ ७ ॥

Hs. iv, 289.

सकारषकारयोः संयोगे वर्तमानयोः सकारो भवति । यीष्मशब्दे न भवति । हस्ती । संबुद्धौ शौरसेनीवद्भावात्<sup>9</sup> आत्सी वामन्त्य इतो न इत्यात्त्वम्<sup>10</sup> । हस्तिआ । पत्ते । हस्ती<sup>11</sup> । हस्ति ॥

अथ प्रातिपदिकावस्थायां विशेषः ॥

पिच्छिलः ।

छोऽनादौ च<sup>12</sup> ॥ ८ ॥

Hs. iv, 295.

अनादौ वर्तमानस्य कस्य शकाराकान्तश्चकारो भवति । पिच्छिले ॥ राक्षसः ।

छः<sup>13</sup> Xकः ॥ ९ ॥

Hs. iv, 296.

अखोः<sup>14</sup> लकारस्य जिह्वामूलोयाक्रान्तः ककारो भवति । खोश्छो<sup>15</sup> । संयोग इति<sup>16</sup> ब्रह्मः । लXकश्च ॥

<sup>1</sup> ii, 4. <sup>2</sup> iv, 6. <sup>3</sup> iv, 7. <sup>4</sup> ii, 3. <sup>5</sup> आङो मित् R. <sup>6</sup> ii, 6. <sup>7</sup> xviii, 4. <sup>8</sup> iv, 45. <sup>9</sup> xix, 6. <sup>10</sup> आ सावा° R and T; . xviii, 9; इति नत्वं R. <sup>11</sup> T om. these two words. <sup>12</sup> च Tri. <sup>13</sup> च Tri. <sup>14</sup> i, 5. <sup>15</sup> xix, 2. <sup>16</sup> iv, 25.

शुष्कः । सस्सघोस्सयोग इति<sup>1</sup> सकारः । शुस्को ॥  
अभिमन्युः । पुण्णवान् । प्राज्ञः । धनंजयः ।

Hs. iv, 293.

न्यायज्ञज्ञां जर् ॥ १० ॥

न्य ण्ण ञ्ण इत्येतेषां रिञ्जकारो<sup>2</sup> भवति । अहिमञ्जु<sup>3</sup> । मन्ताम-  
णवनेति<sup>4</sup> वन्तादेशः । पुञ्जवन्ते । पञ्जे<sup>5</sup> । ञ्णस्व यत्वविधानं ञ्णोरिति<sup>6</sup>  
यात्वबाधनार्थम् । धणञ्जण ॥  
जनः । यानम् । मयम् ।

Hs. iv, 292.

जयद्यां यः ॥ ११ ॥

जकारयकारयकाराणां यकारो भवति । ययो । याणं । मय्यं ।  
यस्व यत्वविधानमादेर्ज इत्यस्व<sup>7</sup> बाधनार्थम् ॥  
कोष्ठागारम् । पटुः ।

Hs. iv, 290.

ष्ठट्टौ स्टम् ॥ १२ ॥

षकाराक्रान्तषकारो द्विषत्तष्ठकारश्च सकाराक्रान्तं टकारमापद्येते<sup>8</sup> ।  
कोस्टागालं । पस्टे ॥  
उपस्थितः । अर्थपतिः ।

Hs. iv, 291.

स्थथौ स्तम् ॥ १३ ॥

स्थ र्थ इत्येते सकाराक्रान्तं तकारमापद्येते । दस्तस्तेति<sup>9</sup> दत्वम् ।  
उवस्तिदे । अस्तवदी ।  
अहम् । वयम् ।

Hs. iv, 301.

हगेऽहंवयमोः<sup>10</sup> ॥ १४ ॥

अहंवयमोर्हगे<sup>10</sup> भवति । हगे<sup>10</sup> ॥  
अथ तिङन्ते विशेषः ॥

<sup>1</sup> xix, 7. <sup>2</sup> iv, 19. <sup>3</sup> अभिञ्जु T. <sup>4</sup> xii, 102. <sup>5</sup> पञ्जो R.  
<sup>6</sup> xii, 16. <sup>7</sup> vii, 33. <sup>8</sup> उपद्यते T. <sup>9</sup> xviii, 5. <sup>10</sup> हगे Tri.<sup>1</sup>  
and Tri.<sup>3</sup>, भगे Tri.<sup>2</sup>, R, and T.

जो<sup>1</sup> व्रजेः ॥ १५ ॥

Hs. iv, 294.

व्रजतेर्जकारस्य अर्<sup>2</sup> भवति । रजेचोर्दडिति<sup>3</sup> दडागमः । वज्रदि ।  
वज्रदे<sup>4</sup> ॥

स्कः प्रेक्षाचक्षेः<sup>5</sup> ॥ १६ ॥

Hs. iv, 297.

प्रेक्षतेराचक्षतेच चक्ष स्को भवति । Xकस्यापवादः<sup>6</sup> । पेस्कदि ।  
आचस्कदि ॥

चिष्टस्तिष्ठस्य<sup>7</sup> ॥ १७ ॥

Hs. iv, 298.

तिष्ठ इत्यस्य चिष्ट<sup>7</sup> इति भवति । चिष्टदि<sup>8</sup> ॥

इति मागधीविभागः ॥

#### TWENTIETH SECTION.

अथ पैशाची ॥

प्रणिपतनशब्दस्य भेदः ।

शेषं शौरसेनीवत् ॥ १ ॥

Hs. iv, 323.

इति शौरसेनीवत्त्वात्प्राकृतवज्रावस्थापि सिद्धत्वात्<sup>9</sup> शवरामधक्षेति<sup>10</sup>  
रेफलोपः ।

नो नणोः पैशाच्याम् ॥ २ ॥

Hs. iv, 308.

पैशाच्यां नणोर्नो भवति । नस्य नत्वविधानं णत्वबाधनार्थम्<sup>11</sup> ।

तल्<sup>12</sup> तदोः ॥ ३ ॥

Hs. iv, 307.

तकारदकारयोर्लित्तो<sup>13</sup> भवति । तस्य तत्वविधिरादेशान्तरबा-  
धनार्थम् ।

<sup>1</sup> ज्यो अर् Tri.<sup>1</sup>, अर् Tri.<sup>2</sup>, जे Tri.<sup>3</sup>, जो R, जो T. <sup>2</sup> अर् Tri.<sup>1</sup>  
and Tri.<sup>2</sup>, जो R, जो T; iv, 19. <sup>3</sup> xviii, 19. <sup>4</sup> वज्रदि । वज्रदे R,  
वज्रदि । वज्रदे T. <sup>5</sup> चक्षि Tri.<sup>1</sup>, R, and T, चक्षः Tri.<sup>2</sup>, चक्षेः Tri.<sup>3</sup>  
<sup>6</sup> कस्या R, तस्या T; xix, 9. <sup>7</sup> चिष्ट Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2</sup>, चिष्ट Tri.<sup>3</sup>,  
चिष्ट R, चिष्ट T. <sup>8</sup> चिष्टदि R, चिष्टदि T. <sup>9</sup> xviii, 2. <sup>10</sup> iv, 32.  
<sup>11</sup> iv, 47. <sup>12</sup> तल् Tri., तत् R and T. <sup>13</sup> ii, 4.

Hs. iv, 324. न प्रायोलुक्कादिच्छल्षदशम्यन्तसूचोक्तम् ॥ ४ ॥  
प्रायो लुक्कगचजेत्यादिना<sup>1</sup> कल् षट्शमीसुधाशावसप्तपर्णे<sup>2</sup> इत्यन्तेनोक्तं  
न भवति । इति तकारस्य लुङ्<sup>3</sup> भवति पकारस्य वत्<sup>4</sup> च । पनपतनं<sup>5</sup> ।  
डसी ।

Hs. iv, 321. डसेस्तोतुशतः<sup>6</sup> ॥ ५ ॥  
अकारात्परस्य डसेः शिती<sup>7</sup> तो तु इत्येती भवतः । पनपतनातो<sup>8</sup> ।  
पनपतनातु<sup>8</sup> ॥  
शशिशब्दस्य भेदः । शीस्सलिति<sup>9</sup> सलो न प्रायोलुक्कादोति<sup>10</sup> निषेधे ।

Hs. iv, 309. शषोस्सः ॥ ६ ॥  
शषोः सो भवति । ससो । संबुद्धी शौरसेनीवद्भावात्<sup>11</sup> आत्सी<sup>12</sup>  
वेत्याच्चे । ससिआ । पचे । ससी । ससि ॥  
तदिदंशब्दयोस्तृतीयैकवचने ।

Hs. iv, 322. टा<sup>13</sup> नेन तदिदमोः ॥ ७ ॥  
तदिदमोष्टावचनेन सह नेन इति भवति । नेन ।

Hs. iv, 322. नाए स्त्रियाम् ॥ ८ ॥  
स्त्रियां<sup>14</sup> तदिदमोष्टावचनेन सह नाए इति भवति । नाए ॥  
राजनशब्दस्य भेदः । संबुद्धी । म इति<sup>15</sup> मत्वे । भो राअ । भो राअ ।  
शसादी ।

Hs. iv, 304. राज्ञो ज्ञो वा चिञ्<sup>16</sup> ॥ ९ ॥  
राजञ्छब्दे ज्ञस्य चिञ्<sup>16</sup> इति वा भवति । राचिञो भजसु । राज्ञे  
भजस्वेत्यर्थः ॥  
अथ प्रातिपदिकावस्थायाम् ॥  
मन्युः । पुण्यम् । प्राज्ञः । न्यण्यज्ञज्ञां जर्<sup>17</sup> । मञ्जू । पुञ्जं । पञ्जो ॥  
यादृशः । तादृशः । अन्यादृशः ।

<sup>1</sup> iv, 26 = Tri. i, 3, 8.<sup>2</sup> Tri. i, 3, 90.<sup>3</sup> See note 1.<sup>4</sup> iv, 62 = Tri. i, 3, 55.<sup>5</sup> पनपतनं R.<sup>6</sup> ० तु शिती T.<sup>7</sup> ii, 5.<sup>8</sup> पनपत० R.<sup>9</sup> iv, 29 = Tri. i, 3, 87.<sup>10</sup> ० लुक्कादिति<sup>11</sup> R and T; xx, 4.<sup>12</sup> ० नीवत्त्वात् R; xx, 1.<sup>13</sup> आ सी<sup>14</sup> R and T; xviii, 9.<sup>15</sup> टा Tri., तटा R and T.<sup>16</sup> T om.<sup>17</sup> this word. <sup>18</sup> xviii, 8.<sup>19</sup> चिञ् Tri., चिञ R, चिञ T.<sup>20</sup> xix, 10.

### दुस्तिर्यादृशगे ॥ १० ॥

Hs. iv, 317.

यादृशादिषु हृ इत्यस्य तिर्भवति । यातिसो । तातिसो । न्यख्यञ्जा  
जरिति<sup>१</sup> जरि । अञ्जातिसो ॥  
कमलम् । लो ठ इति<sup>२</sup> ठलम् । कमळं ॥  
हृदयम् ।

### यः पो हृदये ॥ ११ ॥

Hs. iv, 310.

हृदये यस्य पो भवति ।

### इल् कृपगे ॥ १२ ॥

Hs. i, 128.

कृप इत्यादिषु शब्देषु आदेः ऋतो लिदित्वं<sup>३</sup> भवति । तल् तदोः<sup>४</sup> ।  
हितपं ॥  
भार्या । स्नानम् । कष्टम् ।

### र्यस्तृष्टां रिञ्चसिनसिटाः क्वचित् ॥ १३ ॥

Hs. iv, 314.

र्य स्तृष्ट इत्येतेषां यथासंख्यं रिञ्च सिन सिट इति क्वचित् भवन्ति<sup>५</sup> ।  
भारिञ्चा । सिनानं । कसिटं<sup>६</sup> । क्वचिदिति लक्ष्यानुसारेण । अख्यो । सुसा ॥  
अथ तिङन्ते विशेषः ॥

### तडिजेचोः<sup>७</sup> ॥ १४ ॥

Hs. iv, 318,  
319.

इजेचोस्तड्भवति<sup>८</sup> । हसति । हसते ॥

### इय्यो यकः ॥ १५ ॥

Hs. iv, 315.

यक इय्य इति भवति । हसिष्यते ॥

### कृजो डीरः ॥ १६ ॥

Hs. iv, 316.

कृजः परस्य यको डिदीरो<sup>९</sup> भवति । कीरते ॥  
कृजुटोः ।

<sup>१</sup> xix, 10.<sup>२</sup> iv, 63.<sup>३</sup> ii, 4.<sup>४</sup> xx, 3.<sup>५</sup> रिञ्चसिनसिटाः र्य स्तृष्ट इत्येतेषां यथासंख्यं भवन्ति क्वचित् T.<sup>६</sup> कसिटः R and T. <sup>७</sup> तडिजेचोः R and T. <sup>८</sup> xiv, 1 ; Pā. i, 1, 46.<sup>९</sup> iv, 7.



Hs. iv, 320.

एय्य एव भविष्यति ॥ १७ ॥

भविष्यति इजेचोः<sup>1</sup> स्थाने एय्य इत्ययमेव भवति । न तु स्तिरित्वादिः<sup>2</sup> ।  
इसेय्य । भवेय्य ॥

Hs. iv, 312.

क्का तूनं ॥ १८ ॥

क्का तूनमापद्यते । हसितूनं । हसितून ॥  
बृह्वा ।

Hs. iv, 313.

घ्वा<sup>3</sup> दूतूनत्थूनौ<sup>4</sup> ॥ १९ ॥

कृतष्ट्वः<sup>5</sup> क्का दूतूनत्थूनावापद्यते । दूतून । दत्थून ॥  
इति पैशाचीविभागः ॥

## TWENTY-FIRST SECTION.

अथ चूळिकापैशाची ॥

नरशब्दस्य भेदः ।

Hs. iv, 328.

शेषं प्राग्वत् ॥ १ ॥

चूळिकापैशाच्यामुक्तादन्यत् प्राग्वत् प्राक्तनपैशाचीवद्भवति । इति  
पैशाचीवद्भावात् नो नयोः पैशाच्यामिति<sup>6</sup> नस्य नः ।

Hs. iv, 326.

रो लस्तु चूळिकापैशाच्याम्<sup>7</sup> ॥ २ ॥

चूळिकापैशाच्या<sup>7</sup> रेफस्य लत्वं तु<sup>8</sup> भवति । नलो । नरो ॥

Hs. iv, 325.

गजडदवघभृदधर्भा कचटतपखछठथफाल्<sup>9</sup> ॥ ३ ॥

गजडादीनां कचटादयो लितो<sup>10</sup> यथासंख्यं भवन्ति । नगरम् ।  
नकलं । राजा । राचा । मण्डलम् । मंटलं । मदनः । मतनो । बालकः ।  
पालको । मेघः । मेखो । निर्झरः । निच्छलो । गाढम् । काठं । मधुरम् ।  
मधुरं । भगवती । फकवती ॥

इति चूळिकापैशाचीविभागः<sup>11</sup> ॥

<sup>1</sup> xiv, 1. <sup>2</sup> xviii, 21. <sup>3</sup> द्वः Tri.<sup>3</sup> <sup>4</sup> दून° Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>5</sup>;  
°धूनो Tri.<sup>1</sup>, °धूनी Tri.<sup>3</sup> <sup>5</sup> I.e. कृतं ष्ट्वं यस्य सः. <sup>6</sup> xx, 2.  
<sup>7</sup> चूळिका° Tri.<sup>3</sup> and T. <sup>8</sup> ii, 3. <sup>9</sup> °फाल् Tri., °फल् R and T.  
<sup>10</sup> ii, 4. <sup>11</sup> चूळिका° T.

## TWENTY-SECOND SECTION.

अथापभ्रंशविभागः<sup>1</sup> ॥

अकारान्तः पुष्पिङ्गयतुर्मुखशब्दः । प्रायोऽपभ्रंश इति वर्तमाने ।

श्रीरसेनीवत् ॥ १ ॥

Hs. iv, 446.

अपभ्रंशे प्रायः श्रीरसेनीवत्कार्यं भवति ।

अचोऽस्तवोऽनादौ<sup>2</sup> कखतथपफा गघदधबभान् ॥ २ ॥ Hs. iv, 396.

अचः परे अस्तवोऽनादौ<sup>3</sup> वर्तमानाः क ख त थ प फ इत्येते ग घ द ध ब भ इत्येतान् प्रायो यथासंख्यमापद्यन्ते । श्रीरसेनीवद्भावेन प्राकृतवज्रावात्<sup>4</sup> लवरामधश्चेति<sup>5</sup> रेफलोपः । अत्र वाक्वविभक्त्यपेक्षया मकारस्यादित्वानादित्वे संभवतः । तत्र यदानादित्वाङ्गीकारस्तदा ।

तु मो डुम् ॥ ३ ॥

Hs. iv, 397.

अचः परोऽसंयुक्तोऽनादौ वर्तमानो मकारो ङित्<sup>6</sup> वत्त्वं त्वापद्यते<sup>7</sup> । ङित्वात्सानुनासिकोच्चारः<sup>8</sup> । स्वार्थे तु कश्चेति<sup>9</sup> कः । शेषादेशश्चेति<sup>10</sup> द्वित्वम् । चदुङ्घक<sup>11</sup> इति स्थिते ।

अडडडुल्लास्स्वार्थिककलुक्<sup>12</sup> च ॥ ४ ॥

Hs. iv, 429.

नाम्नः परतो अ इति<sup>13</sup> ङिती<sup>14</sup> अड उल्ल<sup>15</sup> इत्येती च प्रत्ययी भवतः । तत्संनियोगेन स्वार्थिकस्य कप्रत्ययस्य लोपश्च ।

तद्योगजाश्च ॥ ५ ॥

Hs. iv, 430.

अडडडुल्लानां<sup>16</sup> योगभेदेभ्यो ये<sup>17</sup> जायन्तेऽडड इत्यादयः प्रत्ययाः तेऽपि स्वार्थे प्रायो भवन्ति । योगभेदजाश्च । अडड । डडअ<sup>18</sup> । अडुल्ल ।

<sup>1</sup> अथापभ्रंशः T. <sup>2</sup> T om. अचः. <sup>3</sup> अस्तवः i, 8; अस्वी i, 5. <sup>4</sup> xviii, 2. <sup>5</sup> iv, 32. <sup>6</sup> ङितं R and T. <sup>7</sup> तु ii, 3. <sup>8</sup> ii, 6. <sup>9</sup> xii, 107. <sup>10</sup> iv, 4. <sup>11</sup> चदुङ्घक R, चतुङ्घक T. <sup>12</sup> अच० for अ० R and T; अडुल्ल Tri.<sup>1</sup>, अडुल्लो Tri.<sup>2b</sup> and T. <sup>13</sup> Thus Tri.; R and T om. अ इति. <sup>14</sup> iv, 7. <sup>15</sup> अड उल्ल Tri., अडड डडुल्ल R, अडड अडुल्ल T. <sup>16</sup> अडडुल्लानां R and T. <sup>17</sup> Thus Tri.; R and T om. ये. <sup>18</sup> अडडअ R and T.

बुल्लअ । उडडुल्ल । बुल्लडड । अडडडुल्ल<sup>1</sup> । अबुल्लडड । उडअबुल्ल ।  
 बुल्लअडड । उडडुल्लअ । बुल्लडडअ । इति द्वादश संभवन्ति । तच्च  
 इत्सञ्चकानां उकाराणां मध्यपातित्वेऽपि पूर्वमेवेत्सञ्चकत्वस्य<sup>2</sup> निर्णीतत्वा-  
 दवयवप्रत्ययादित्वापि संभवालोपः । प्रायोगहणादेतेषामभावे  
 स्वार्थिकः कः<sup>3</sup> । पचे तदभावश्च । प्रायोगहणादेव खस्य घत्वाभावे<sup>4</sup>  
 खघथधभामिति<sup>5</sup> हकारः । मकारस्यादित्वपचे<sup>6</sup> वत्वद्वित्वे<sup>7</sup> न  
 भवतः । सौ ।

Hs. iv, 332.

ओत्सौ<sup>8</sup> पुंसि तु<sup>9</sup> ॥ ६ ॥

पुङ्क्तिञ्जेऽकारस्य सौ परे ओत्त्वं तु<sup>10</sup> भवति । पचे ।

Hs. iv, 331.

स्वम्यत उत् ॥ ७ ॥

खमोः परयोरकारस्य उकारो भवति ।

Hs. iv, 344.

सुससोः ॥ ८ ॥

सुस् प्रथमा । अस् द्वितीया । तयोर्नित्यं लुग्भवति । चदुबुघओ<sup>11</sup> ।  
 चतुबुघओ । द्वित्वाभावे<sup>12</sup> । चदुबुघओ<sup>13</sup> । चतुबुघओ<sup>14</sup> । चउबुघओ<sup>15</sup> ।  
 चउमुघओ । चदुमुघओ<sup>16</sup> । चतुमुघओ । प्रायोगहणात्तस्य दत्वाभावे<sup>17</sup> ।  
 चउबुघओ । मस्य वत्वाभावे<sup>18</sup> । चउमुघओ<sup>19</sup> । चदुमुघओ । चतुमुघओ<sup>20</sup> ।  
 द्वित्वाभावे । चदुबुघओ<sup>21</sup> । चउबुघओ । चतुबुघओ<sup>22</sup> । चदुमुघओ ।

<sup>1</sup> बुल्ल R and T. <sup>2</sup> ०त्सञ्चिक० T. <sup>3</sup> xii, 107. <sup>4</sup> xxii, 2.

<sup>5</sup> vi, 4. <sup>6</sup> See the commentary on xxii, 2. <sup>7</sup> xxii, 3.

<sup>8</sup> ओ सौ Tri.<sup>2a</sup> and Tri.<sup>3</sup> <sup>9</sup> ओद्वा सौ पुंसि Tri.<sup>1</sup> <sup>10</sup> ii, 3.

<sup>11</sup> R and T om. this word. In accordance with xxii, 3, all those forms of चतुर्मुख, in which the m is replaced by v, ought to be written with an *anunāsika*. In the following list six of the twelve possible forms are referred to twice each. <sup>12</sup> iv, 4.

<sup>13</sup> चदुबुघओ R; T om. it. <sup>14</sup> R om. this word. <sup>15</sup> चयु० R.

<sup>16</sup> चयु० R; T om. this word. <sup>17</sup> xxii, 2. <sup>18</sup> xxii, 3.

<sup>19</sup> T om. this word; R adds once more मस्य वत्वाभावे.

<sup>20</sup> चतुमुघओ T. <sup>21</sup> चतु० R and T. <sup>22</sup> T om. this word.

चउमुघओ । चतुमुघओ । इति खख घले<sup>1</sup> द्वादश भेदाः । हल्वे<sup>2</sup> ।  
 चदुबुघओ । इत्यादयो<sup>3</sup> द्वादश । प्रायोगहणात्खख अण्ये । चदुबुखओ<sup>4</sup> ।  
 इत्यादयो द्वादश । इति षट्चिंशज्ञेदाः<sup>5</sup> । पचे उकारेऽप्येवं<sup>6</sup> चदुबुघउ<sup>7</sup> ।  
 इत्यादयो द्वादश । इति षट्चिंशज्ञेदाः । एवं चदुबुघओ ।  
 चदुबुघडु । इत्यादयः । चदुबुघओ<sup>8</sup> । चदुबुघु<sup>9</sup> । चदुबुघओ ।  
 चदुबुघओ । इत्यादयः । चदुबुघओ<sup>10</sup> । चदुबुघउ<sup>10</sup> । इत्यादयः ।  
 चदुबुघओ । चदुबुघओ । इत्यादयः । चदुबुघओ<sup>10</sup> । चदुबुघओ ।  
 इत्यादयः । चदुबुघओ । चदुबुघओ । इत्यादयः ।<sup>11</sup> चदुबुघओ ।  
 चदुबुघओ । इत्यादयः<sup>12</sup> । इति प्रत्येकं<sup>12</sup> द्वासप्ततिर्भेदाः । इति  
 योगयोगयोर्भेदानामशीत्यधिकं सहस्रं संभवति ।

### दिहौ सुपि ॥ ९ ॥

Hs. iv, 330

सुपि परे अन्यस्य दीर्घह्रस्वी प्रायो भवतः । इति प्रायोगहणादुका-  
 राभावे<sup>13</sup> दीर्घे<sup>14</sup> । चदुबुघओ । इत्यादयः षट्चिंशत्<sup>15</sup> षट्चिंशज्ञेदाः ।  
 इति चत्वारिंशदधिकानि पञ्च शतानि । प्रायोगहणादकारादीनामभावे  
 पूर्ववदोकारोकारयोः<sup>16</sup> । चदुबुघो । चदुबुघु । इत्यादयो द्वासप्ततिर्भेदाः ।  
 तत्रैव दीर्घे । चदुबुघा । इत्यादयः षट्चिंशत्<sup>17</sup> । इति चतुर्मुखशब्दस्य सौ  
 परे अष्टाविंशत्यधिकसप्तशताधिकं सहस्रं<sup>18</sup> भेदानां संभवति<sup>19</sup> । मकारस्या-  
 दित्वपचे खख घलहलअण्येषु । चउमुघओ । चउमुघओ<sup>20</sup> । चतुमुघओ ।  
 चउमुहओ । चउमुहओ<sup>21</sup> । चतुमुहओ । चउमुखओ<sup>22</sup> । चउमुखओ ।  
 चतुमुखओ । उकारेऽप्येवं चउमुघउ । इत्यादयो नव नव । एवं  
 चउमुघओ<sup>23</sup> । चउमुघडु<sup>24</sup> । इत्यादयो नव नव भिदाः । इति योगा-  
 योगयोः सप्तत्यधिकं शतद्वयम् । दीर्घे । चउमुघओ । इत्यादयो नव नव

<sup>1</sup> xxii, 2; द्वित्वे T.<sup>2</sup> vi, 4.<sup>3</sup> चदुबुह इत्यादिका T.<sup>4</sup> चदुबुघओ R, \*खयो T.<sup>5</sup> R om. भेदाः.<sup>6</sup> xxii, 7.<sup>7</sup> चदुगघओ R.<sup>8</sup> चतुबुघओ R, चतुबुघओ T.<sup>9</sup> चतुबुघु T.<sup>10</sup> चतु° R.<sup>11</sup> R adds चदुबुघडुओ । इत्यादयः ।<sup>12</sup> R om. this

word.

<sup>13</sup> xxii, 7.<sup>14</sup> \*भावदीर्घा T.<sup>15</sup> T om. this word.<sup>16</sup> xxii, 6 and 7.<sup>17</sup> \*चिंशता R.<sup>18</sup> 1080 + 540 + 72 + 36 =

1728.

<sup>19</sup> \*वंति T.<sup>20</sup> \*मुखओ R.<sup>21</sup> \*मुघओ R.<sup>22</sup> चतु° R.<sup>23</sup> चतुमुखओ T, चउमुघओ । चउमुघओ ।<sup>24</sup> चउमुखडु R,

चतुमुखडु T.

भिदाः । इति पञ्चविंशदधिकं शतम्<sup>1</sup> । अडडाद्यभावे<sup>2</sup> । चदुमुघो ।  
चदुमुघु । इत्यादयोऽष्टादश भेदाः । तत्रैव च दीर्घे । चदुमुघा । इत्यादयो  
नव । इति द्वाविंशदधिकानि चत्वारि शतानि<sup>3</sup> भेदानां संभवन्ति ।  
एवमडडादिवैभवेन प्रतिशब्दमनेके भेदाः संभवन्ति । त एते प्रसिद्धिवशेन  
प्रयोज्याः । न ह्यडडादयः सर्वेऽपि सर्वत्रापि प्रसिद्धाः । क्वचित्क्वचित्क्वचि-  
त्क्वचित् । तथा क्वचिदोकारोकारावेव प्रसिद्धौ । क्वचिद्दीर्घ एव ।  
क्वचिदुभयमपि । असि । सुससोरिति<sup>4</sup> लोपः । चदुम्मुहा । इत्यादि ।  
संबोधने असि । सुससोरिति<sup>4</sup> लोपे प्राप्ते ।

Hs. iv, 346.

हो जस आमन्त्ये<sup>5</sup> ॥ १० ॥

आमन्त्ये वर्तमानात्प्रातिपदिकात्परस्य असौ हो इति भवति ।  
चदुम्मुहो । अमि । स्वस्यत उदित्युत्तम<sup>6</sup> । सुससोरिति<sup>7</sup> लोपः ।  
चदुम्मुह । चदुम्मुहो । तृतीयैकवचने ।

Hs. iv, 342.

टो णानुस्वारौ ॥ ११ ॥

अतः परस्य टावचनस्य णत्वमनुस्वारश्च भवति ।

Hs. iv, 333.

टि ॥ १२ ॥

टावचने परे अत एकारो भवति । चदुम्मुहे<sup>8</sup> । चदुम्मुहेण । भिसि ।

Hs. iv, 347.

हिं<sup>9</sup> भिस्सुपोः ॥ १३ ॥

भिस्सुपोर्हि भवति ।

Hs. iv, 335.

ए भिसि ॥ १४ ॥

एकारस्य भिसि परे एत्वं तु<sup>10</sup> भवति । चदुम्मुहेहिं । चदुम्मुहहिं ।  
चतुर्थैकवचने । डिसो डमिति<sup>11</sup> डस्<sup>12</sup> ।

<sup>1</sup> T om. the eight last words. <sup>2</sup> डाद्यभावे T. <sup>3</sup> अधिकचत्वा-  
रिंशच्छतानि T; 270 + 135 + 18 + 9 = 432. <sup>4</sup> xxii, 8.  
<sup>5</sup> असामन्त्ये Tri. <sup>6</sup> T om. उद्; xxii, 7. <sup>7</sup> xxii, 8. <sup>8</sup> ०हे R.  
<sup>9</sup> हि Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2</sup> <sup>10</sup> ii, 3. <sup>11</sup> iv, 17. <sup>12</sup> डस् T.

मुस्सुहो डसः ॥ १५ ॥

Hs. iv, 338.

अतः परस्व डसः सु स्सु हो इति त्रय आदेशा भवन्ति । चदुस्सुहसु ।  
चदुस्सुहस्सु । चदुस्सुहहो । आमि ।

आमो हं ॥ १६ ॥

Hs. iv, 339.

अकारात्परस्वामो हं भवति । चदुस्सुहहं । प्रायोयहणादिषामभावे ।

डमो लुक् ॥ १७ ॥

Hs. iv, 345.

षष्ठोविभक्तेः प्रायो लुगभवति । चदुस्सुहा । चदुस्सुह । डसौ ।

डसेर्हेहू ॥ १८ ॥

Hs. iv, 336.

अकारादुत्तरस्व डसेः हे ऊ<sup>१</sup> इत्येती भवतः । चदुस्सुहहे । चदुस्सुहऊ<sup>१</sup> ।  
भ्यसि ।

भ्यसो हुं<sup>२</sup> ॥ १९ ॥

Hs. iv, 337.

अकारादुत्तरस्व भ्यसो ऊं<sup>३</sup> भवति । चदुस्सुहऊं<sup>३</sup> । डौ ।

डिनेच्च ॥ २० ॥

Hs. iv, 334.

अकारस्व डिना सह इकार एकारश्च भवति । चदुस्सुहि । चदुस्सुहे ।  
मुपि । हिं भिस्सुपोरिति<sup>४</sup> हिं । चदुस्सुहहिं ॥  
सर्वशब्दस्य भेदः ।

अनुसाहावन्यथासर्वौ ॥ २१ ॥

Hs. iv, 366,  
415.

अन्यथा सर्वं इत्येती अनु साह इति यथासंख्यं भवतः । साहो<sup>५</sup> ।  
साऊ । इत्यादि पूर्ववत् । डसौ ।

डसिर्हो<sup>६</sup> ॥ २२ ॥

Hs. iv, 355.

सर्वादेरकारान्तात्परस्व डसेर्हामिति भवति । साहहां । डौ ।

<sup>१</sup> ह T. <sup>२</sup> ऊं Tri., ऊ R and T. <sup>३</sup> ऊ R and T. <sup>४</sup> xxii, 13.

<sup>५</sup> साहउ R. <sup>६</sup> डसिर्हो Tri.<sup>१</sup> and Tri.<sup>२</sup>, डसिर्हं Tri.<sup>२</sup>, डसिर्हः Tri.<sup>३</sup>,  
डसिर्हाम R and T.

Hs. iv, 357.

सर्वगान्डिर्हि<sup>1</sup> ॥ २३ ॥

सर्वादेरकारान्तात्परं डिवचनं हि इति भवति । साह्रिहिं ॥  
 इकारान्तो हरिशब्दः । प्रथमाद्वितीययोः अडडादी<sup>2</sup> सुससोरिति<sup>3</sup>  
 लोपे च । हरिओ । हरिउ । अडडाद्यभावे सुससोरिति लोपे । हरि ।  
 दीर्घे<sup>4</sup> च । हरी । इत्यादि । आनन्त्ये जसि । हो जस आनन्त्य इति<sup>5</sup>  
 होआदेशः । तृतीयैकवचने ।

Hs. iv, 343.

एं चेदुतः<sup>6</sup> ॥ २४ ॥

इकारादुकाराच्च परस्य टावचनस्य ए<sup>7</sup> इति चकाराखानुस्वारी<sup>8</sup> च  
 भवन्ति । हरिए<sup>9</sup> । हरिणं<sup>10</sup> । हरिण । हरिं । भिसि । हिं भिसुपोः<sup>11</sup> ।  
 हरिहिं । आमि ।

Hs. iv, 340.

आमो हं च ॥ २५ ॥

इदुद्यां परस्यामो हं इति चकारात् ऊं इति च भवतः । हरिहं ।  
 हरिऊं । डसौ ।

Hs. iv, 341.

हिहे डिङसेः<sup>12</sup> ॥ २६ ॥

इदुद्यां परयोर्डिङस्योर्हि हे इत्येती क्रमेण भवतः । हरिहे । भ्यसि ।

Hs. iv, 341.

हुं भ्यसः ॥ २७ ॥

इदुतः परस्य भ्यसो ऊं भवति । हरिऊं । डौ । हिहे डिङसेरिति<sup>13</sup>  
 हिआदेशः । हरिहि ॥

उकारान्तस्तृशब्दः । हरिशब्दवत् प्रक्रिया ॥

स्त्रीलिङ्ग आनन्त्यशब्दः ।

Hs. iv, 445.

लिङ्गमतन्वम् ॥ २८ ॥

अपभ्रंशे लिङ्गमतन्वं व्यभिचारि प्रायो भवति । इति स्त्रीलिङ्गतायाम्<sup>14</sup> ।  
 अडडुडुस्त्वार्थिककलुक्<sup>15</sup> चेति<sup>16</sup> डडप्रत्यये टिलोपे<sup>17</sup> च । अंतड ।  
 इति स्थिते ।

<sup>1</sup> °डिहिं all MSS. <sup>2</sup> xxii, 4. <sup>3</sup> xxii, 8. <sup>4</sup> xxii, 9.

<sup>5</sup> xxii, 10. <sup>6</sup> ए चेदुतोः Tri.<sup>1</sup>, ए चेदुतः Tri.<sup>3</sup>, एचेदुतः Tri.<sup>2</sup>,

R, and T. <sup>7</sup> ए R and T. <sup>8</sup> xxii, 11. <sup>9</sup> हरिए R and T.

<sup>10</sup> T om. this word ; iv, 14. <sup>11</sup> xxii, 13. <sup>12</sup> °डस्योः Tri.<sup>3</sup>

<sup>13</sup> xxii, 26. <sup>14</sup> °ताया T. <sup>15</sup> अडडुडुस्त्वा° R and T. <sup>16</sup> xxii, 4.

<sup>17</sup> iv, 7.

डीतस्त्रियाम्<sup>1</sup> ॥ २९ ॥

Hs. iv, 431.

स्त्रीलिङ्गात्परोर्जसशसोः प्रत्येकमुदोती भवतो लोपापवादी<sup>२</sup> ।  
 अंतडोउ । अंतडोओ । टाड्योः शादि चतुष्टयम्<sup>३</sup> । अंतडोअ । इत्यादि ।  
 भिसि । हिं भिसुपोः<sup>४</sup> । अंतडोहिं । चतुर्थैकवचने ।

उदोती जश्म<sup>५</sup> ॥ ३० ॥

Hs. iv, 348.

स्त्रीलिङ्गात्परोर्जसशसोः प्रत्येकमुदोती भवतो लोपापवादी<sup>६</sup> ।  
 अंतडोउ । अंतडोओ । टाड्योः शादि चतुष्टयम्<sup>७</sup> । अंतडोअ । इत्यादि ।  
 भिसि । हिं भिसुपोः<sup>८</sup> । अंतडोहिं । चतुर्थैकवचने ।

उसडसी हे<sup>९</sup> ॥ ३१ ॥

Hs. iv, 350.

स्त्रीलिङ्गात्परोर्जसशसोः प्रत्येकमुदोती भवतो लोपापवादी<sup>१०</sup> ।  
 अंतडोउ । अंतडोओ । टाड्योः शादि चतुष्टयम्<sup>११</sup> । अंतडोअ । इत्यादि ।  
 भिसि । हिं भिसुपोः<sup>१२</sup> । अंतडोहिं । चतुर्थैकवचने ।

## हुमांभ्यसः ॥ ३२ ॥

Hs. iv, 351.

स्त्रीलिङ्गात्परोर्जसशसोः प्रत्येकमुदोती भवतो लोपापवादी<sup>१३</sup> ।  
 अंतडोउ । अंतडोओ । टाड्योः शादि चतुष्टयम्<sup>१४</sup> । अंतडोअ । इत्यादि ।  
 भिसि । हिं भिसुपोः<sup>१५</sup> । अंतडोहिं । चतुर्थैकवचने ।

अदन्ताड्डा<sup>१६</sup> ॥ ३३ ॥

Hs. iv, 432.

अडडडुङ्गानां<sup>१७</sup> मध्ये योऽकारप्रत्ययः तदन्तो यस्तयोर्जसशसोः  
 तस्त्रीलिङ्गात्परोर्जसशसोः प्रत्येकमुदोती भवतो लोपापवादी<sup>१८</sup> ।  
 अंतडोउ । अंतडोओ । टाड्योः शादि चतुष्टयम्<sup>१९</sup> । अंतडोअ । इत्यादि ।  
 भिसि । हिं भिसुपोः<sup>२०</sup> । अंतडोहिं । चतुर्थैकवचने ।

<sup>१</sup> डित° Tri.<sup>३</sup> and R. <sup>२</sup> °डुवा R and T; xxii, 4. <sup>३</sup> xxii, 5.  
<sup>४</sup> डि° R. <sup>५</sup> iv, 7. <sup>६</sup> xxii, 8. <sup>७</sup> जश्मः Tri. <sup>८</sup> xxii, 8.  
<sup>९</sup> v, 6. <sup>१०</sup> xxii, 13. <sup>११</sup> °उसेहिं Tri.<sup>३</sup> <sup>१२</sup> xxii, 13. <sup>१३</sup> xxii, 5. •  
<sup>१४</sup> xxii, 4 <sup>१५</sup> °यामीदित्यन्य R; xxii, 29. <sup>१६</sup> तद° Tri.  
<sup>१७</sup> अडडु° R and T; xxii, 4.



Hē. iv, 433.

इदतोऽति ॥ ३४ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य योऽकारस्तस्य अति अकारप्रत्यये परे इकारो भवति ।  
दिहौ सुपीत्यकारप्रत्ययस्य<sup>१</sup> लोपः । अंतडिआ । प्राचोयहणादडडावभावे<sup>२</sup> ।

Hē. iv, 352.

स्त्रियां डिः<sup>३</sup> ॥ ३५ ॥

स्त्रीलिङ्गान्नाम्नः परं डिवचनं<sup>४</sup> भवति । आदेशाः शादयः स्फुरित्यर्थः<sup>५</sup> ।  
अंताअ । अंताआ । अंताइ । अंताए । इत्यादि । शेषं पूर्ववत् ॥  
अकारान्तो नपुंसकलिङ्गशब्दः । कमलशब्दः । जसशसोः ।

Hē. iv, 353.

इं नपि<sup>६</sup> ॥ ३६ ॥

नपुंसकात्परयोर्जसशसोः इं इति तु<sup>७</sup> भवति । तु मो डूम<sup>८</sup> । कवैलइ<sup>९</sup> ॥  
किंशब्दस्य भेदः । डसि ।

Hē. iv, 358.

उसस्सुश् यत्तत्किंभ्यः<sup>१०</sup> ॥ ३७ ॥

यत्तत्किंभ्यो डसः सुशादेशस्तु<sup>७</sup> भवति । शित्ताहीर्घः<sup>११</sup> । कासु । पचे ।  
कास । इत्यादि । डसौ ।

Hē. iv, 356.

तु किमो डिहे ॥ ३८ ॥

किंशब्दात्परो डसिर्दिदिहे<sup>१२</sup> इति तु<sup>७</sup> भवति । किहे । पचे । कीस ।  
इत्यादि । स्त्रीलिङ्गे ।

Hē. iv, 359.

स्त्रियां डहे ॥ ३९ ॥

स्त्रीलिङ्गेभ्यो यत्तत्किंभ्यो डसो डिदहे<sup>१२</sup> इति तु<sup>७</sup> भवति । कहे । पचे ।  
कीए<sup>१३</sup> । इत्यादि । शेषं प्राकृतवत्<sup>१४</sup> । यत्तदोरेष्वेव प्रक्रिया । तासु । जासु ।  
अहे । तहे । जीए । इत्यादि । नपुंसके तु स्वमोः । "

<sup>१</sup> डिअहस्यापी० R and T; xxii, 9.—०त्याकार० R. <sup>२</sup> xxii, 4.

<sup>३</sup> डी Tri.<sup>१</sup>, डिः Tri.<sup>२</sup>, हिः Tri.<sup>२</sup>, डेः Tri.<sup>३</sup>, डि R and T.

<sup>४</sup> डिद्वचनं T. <sup>५</sup> v, 6.—This explanation of the Sūtra is at variance with Tri. iii, 4, 20, and Hē. iv, 352. <sup>६</sup> Thus Tri. ;

R and T om. नपि. <sup>७</sup> ii, 3. <sup>८</sup> डूमः R and T; xxii, 3.

<sup>९</sup> कवैलइ R, कवळइ T. <sup>१०</sup> Thus Tri. ; R and T om. the last

word. <sup>११</sup> ii, 5. <sup>१२</sup> iv, 7. <sup>१३</sup> किए R and T. <sup>१४</sup> प्राकृतशब्दवत्

T; xviii, 2.

यत्तद्भुं<sup>१</sup> स्वमोः ॥ ४० ॥

Hs. iv, 360.

नपुंसकी यत्तदौ स्वमोः परयोर्यथासंख्यं भुंं च<sup>२</sup> इत्येतावापद्येते ।  
भुंं । च<sup>२</sup> । पचे । जं । तं ॥  
इदंशब्दस्य भेदः ।

इदम इमु<sup>३</sup> नपुंसके ॥ ४१ ॥

Hs. iv, 361.

नपुंसकस्येदंशब्दस्य इमु इति भवति स्वमोः परयोः । इमु ।

इदम आअः<sup>४</sup> ॥ ४२ ॥

Hs. iv, 365.

इदमः सुपि परे आअ<sup>५</sup> इति भवति । आअउ<sup>६</sup> । जसशसोः<sup>७</sup> ।  
आअइ । इत्यादि ॥  
एतदशब्दस्य भेदः । स्वमोः ।

एतदेहएहोएहु स्त्रीनृनपि<sup>८</sup> ॥ ४३ ॥

Hs. iv, 362.

स्त्रीलिङ्गः पुङ्गिङ्गो नपुंसकश्च एतच्छब्दः स्वमोः परयोर्यथासंख्यं एह  
एहो एङ्ग इति भवति । एह । एहो । एङ्ग । जसशसोः ।

जशशसोरेड् ॥ ४४ ॥

Hs. iv, 363.

जसशसोः परयोः एड् इति भवति । एड् ॥  
अदसशब्दस्य भेदः<sup>९</sup> ।

ओइ अदसः ॥ ४५ ॥

Hs. iv, 364.

अदसो जसशसोः परयोः ओइ इति भवति । ओइ ॥  
युष्मदो भेदः ।

सौ युष्मदस्तुहुं<sup>१०</sup> ॥ ४६ ॥

Hs. iv, 368.

युष्मत्सौ परे तुहुं<sup>११</sup> इति भवति । सुससोरिति<sup>१२</sup> सजोपः । तुहुं<sup>११</sup> ।

<sup>१</sup> °भुंभुं Tri.<sup>१</sup>, °भुंभुं Tri.<sup>२</sup>, °भुंभुं Tri.<sup>३</sup>, °भुंभुं R, °भुंभुं T.  
<sup>२</sup> भुं R and T. <sup>३</sup> हुं Tri.<sup>३</sup> <sup>४</sup> आअः Tri., आअः R and T.  
<sup>५</sup> आअ R and T. <sup>६</sup> आअइ T. <sup>७</sup> T om. this word. <sup>८</sup> T om. नृ.  
<sup>९</sup> T om. the text and commentary of this Sūtra. <sup>१०</sup> °स्तुहुं Tri.,  
°स्तुहुं R and T. <sup>११</sup> तुहुं R and T. <sup>१२</sup> xxii, 8.

Hs. iv, 369.

तुम्हेतुम्हइं<sup>1</sup> जश्शसोः ॥ ४७ ॥

जसश्शसोः परयोर्युष्मदस्तुम्हे तुम्हइं इति भवतः । तुम्हे । तुम्हइं ।  
अमि ।

Hs. iv, 370.

ड्यंटा एइंतइं ॥ ४८ ॥

डि अं टा इत्येतिः सह युष्मदः एइं तइं इति भवतः । एइं । तइं ।  
टावचनेऽप्येति एव रूपे । भिसि ।

Hs. iv, 371.

भिसा तुम्हेहिं ॥ ४९ ॥

युष्मदो भिसा सह तुम्हेहिं इति भवति । तुम्हेहिं । डसि ।

Hs. iv, 372.

तुञ्जुतुध्रतउ<sup>2</sup> डसिडसा ॥ ५० ॥

युष्मदो डसिना डसा च सह तुञ्जु तुध्र तउ<sup>2</sup> इति त्रयो भवन्ति ।  
तुञ्जु । तुध्र । तउ<sup>2</sup> । आमि ।

Hs. iv, 373.

तुम्हहमांभ्यसा<sup>3</sup> ॥ ५१ ॥

युष्मदामा भ्यसा च सह तुम्हहमिति भवति । तुम्हहं । डसौ डखत् ।  
भ्यसाखत् । डौ । ड्यंटा एइंतइं<sup>4</sup> । एइं । तइं । सुपि ।

Hs. iv, 374.

मुपा तुम्हासु ॥ ५२ ॥

युष्मत्सुपा सह तुम्हासु इति भवति । तुम्हासु ॥  
अस्मदो भेदः । सौ ।

Hs. iv, 375.

सौ हउं ॥ ५३ ॥

अस्मात्सौ परे हउं इति भवति<sup>5</sup> । हउं ।

Hs. iv, 376.

अम्हइमम्हे जश्शसोः ॥ ५४ ॥

अस्मदो जसश्शसोः परयोः, अम्हइं अम्हे इति भवतः । अम्हइं ।  
अम्हे<sup>6</sup> । अमि ।

<sup>1</sup> °तुम्ह Tri.<sup>1</sup>, °तुम्हइ Tri.<sup>2</sup> and Tri.<sup>3</sup> <sup>2</sup> For तुञ्जु Tri.<sup>3</sup> reads तुञ्ज, R and T तुञ्जत्सु; for तुध्र Tri.<sup>2</sup> तुधृ, Tri.<sup>3</sup> तुधु, T तुधु; for तउ Tri.<sup>3</sup> तुह. <sup>3</sup> °मांभ्यसभ्याम् Tri. <sup>4</sup> xxii, 48. <sup>5</sup> T om. the words भवति to इति in the next Sūtra. <sup>6</sup> अस्मै ।  
अस्मात् T.

मइं<sup>१</sup> ङ्गंटा<sup>२</sup> ॥ ५५ ॥

Hs. iv, 377.

ङि अं टा इत्येतैः सहासदो मइं इति भवति । टावचनेऽप्येतदेव  
रूपम् । भिसि ।

भिसा अम्हेहिं<sup>३</sup> ॥ ५६ ॥

Hs. iv, 378.

असदो भिसा सह अम्हेहिं इति भवति । अम्हेहिं । ङसि ।

ङस्ङसिना महुमञ्जु ॥ ५७ ॥

Hs. iv, 379.

असदो ङसा ङसिना च<sup>४</sup> सह मङ्ग मञ्जु इति भवतः । मङ्ग ।  
मञ्जु । आमि ।

असदोऽम्हहं ॥ ५८ ॥

Hs. iv, 380.

असदामा भ्यसा च सह अम्हहं इति भवति । अम्हहं । ङसी  
ङस्वत् । भ्यस्यास्वत् । ङी । मइं ङ्गंटा<sup>५</sup> । मइं । सुपि ।

मुपा अम्हामु ॥ ५९ ॥

Hs. iv, 381.

असदः मुपा सह अम्हामु इति भवति । अम्हामु<sup>६</sup> ॥  
अथ प्रातिपदिकावस्थायां विशेषः ।

दादेडेहो यादृक्तादृक्कीदृगीदृशाम् ॥ ६० ॥

Hs. iv, 402.

यादृगादीनां<sup>७</sup> दादेरवयवस्य डिदेह<sup>८</sup> इति भवति । जेहो । तेहो ।  
केहो । एहो ।

डइसोऽतः<sup>९</sup> ॥ ६१ ॥

Hs. iv, 403.

अदन्तानामेषां डिदृस<sup>१०</sup> इति भवति । जइसो । तइसो । कइसो ।  
अइसो ॥

<sup>१</sup> मइं R.    <sup>२</sup> ङ्गंटा R and T.    <sup>३</sup> ंहि R.    <sup>४</sup> ङसिना  
ङसा च R.    <sup>५</sup> xxii, 55.    <sup>६</sup> iv, 14.    <sup>७</sup> यादृगादीनां  
R and T.    <sup>८</sup> डिदेहो R and T; iv, 7.    <sup>९</sup> ऽताम् Tri.    <sup>१०</sup> डइसो  
R and T; iv, 7.

5. iv, 407,  
408, 435.

डेनुलडेवडावियक्तियति च व्यादेर्वनुपः ॥ ६२ ॥

इयत् कियत् इत्येतयोश्चकारायावत्तावतोश्च वतुपो व्यादेर्वकारादेः  
यकारादेशावयवस्य<sup>1</sup> ङितौ<sup>2</sup> एत्तुल एवङ् इति भवतः । एत्तुलो ।  
केत्तुलो । जेत्तुलो । तेत्तुलो । एवङो । केवङो । जेवङो । तेवङो ॥

15. iv, 437.

त्वतलौ प्पणम् ॥ ६३ ॥

त्वतलौ प्पणं प्राप्नुतः । विङ्गप्पणु<sup>3</sup> । विभुलं विभुता वा ॥

H5. iv, 443.

तृनोऽणञ्जल्<sup>4</sup> ॥ ६४ ॥

तृनो<sup>5</sup> लित<sup>6</sup> अणञो<sup>7</sup> भवति । भसणउ । भवणशीलः ॥  
युष्मदीयः । अस्मदीयः ।

H5. iv, 434.

छस्य युष्मदादेर्ङारः ॥ ६५ ॥

युष्मदादिभ्यः परस्व कस्य<sup>8</sup> ङिदारी<sup>9</sup> भवति । तुम्हारा । अम्हारा ॥

H5. iv, 413.

अन्यादृशस्यान्नाइसावराइसौ<sup>10</sup> ॥ ६६ ॥

अन्यादृशशब्दस्य अन्नाइस अवराइस<sup>11</sup> इति भवतः । अन्नाइसो ।  
अवराइसो<sup>11</sup> ॥

<sup>1</sup> खकारादे° R and T. <sup>2</sup> iv, 7. <sup>3</sup> °ण T. <sup>4</sup> °णञल्  
Tri.<sup>3</sup>, °णयल् Tri.<sup>2a</sup>, °णल् Tri.<sup>1</sup>, R, and T. <sup>5</sup> Pā. iii, 2, 135.  
<sup>6</sup> ii, 4. <sup>7</sup> लिखो R and T. <sup>8</sup> Pā. vii, 1, 2. <sup>9</sup> iv, 7.  
<sup>10</sup> °स्यान्नाइसा° Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2a</sup>, °स्यासाइसा° Tri.<sup>2b</sup> and Tri.<sup>3</sup>,  
°स्यान्नाइरा° R and T; °पराइसौ Tri.<sup>1</sup> and Tri.<sup>2a</sup> <sup>11</sup> अन्नाइरा  
वराइसो T.—In R page 72b ends with the text of xxii, 66, the  
commentary on which is missing, and leaf 76 begins with अति,  
which is followed by xxii, 67. This fact proves—what is  
already apparent from the numbering of the leaves—that  
a portion of the text, which must have contained the rules on  
indeclinables and conjugation, is lost in both manuscripts.

पस्सगृण्हौ<sup>1</sup> दृशियहोः<sup>2</sup> ॥ ६७ ॥

Hs. iv, 393,  
394.

पस्सदि<sup>3</sup> । गृण्हदि<sup>4</sup> ॥

इति सकलविद्याविशारदस्व<sup>5</sup> समुद्रबन्धयज्वनः सृजुना  
सिंहराजनामधेयेन विरचिते प्राकृतरूपावतारे  
शौरसेन्यादिविभागः<sup>6</sup> समाप्तः ॥

<sup>1</sup> वस्स° Tri.<sup>3</sup> and T; °ग्रण्हौ Tri.<sup>1</sup>, °गृण्हौ Tri.<sup>2</sup>, °गण्हौ Tri.<sup>3</sup>, °गृह्णौ R and T. <sup>2</sup> °गृहे: Tri.<sup>3</sup> <sup>3</sup> वस्सदि R and T. <sup>4</sup> गृह्णदि R and T. <sup>5</sup> In R the word °विद्या° is entered below the line, between सकल° and °विशारदस्व. <sup>6</sup> T ins. विद्या before शौर°. This mistake shows that the original of T was copied from R, where the word विद्या is entered between the two last lines—below सकल° and above शौर°. The copyist who wrote the original of T added it in both cases instead of the first alone.



INDEX TO THE SUTRAS  
QUOTED IN SIMHARAJA'S PRAKRITARUPAVATARA  
FROM THE VALMIKISUTRA.

अचोऽचाम् xiv, 10.	अपती घरी गृहस्थ xii, 93.
अचोऽसतोऽखी कखतथपफा	अपेः पदात् iii, 9.
गघद्धवभान् xxii, 2.	अभ्युपगमे आम xiii, 13.
अडडडुक्कास्तार्थिकककनुक् च	अमः iv, 11.
xxii, 4.	अमा तुमेतु ए च x, 4.
अणणाइं नजर्यै xiii, 24.	अम्महे हर्पे xviii, 15.
अत एवैचसे xiv, 12.	अम्मो आश्रये xiii, 19.
अतिडि तुरः xvi, 23.	अम्हइम्ह जशसोः xxii, 54.
अतो डसेर्दुदोश् xviii, 4.	अम्हमम भसि xi, 12.
अतो डो विसर्गः vii, 28.	अम्हमममज्झमइ डिपि xi, 13.
अत्सुप्सिंहिस्ते vii, 15.	अम्हंमज्झंमज्झमइमहमहंमे च
अदन्ताड्डा xxii, 33.	डसा xi, 9.
अदेजुक्कात्खोरतः xv, 2.	अम्हेअम्होअम्ह xi, 3.
अनिदमेतदसु किंयत्तदस्त्रियां च	अम्हेअम्होअम्हाणममाणमहाण-
हिं iv, 36.	मज्झाणमज्झाम्हाम्हणेणो आमा
अनुक्तमन्यशब्दानुशसनवत् ii, 2.	xi, 10.
अनुसाहावन्वयासर्वी xxii, 21.	अर उः xiv, 21.
अन्यस्य वचिमुचिद्विभुजां डोत	अररीअरिज्जमाश्रये xii, 74.
xvii, 6.	अरि वृषाम् xiv, 22.
अन्यस्य हनखनोः xvi, 4.	अर्जेविडप्पः xvi, 6.
अन्यहलोऽअदुदि vii, 2.	अर्थपरे तो युष्मदि xii, 43.
अन्यादिदेति मो णः xviii, 1.	अविद्युति स्त्रियामाल् viii, 9.
अन्यादृशस्यान्नाइसावराइसी xxii,	असत्सुना अम्हिहमहअमहमह-
66.	म्यम्मि xi, 1.



अक्षदोऽम्हं xxii, 58.  
 अहदा सुना vii, 44.  
 अहस्यासी तेनासे: xiv, 47.  
 आचार्ये चो ह्य xii, 72.  
 आत्सी वामन्त्य इनो न: xviii, 9.  
 आदि: खु: i, 5.  
 आदीतस्तोश्च v, 9.  
 आदेर्ज: vii, 33.  
 आदेखु v, 19.  
 आनन्तर्णे णवरिअ xiii, 20.  
 आ भूतभविष्यति च कञ: xiv, 38.  
 आमां डेसिं iv, 34.  
 आमो डित् xix, 5.  
 आमो हं xxii, 16.  
 आमो हं च xxii, 25.  
 आरस्सुपि iv, 65.  
 आसिष्टे लघी xii, 75.  
 आसंघस्संभावे: xvi, 12.  
 आ सौ वा iv, 66.  
 इअदूणी क्क: xviii, 22.  
 इआणी म्मी vii, 45.  
 इजेचोर्दट् xviii, 19.  
 इणममामा vii, 22.  
 इती तो वाक्कादी xiii, 4.  
 इत्तु सदादी xiii, 3.  
 इदतोऽति xxii, 34.  
 इदम आअ: xxii, 42.  
 इदम इम: vii, 11.

इदम इमु नपुंसके xxii, 41.  
 इदमेतत्किंयत्तञ्जटो डिणा vii, 5.  
 इदानीमो ल्दाणिं xviii, 12.  
 इदुतोर्दि: iv, 53.  
 इदुआतु: v, 16.  
 इं नपि xxii, 36.  
 इथो यक: xx, 15.  
 इरश्शोलावर्थस्य xii, 108.  
 इल् छपणे xx, 12.  
 इहरा इतरथा xiii, 30.  
 इहहचोर्हस्य xviii, 10.  
 इहेणं ब्दमा vii, 14.

ईअइज्जी यक् xiv, 49.  
 ईतस्सेस्सा viii, 3.  
 ई धिये xii, 47.  
 ईर ह्कतृञ्चाम xiv, 50.

उअ पञ्च xiii, 31.  
 उत्तरवस्त्रोदारमाच्च: xii, 18.  
 उट्टतां त्वस्वाममि iv, 67.  
 उदोती जश्सु xxii, 30.  
 उम्हाणतुब्भंतुब्भाणतुमाणतुवाण-  
 तुहाणतुब्भवोभेत्तामा x, 10.  
 उम्होव्हतुव्हतुब्भ भसि x, 14.  
 उ युधिष्ठिरे xii, 29.  
 उवर्णस्साव: xiv, 14.

अतुगे vii, 40.  
 अतोऽत् iv, 3.

- एकस्मिन्प्रथमादेर्विधादिषु दुसुमु  
 xiv, 28.  
 एङ्: iii, 4.  
 एष क्तातुंतव्यभविष्यति xiv, 34.  
 ए चेदुतः xxii, 24.  
 एषिहंएत्ताहे इदानीमः xiii, 6.  
 एतदेहएहोएङ् स्त्रीनृनपि xxii,  
 43.  
 एतो म्मावदितौ वा vii, 37.  
 एत्तोएत्ताहे डसिनैतदः vii, 35.  
 एत्सान्जला चयोदशनेऽचः xii,  
 49.  
 ए भिसि xxii, 14.  
 एय्य एव भविष्यति xx, 17.  
 एवमेवदेवकुलप्रावारकयावञ्जी-  
 वितावटावर्तमानतावति वः  
 xiii, 5.  
 एवार्थे व्यञ्ज xviii, 17.  
 ऐच एङ् v, 17.  
 ओइ अदसः xxii, 45.  
 ओत्सौ पुंसि तु xxii, 6.  
 कगटडतदपXकHपशोरूपर्यद्वे iv,  
 45.  
 कश्चक्षुमुक्तदष्टमृदुत्वस्वरणेषु xii, 97.  
 कामुकयमुनाचामुष्ण्डातिमुक्तके मो  
 ङ्कुक् xii, 4.  
 किंयत्तदोऽस्वमामि सुपि viii, 2.  
 किंयत्तञ्चो डसः vii, 6.  
 किं किं ix, 1.  
 किंतञ्चां सश् vii, 7.  
 किमिदमश्चेत्तिच्चडित्तिलडेहं  
 xii, 104.  
 किमो डोसडिणो vii, 9.  
 किरहरहिर किलार्थे xiii, 18.  
 छगमो डदुञ्चः xviii, 23.  
 छञः कुणः xiv, 20.  
 छञो डोरः xx, 16.  
 छदो हं xiv, 39.  
 छण्णे वर्णे xii, 83.  
 केर इदमर्थे xii, 105.  
 केवलस्य रिः xii, 41.  
 केवले णवर xiii, 21.  
 क्ते xvii, 1.  
 क्ता तूनं xx, 18.  
 क्तामुपोस्तु सुणात् iv, 14.  
 क्तीवे गुणगाः vi, 1.  
 क्तीवे स्वमेदमिणमिणमो ix, 2.  
 क्कचित्सुपि तदो णः vii, 32.  
 क्किपः iv, 60.  
 चः viii, 6.  
 चः Xकः xix, 9.  
 च्छायां कौ xii, 80.  
 च्छारत्तेऽन्यहलः xii, 79.  
 खघथधभाम् vi, 4.  
 गजडदबघश्चधभां कचटतपख्ख-  
 ठथफाल् xxi, 3.  
 गभीरग इत् iv, 42.

गुर्वादिरविर्वा xvii, 3.  
 गो गणपरः i, 6.  
 ग्रहेर्धेयः xvi, 9.  
 घञि वा xii, 27.  
 घेनुंतव्यक्तासु ग्रहिः xvii, 5.  
 ङमो लुक् xxii, 17.  
 ङसस्सुश् यत्तत्किंभ्यः xxii, 37.  
 ङसिर्ह्यं xxii, 22.  
 ङसिसो हि iv, 24.  
 ङसेर्ह्यं xxii, 18.  
 ङसेश्शशिश् v, 8.  
 ङसेर्युक् iv, 23.  
 ङसेसोतुशतः xx, 5.  
 ङसोऽस्त्रियां सर् iv, 18.  
 ङसङसिटा णोणोर्ङ्गं vii, 24.  
 ङसङसिना मङ्गमञ्जु xxii, 57.  
 ङसङसो हे xxii, 31.  
 ङिटाभ्यां तुमएतइतएतुमाइतुमे  
 x, 7.  
 ङिनेच्च xxii, 20.  
 ङिरिआडाहेडाला काले vii, 10.  
 ङेर्हे iv, 31.  
 ङेर्मिर् iv, 30.  
 ङेसो ङम् iv, 17.  
 ङेत्यस्तिन्मि iv, 35.  
 ङ्गंटा एहंतइ xxii, 48.  
 चतुरो अशसभ्यां चतुरोचत्तारो-  
 चत्तारि vii, 1.

चतुरो वा vii, 3.  
 चिष्टस्तिष्ठस्व xix, 17.  
 छर्गमिष्यमासाम् xviii, 24.  
 छस्य युष्मदादेर्द्वारः xxii, 65.  
 छायायां होऽकान्तौ xii, 87.  
 छिदिमिदो न्दः xvi, 2.  
 छोऽनादौ चः xix, 8.  
 जययां यः xix, 11.  
 जशसोरेह xxii, 44.  
 जशसङसिङसां णोश् vii, 20.  
 जसा भेतुब्भेतुय्हेउय्हेतुब्भ x, 2.  
 जाणमुणी चः xvi, 8.  
 जो व्रजेः xix, 15.  
 जाज्जी xiv, 16.  
 ज्ञम्नोः xii, 16.  
 ज्ञो जोऽविज्ञाने xii, 15.  
 ज्ञो णोऽभिज्ञादो xii, 17.  
 झिझी न्तिन्तेहरे xiv, 2.  
 टाङिङसाम् ", 6.  
 टा नेन तदिदमोः xx, 7.  
 टापो डे v, 4.  
 टा भेतेदेदितुमंतुमइ x, 6.  
 टाससि णः vii, 13.  
 टि xxii, 12.  
 टो डः xii, 56.  
 टो डेण् iv, 13.  
 टो णा iv, 52; vii, 23.

टो णानुस्वारौ xxii, 11.  
टो वात्मनो णिआणद्वा vii, 27.

ठढी सन्धे xii, 76.

डस्सोऽतः xxii, 61.  
ड ऋदन्तात् iv, 68.  
डक्क दृग्निगम इजादौ हिलुक च  
वा xiv, 40.

डं मेऽच्छात्ततः xiv, 43.  
डवो उतः iv, 61.  
डीतस्त्रियाम् xxii, 29.  
डुमअडमअील भुवः v, 13.  
डेत्तुलडेवडावियत्तियति च व्या-  
देवतुपः xxii, 62.  
डेरो ब्रह्मचर्यसौन्दर्ये च xii, 71.  
डोक्क वचिमुचिरुदियुभुजः xiv,  
42.

डो तदः vii, 31.  
डोसुक्कौ तु संबुद्धेः iv, 10.

डिरादृते xii, 39.

णद्देअचिअस एवार्थे xiii, 15.  
णं नन्वर्थे xviii, 14.  
णप्पणज्जी ज्ञः xvi, 7.  
णशामः iv, 20.  
णिजदेदावावे xv, 1.

णेअन्हेह्यन्हाह्यन्हेअन्ह भिसा  
xi, 8.

णे च शसा xi, 5.  
णीणाडिप्पिदना जः vii, 21.

णो वातिमुत्तके xii, 3.  
णो शसस्य iv, 51.  
णो हस्य चिजिपूशुधूसुङ्गलूभ्यः  
xiv, 18.

णहणहं संख्याया आमोऽविंशतिगे  
iv, 57.

तं वाक्योपन्यासे xiii, 14.  
तडिजेचोः xx, 14.  
तदिदमेतदां सेसिं तु डसामा  
vii, 16.

तयोगजास्य xxii, 5.  
तद्व्यत्ययस्य iv, 64.  
तन्याभे v, 12.

तल् तदोः xx, 3.  
तस्मात्तोता xviii, 13.  
तस्सी सोऽस्तीवे तदस्य vii, 29.

ता द्वा द्वेः xvii, 7.  
तादर्थ्ये डेस्तु xii, 109.

तावति खोवां xviii, 11.  
तिङ्कः iii, 6.

तिङात्थि xiv, 25.

तिणि वेः iv, 58.

तो वेः iv, 59.

तीर्थे ह्यूल xii, 9.

तु किमो डिहे xxii, 38.

तुन्सुतुध्रतउ डसिङसा xxii, 50.

तुतुइ डिम्डसी x, 12.  
 तु बृहस्पती xii, 35.  
 तुब्भतहिंतोतुय्ह डसिना x, 11.  
 तुब्भोब्भोय्हतइतुहंतुहंतुवतु-  
 मतुमेतुमाइतुमोदेतेदिनुइए  
 डसा x, 9.  
 तुमत्तुआणतूणाः क्तः xvii, 4.  
 तु मो डुम् xxii, 3.  
 तु मी xiv, 6.  
 तुम्हहमांभसा xxii, 51.  
 तुम्हेतुम्हइ अशसोः xxii, 47.  
 तुवतुमनुहंतुब्भ x, 13.  
 तुवरजञ्चढी त्वरेः xvi, 22.  
 तु विकल्पे ii, 3.  
 तु समुद्धादी viii, 8.  
 तृनोऽणञ्चल xxii, 64.  
 तिलादी xii, 78.  
 तोऽचः iii, 12.  
 तो ढो रञ्चारब्धे तु xii, 77.  
 त्वे डेल vii, 36.  
 त्वोऽचैत्वे xii, 46.  
 चतसि च किमो क्तः vii, 4.  
 त्वतली प्पणम् xxii, 63.  
 त्वदुत उपरिगुल्के xiii, 2.  
 त्वगतः xiv, 11.  
 त्वखेम्हम्होम्ह ममोमिना xiv,  
 27.  
 त्वस्य तु डिमात्तणी xii, 106.  
 . त्वाडुाहो डसः xix, 4.  
 त्विज्जाजिडः xiv, 32.  
 त्वोऽवापोताः xiii, 28.

यधमित्याहचो xiv, 4.  
 यो धः xviii, 6.  
 य्यस्यत्सप्सामनिचले viii, 11.  
 दसस्य शौरसेन्यामखोरचोऽसोः  
 xviii, 5.  
 दादेडेहो यादृक्तादृक्कीदृगीदृशाम्  
 xxii, 60.  
 दिक्प्रावृषि vii, 41.  
 दिर्दीर्घः i, 3.  
 दिर्दीर्घोदुडसी iv, 22.  
 दिर्वा भसि iv, 28.  
 दिहो मिथस्ते xii, 94.  
 दिहो सुपि xxii, 9.  
 दीर्घान्न xii, 7.  
 दीसल् दृशेः xvi, 10.  
 दुरो रलुकि तु xii, 101.  
 दुस्तिर्यादृशगे xx, 10.  
 दृप्तेऽरिः म्ना xii, 40.  
 दृशि टक्स्क्क्लिपि xii, 42.  
 दृशेर्दावदक्खावदंसाः xvi, 15.  
 दे संमुखीकरणे च xiii, 23.  
 दैत्यादी xii, 45.  
 दैवगेषु iv, 39.  
 दोषिदुवेवेसि द्वे iv, 55.  
 दोत्तो तसः xiii, 9.  
 दोदोऽनुत्साहोत्सन्न ऊ शसि  
 xii, 32.  
 दोषु टादी च iv, 56.  
 यय्यर्या जः xii, 24.  
 द्वितीयः फुः i, 7.

द्विनीशुप्रवासिषु iv, 44.

द्विवचनस्य वज्रवचनम् iv, 8.

द्वे गमिगे xiv, 48.

द्वोद्वारे xii, 19.

धनुषि वा ix, 3.

ध्रुवो धूजः xvi, 28.

ध्रिये रः xii, 48.

धो दहः अद्ः xvi, 19.

ध्यह्योर्झल् xii, 65.

नः iv, 47.

न त्यः vii, 17.

न प्रायोलुक्कादिच्छल्षट्शम्यन्तसु-  
चोक्तम् xx, 4.

न यण iii, 3.

न वा तोर्थदुःखदक्षिणदीर्घे  
xii, 8.

न वाव्ययोत्खातादौ xii, 25.

नाए स्त्रियाम् xx, 8.

नातश्चा v, 7.

नात्स्वप्ने xii, 12.

नान्नि डरं iv, 70.

नाव्यावः v, 18.

निकषस्फटिकचिकुरेषु हः xii, 55.

निर्दुरि वा xii, 100.

नीवीस्वप्ने वा xii, 14.

नृनपि डसिडसोः iv, 54.

नेस्सदेर्मज्जः xvi, 20.

नो नणोः पेशाच्याम् xx, 2.

ओ मः xii, 59.

न्यण्णञ्ज्जां अर् xix, 10.

पक्काङ्कारललाटे तु xii, 61.

पञ्चदशदत्तपञ्चाशति णः xii, 57.

पस्तगृणही दृशिग्रहीः xxii, 67.

पुंसि सुना त्वयं स्त्रियामिमिञ्चा  
vii, 12.

पुंसो जसो डउडओ iv, 50.

पुंसोऽजातेर्डीब्वा viii, 4.

पुंस्याणो राजवच्चानः vii, 19.

पूर्वमुपरि वर्गयुजः iv, 5.

पृच्छेः पुच्छः xvi, 21.

पृथक्स्थष्टे णिव्वडः xvi, 25.

पो वः iv, 62.

प्रतिगेऽप्रतीपगे viii, 7.

प्रत्यये xii, 88.

प्रत्युषदिवसदशपाषाणे तु हः xii,  
51.

प्रत्येकमः पाडिण्कं पाडिक्कं xiii, 29.

प्रथमशिशिलमैथिलनिषधेषु iv, 41.

प्रथमे प्योः iv, 40.

प्रभौ ऊप्पः xvi, 26.

प्रसूक्तगे xii, 98.

प्रायो लिति न विकल्पः ii, 4.

प्रायो लुक्कगचजतदपयवाम iv, 26.

साविरोह्वाळपद्धाळौ xvi, 14.

बन्धो न्वः xvi, 5.

वज्रलम् iii, 1.

वही नुहमो xiv, 31.

विन्दुर्ल iii, 10.

भवताम् xviii, 7.

भविष्यति स्तिः xviii, 21.

भविष्यति हिरादिः xiv, 33.

भवेर्बुद्धः xvi, 32.

भाराक्रान्ते नमेर्णिमुडः xvi, 31.

भिदिविदिच्छिदो डेच्छ xiv, 41.

भिसा अम्हेहिं xxii, 56.

भिसा तुम्हेहिं xxii, 49.

भिसा भेतुब्हेह्युब्हेह्युह्येहिह्युह्येहि  
x, 8.

भिसभ्यसांमुप्स्वीत् vii, 25.

भिसभ्यस्तुपि iv, 16.

भुवो भः xviii, 20.

भूतार्थस्य सीञ्जहीञ्जही xiv, 46.

भ्यसो ऊं xxii, 19.

भ्यौ बृहस्यती तु बहीः xii, 36.

महं ड्यांटा xxii, 55.

महमममहमज्झ डसौ xi, 11.

मः xviii, 8.

मङ्गुगसंबुद्धेर्नपः vi, 2.

मण्णैमिमिमममंअम्मिअहंअम्ह-  
मम्ह अमा xi, 4.

मखे विमर्शे xiii, 25.

मध्यमकतेमे च iv, 37.

मथे चाजन्तात् xiv, 17.

मनयाम् iv, 48.

मनाको डञ्च च वा xiii, 12.

मन्मणवन्तमाञ्जालुञ्जालुइरइ-  
उक्कइत्ता मतुपः xii, 102.

मन्मथे xii, 58.

ममंणेमआइममए टा xi, 7.

माइ मार्ये xiii, 26.

मागध्यां प्रीरसेनीवत् xix, 6.

माणन्तील् च लुङः xiv, 44.

मातुराञ्जरा v, 15.

मिमइममाइममे डिटा xi, 6.

मि मिबिटौ xiv, 5.

मिवपिविविविअवव इवार्ये xiii,  
17.

मुकुलादी xii, 30.

मूषिकविभीतकहरिद्रापधिपृथि-  
वीप्रतिश्रुत्यत् xii, 85.

मोऽचि वा iii, 11.

मोभेवञ्च जसा xi, 2.

मोममु मम्हहिङ् xiv, 7.

मोममुष्विच्च xiv, 8.

म्हा डसेः vii, 8.

यः पो हृदये xx, 11.

यत्तद्घुत्तुं स्वमोः xxii, 40.

यश्रुतिरः xii, 5.

यापेर्जवः xvi, 16.

युष्मत्सुना तुवंतुमंतुह x, 1.

यो जर्तीथानीथीत्तरीयङ्गबेषु iv,  
43.

योरेङ् xiv, 19.

रल् सप्तत्यादी xii, 50.

राञ्चः vii, 18.

राज्ञो ज्ञो वा चिन् xx, 9.  
 रा वेर्लियः xvi, 27.  
 रावो रञ्जयतेः xvi, 11.  
 रितो द्वित्वत् iv, 19.  
 रधो न्यभौ xvi, 1.  
 रषगेऽचो दिः xiv, 23.  
 रो दीर्घात् xii, 11.  
 रो रा viii, 1.  
 रोर्भुङ्कुटिपुरुषयोरित् xix, 1.  
 रो ललु चृळिकापिशाच्याम् xxi, 2.  
 र्त्तस्याधूर्तादी टः xii, 66.  
 र्यल्लष्टा रिञ्जसिनसिटाः क्वचित्  
 xx, 13.  
 र्यो व्यः xviii, 3.  
 र्व वतेः xiii, 8.  
 र्षर्षतप्तवज्रेष्वित् xii, 1.  
 र्से xiv, 35.  
  
 लचणे जेणतेण xiii, 27.  
 लटलिप्ताविजेच् xiv, 1.  
 लङ्लोटोश्च जर्जर xiv, 15.  
 लनोरालाने xii, 84.  
 ललाटे डलोः xii, 62.  
 लवरामधश्च iv, 32.  
 लादल्लीवेषु xii, 81.  
 लिङ्गमतन्त्रम् xxii, 28.  
 लुगव्ययत्वाद्यान्तद्वयः iii, 8.  
 लुगाविल् भावकर्मन्ते xv, 3.  
 लुगिज्जहीज्जस्त्रिज्जेऽतः xiv, 29.  
 लुरुमांसादी iii, 13.  
 लोपः iii, 7.

लो ललाटे च xii, 60.  
 लो वाट् xii, 22.  
 लो ळः iv, 63.  
 लृङ् लृत्तं लृत्वसः xiii, 10.  
  
 वतुपो जित्तिञ्च एतल्लुक् चैतथत्तदः  
 xii, 103.  
 वर्गेऽन्त्यः vi, 6.  
 वर्भावकर्मणि तु यल्लुक् च xiv,  
 51.  
 वळ आरोपेः xvi, 13.  
 वळगगचडमारहेः xvi, 36.  
 वा च्छपपञ्चमूर्खद्वारे xii, 20.  
 वात्तभस्सनि पः vii, 26.  
 वा नान्ही मन्नुचिह्नयोः xii, 67.  
 वा पर्यन्ते xii, 73.  
 वा पानीयने xii, 28.  
 वा व्यो म्हज्झी x, 3.  
 वार्द्र उदोत् xii, 21.  
 वा लङ्लोट्कृतृषु xii, 91.  
 वा सख्या मामिहळाहळे xiii, 22.  
 वा से xii, 96.  
 विंशतिषु त्या सोपल् xii, 53.  
 विकसेः कोआसवोसट्ठी xvi, 35.  
 विसट्ठी दलेः xvi, 34.  
 विसूरश्च खिदेः xvi, 30.  
 विस्सुः पम्भसविसरी xvi, 18.  
 वीप्पार्थात्तद्वि सुपो मल्लु xii,  
 99.  
 वुश्च र्वृच्चे iv, 1.  
 वेष्टेः xvi, 3.



वैकादी गः iv, 38.

वैतत्तदोः vii, 30.

शकगे xiv, 24.

शतृतिङि तूरः xvi, 24.

शतृशानचः xii, 89.

शनेसो डिञ् xiii, 11.

शब्दादी xii, 23.

शरत्प्रावृट् vii, 39.

शरदामल् vii, 38.

शषसाशुः i, 4.

शषोस्तः xx, 6.

शसा वो च x, 5.

शखेत iv, 12.

शिति दीर्घः ii, 5.

शिशुङ्गपुनरि तु xiii, 1.

शेषं शौरसेनीवत् xx, 1.

शेषं प्राकृतवत् xviii, 2.

शेषं प्राग्वत् xxi, 1.

शेषादेशस्याहोऽचोऽखोः iv, 4.

शेषिऽश्चचः iii, 5.

शोर्लुप्तयवरशोर्दिः xii, 6.

शोशू स्त्रियां तु v, 3.

शोस्तल् iv, 29.

शीष्टङ्गे xii, 70.

शौरसेनीवत् xxii, 1.

अण्यलङ्काराणां एहः v, 1.

अग्निशिङ् अश्वस् vi, 3.

अमप्यलङ्कारमकाररश्मी न्हः xii,

44.

सुगनपि सोः iv, 49.

सुगजशसोः iv, 9.

श्लेषबृहस्पती तु फोः xii, 37.

ष्क्कोर्नाम्नि xii, 33.

ष्टः xii, 52.

द्वा द्रूनत्यूनी xx, 19.

ष्ठुटी स्टम् xix, 12.

प्पसोः फः xii, 68.

स आयुरप्सरसोः viii, 10.

संयुक्तं स्तु i, 8.

संयोगे iv, 25.

संज्ञायामरः iv, 69.

संदिशोऽप्याहः xvi, 33.

संधिस्त्वपदे iii, 2.

सर्वगान्ङिर्हि xxii, 23.

सर्वादेर्जसोऽतो डेत् iv, 33.

सस्त्वोस्तंयोगेऽयीष्मे xix, 7.

सानुनासिकोच्चारं डित् ii, 6.

सिद्धिर्लोकाच्च ii, 1.

सिना सिल् xiv, 26.

सिप्थास्तेसि xiv, 3.

सुनैसदणमोदणं vii, 34.

सुंतो भ्यसः iv, 27.

सुपा अन्हासु xxii, 59.

सुपा तुन्हासु xxii, 52.

सुप्यदसोऽसुः vii, 43.

सुप्तादिरन्वहला i, 1.

सुससोः xxii, 8.

सुसुहो डसः xxii, 15.

सोः iv, 7.

सो बृहस्पतिवगस्यथोः xii, 38.

सोर्जुक् iv, 6.

सोस्तु हि xiv, 30.

सौ पुंस्त्रिलतः xix, 3.

सौ युष्मदस्तुङ्गं xxii, 46.

सौ हउं xxii, 53.

स्तः प्रेचाचचेः xix, 16.

स्तः xii, 26.

स्तम्भे xii, 95.

स्तौ xii, 34.

स्थस्समः खा xvi, 17.

स्त्रियां ङिः xxii, 35.

स्त्रियां डहे xxii, 39.

स्त्रियामिमाञ्जलिगाः v, 2.

स्त्रियामी च xii, 92.

स्पर्थां स्तम्भं xix, 13.

स्थूले रलूतञ्चैत् xii, 63.

स्वमदामशिरोनभो नरि vii, 42.

स्त्रिधे त्वदिती xii, 82.

सुषायां यहः षोः xii, 64.

स्नेहाग्न्योर्वा iv, 46.

स्पृहादी iv, 2.

स्फटिके xii, 54. \*

स्वान्नव्यचैत्यचौर्यसमे यात् xii, 69.

सोऽस्त्री xix, 2.

स्वप्नादाविष् xii, 13.

स्वम्यत उत् xxii, 7.

स्वरस्य बिन्दुमि v, 5.

स्वरेभ्यो वक्तादौ xii, 2.

स्वसृगाङ्गाल् v, 14.

स्वार्थे तु कश्च xii, 107.

हः चुत्ककुमि viii, 5.

हगेऽहंवयमोः xix, 14.

हजे चेत्याङ्गाने xviii, 18.

हणश्शृणोतेः xvi, 29.

हृदि निर्वेदे xiii, 16.

हरिद्राक्वाचे xii, 86.

हरिद्रादी xii, 31.

हर्षामर्षश्रीह्रीक्रियापरामर्शकृत्स्न-

दिध्यार्हे v, 11.

हल ईञः xiv, 45.

हलि डञणनाम् vi, 5.

हलोऽक् xii, 90.

हास्ता मिमोमुमे वा xiv, 36.

हिं हिं हिं भिसः iv, 15.

हित्यहास्त्रलः xiii, 7.

हितोत्तोदोदु डसिस् iv, 21.

हिं भिस्सुपोः xxii, 13.

हिस्ताहित्या मुमोमस्य xiv, 37.

हिहे डिङसेः xxii, 26.

हीही वैदूषके xviii, 16.

ङमाभ्यसः xxii, 32.

ङं भ्यसः xxii, 27.

ङरचिति xiv, 13.

ङ ते xvii, 2.

हे दक्षिणेऽस्य xii, 10.

हो जस आमन्ये xxii, 10.

होङ्गवहवा भुवस्तु xiv, 9.

हो द्वसः i, 2.

द्वस्वलोदूतः v, 10.

## ERRATA.

Page 45, line 5 from top, read असत् .

„ 51, „ 4 „ bottom, read बहो ॥

„ 78, „ 8 „ „ „ होएज्जर्। होएज्जार्। होएज्ज ।







